

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar**

TÉZISFÜZET

Tudományos tevékenységet áttekintő összefoglalás
habilitáció elnyeréséhez „Jog- és Államtudományok” tudományágban

Koltay András

Budapest, 2015

Tartalom

A BLASZFÉMIA SZABADSÁGA ÉS KORLÁTOZHATÓSÁGA	3
THE FREEDOM OF BLASPHEMY AND ITS POTENTIAL RESTRICTIONS (ABSTRACT)	54
KÜLFÖLDI PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE (2008. ŐSZ-).....	57
HAZAI PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE (2008. ŐSZ-).....	58
FÜGGETLEN IDÉZETTSÉGI MUTATÓ (A 2008 ŐSZE UTÁN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK TEKINTETÉBEN).....	66

A BLASZFÉMIA SZABADSÁGA ÉS KORLÁTOZHATÓSÁGA

Bevezetés

A blaszfémia mint szólásszabadság-jogi kérdés nem újkeletű, a vallások, vallási szereplők, hittételek védelme a szólásszabadság legősibb korlátjának számított a nyugati jogrendszerekben is.¹ Mivel azonban a huszadik században ezeket a korlátokat az államok fokozatosan lebontották, és a mai Európában alig-alig hallani blaszfémia miatti elítélésekről, a szólásszabadság „nagy” kérdései (jó hírnév- és becsületvédelem, a magánélet védelme, gyűlöletbeszéd, médiaszabályozás stb.) között manapság nem szoktuk emlegetni a blaszfémia korlátozását.

Ugyanakkor a kérdés, bár háttérbe szorult, nem tűnt el teljesen. A brit jogászok az 1977-es Lemon- eset² óta figyelnek e kérdésre (és ezen még a blaszfémia bűncselekményének 2008-as eltörlése sem változtatott), Európa többi része pedig legkésőbb Salman Rushdie *Sátáni Versek* c. kötetének 1988-89-es botrányakor figyelt fel újra a problémára.³ Az elmúlt évtizedekben időről-időre fellángolt a vita, az utóbbi időben elsősorban a radikális iszlám és Európa tisztázatlan kapcsolata, másodsorban a vallások általános védelme melletti és a szekuláris európai államok libertárius megközelítéséhez kapcsolódó érvek összeütközése vonatkozásában. Ez a vita új lendületet kapott az elmúlt évtized tragikus következményekkel járó blaszfémia-esetei, sorrendben a dán karikatúrák, majd a YouTube-on közzétett Mohamed-videó ügye, illetve a *Charlie Hebdo* szerkesztősége elleni terrortámadás következtében.

Jelen tanulmány át kívánja tekinteni az Emberi Jogok Európai Bíróságának a blaszfémia állami korlátozására adott reakcióit, kutatva a választ arra a kérdésre, hogy vajon létezik-e e kérdésben általános európai mérce (1. pont); el kívánja végezni egyes, a nyugati jogrendszerekhez tartozó államok szabályozásának – a kérdés kulturális beágyazottságára és eltérő megközelítéseinek komplexitására tekintettel – a szándékoltan a felszín karcoló áttekintését (2. pont); legterjedelmesebb részében pedig alapos áttekintés tárgyává kívánja tenni a blaszfémia korlátozásának elméleti kérdéseit (3. pont), végezetül megkísérli levonni a vizsgáladásokból fakadó következtetéseket (4. pont).

1. Az emberi jogok európai védelme és a blaszfémia

1. 1. A strasbourgi bíróság és a blaszfémia állami tilalma

A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága eddig valamennyi olyan esetben a bepanaszolt államnak adott igazat, amelyben a vita a vallási érzület megsértése körül forgott. A bíróság a blaszfémia eseteiben különösen szélesen értelmezi az állami mozgástér vagy mérlegelés (*margin of appreciation*) elvét,⁴ és óvakodik attól, hogy e területen bármiféle általános, egységes európai mércét állítson fel. A bíróság bizonyos, különösen érzékeny területen (és a vallások gyalázása éppen ilyen terület), ahol nem létezik közös európai mérce, úgy döntött, nem kívánja ezt az űrt betölteni, és nem aktivista módon válaszolja meg a felmerülő

¹ Leonard W. LEVY: *Blasphemy: Verbal Offense Against the Sacred, From Moses to Salman Rushdie*. New York, Alfred A. Knopf, 1993.

² R. v. Lemon [1979] AC 617.

³ Lisa APPIGNANESI – Sara MAITLAND (eds.): *The Rushdie File*. Syracuse University Press, 1990.

⁴ Andrew LEGG: *The Margin of Appreciation in International Human Rights Law. Deference and Proportionality*. Oxford–New York, Oxford University Press, 2012.

kérdéseket, hanem szélesebb mozgásteret enged az egyezményben részes államoknak. Ez nem jelenti azt, hogy bizonyos minimumszabályokat ne határozná meg az ilyen kérdésekben is, a vallások és egyházak bírálata, a nyílt közéleti vita érdekében például az egyezmény által is védett, a vallások gyalázása, a hívők érzéseit sértő vélemények tekintetében azonban a részes államok szabadon, maguk dönthetnek a korlátozásról. Többen bírálják a bíróságot amiatt, hogy a mozgástér meghagyásával bizonyos, az egyezmény által egyébként lefedett területről kivonult,⁵ sőt, egyenesen „kulturális relativizmussal” vádolják, mivel ódzkodik attól, hogy egységes szabályokat határozzon meg e kérdésekben, tagadván ezzel „az emberi jogok univerzalitását”.⁶ A vallásgyalázásra vonatkozó joggyakorlatot különösen sok bírálat érte.⁷ De a bíróság álláspontja is méltányolható, mely szerint akadnak olyan különösen érzékeny, és még Európában is nehezen harmonizálható területek, ahol szerencsésebb meghagyni a tagállamok döntési jogosultságát.

Az állami mozgástér meghagyása mellett szóló érve szerint az Egyezménynek és a hozzá kapcsolódó esetjognak tükröznie kell az Európában megtalálható kulturális sokszínűséget.⁸ A vallás és az erkölcs területén ez fokozottan igaz, így a szólásszabadság korlátozása e területeken inkább megengedhető, mint például a direkt politikai vitákban, hiszen az európai államok a politikai berendezkedésüket tekintve többé-kevésbé homogének, és elkötelezettek a demokratikus rendszer iránt, amelynek egyik alapja a közéleti-politikai viták szabadsága. Az egyezmény és a strasbourgi bíróság ugyanis csak *szubszidiárius* jellegű védelmet nyújt; az államok alapjogvédelmi rendszerét egészíti ki. A mozgástér meghagyásával a bíróság meghatározta azt, hogy mely szólások azok, amelyek feltétlen, és egységes mértékű védelmet élveznek minden részes államban, és melyek azok, amelyek korlátozásánál automatikusan hátrébb lép, és valóban csak alapvető garanciákat követel meg az államoktól. A szubszidiaritás elve tehát nem csak abban érvényesül, hogy nem lehet addig a bírósághoz fordulni, míg a kérelmező államában valamennyi hatékony jogorvoslati eszközt ki nem merített, hanem a szólásszabadság értelmezésében is, amelyben elválnak egymástól az univerzálisan védett, közös mércével védhető vélemények és az államok belátására bízott területek.⁹

1. 2. A blaszfémia korlátozásával kapcsolatos döntések

1.2.1. *A X Ltd. and Y v. the United Kingdom-ügy és utóélete*

Az X Ltd. and Y v. the United Kingdom ügy¹⁰ előzménye a blaszfémia *common law* bűncselekményének utolsó brit alkalmazása volt. Az angol *blasphemy* vagy az istenkáromlás írásos formája, a *blasphemous libel* a 17. század óta létezett, Anglia „közös joga”, a törvénybe nem foglalt joggyakorlat, a *common law* által szabályozott bűncselekmény, amelyet azonban a 19. századtól kezdve a gyakorlatban egyre ritkábban alkalmaztak. A blaszfémia tilalma, hasonlóan más, korábban széles körben érvényesülő korlátozásokhoz (mint például az

⁵ LORD LESTER OF HERNE HILL: General Report. *Proceedings of the 8th International Colloquy on the European Convention on Human Rights*, 1995. 236–237.

⁶ Eyal BENVENISTI: Margin of Appreciation, Consensus, and Universal Standards. *International Law and Politics*, 1999. 844.

⁷ Helen FENWICK – Gavin PHILLIPSON: *Media Freedom under the Human Rights Act*. Oxford–New York, Oxford University Press, 2006. 488–497.

⁸ Paul MAHONEY: Marvellous Richness of Diversity or Invidious Cultural Relativism? *Human Rights Law Journal*, vol. 19. (1998) 1.

⁹ Paul MAHONEY: Universality versus Subsidiarity in the Strasbourg Case Law on Free Speech: Explaining some recent Judgments. *European Human Rights Law Review*, (1997), 364.

¹⁰ Application no. 8710/79., admissibility decision, 1982. május 7.

obszcén kifejezések tilalma vagy a lázító rágalmazás esetei) egy korábbi társadalmi normarendszer elvárásaihoz igazodott. A 17. században az istenkáromlás megítélése gyakorlatilag hasonló volt a lázadáséhoz: a jog az állammal szorosan összefonódott Church of England tekintélyét védte a blaszfémia büntetése által. Az egyház egyszerű becsmérése, rágalmazása már büntetendő volt, de más keresztény felekezetek nem élveztek védelmet.¹¹ A későbbiekben, a 19. század végére a büntetendő magatartások köre leszűkült: ekkortól már csak a trágár, mocskolódo támadások esetén lehetett szó elítélésről, a kritikus megjegyzések, akár az Isten létének vagy egyes hittételek tagadása nem minősült bűncselekménynek.¹²

Egy 1922-es eljárást követően a blaszfémia bűncselekménye – a szabályok alkalmazásának híján – évtizedekre mély álomba szenderült, de mielőtt végleg a jogtörténet lezárt fejezetévé vált volna, 1977-ben váratlanul felébredt tetszhalott állapotából. Ekkor a homoszexuális közösség *Gay News* című lapjában megjelent egy vers, az angol nyelv professzora, bizonyos James Kirkup tollából. A vers Jézus Krisztus kitalált homoszexuális cselekedeteit részletezi, amelyeknek az apostolok, Keresztelő Szent János, Poncius Pilátus is részesei voltak, illetve az Újszövetségben szereplő római centurió és a keresztre feszített, halott Krisztus holtteste közötti – *fellációt* és *szodómiát* is magába foglaló – szexuális aktust részletezi. Az ügyben blaszfémia miatt – 55 év után először – eljárás indult. A strasbourgi döntés előzményeként a R. v. Lemon ügy¹³ végül a legfőbb bírói fórumot, a Lordok Házát is elérte, és a bírák jóváhagyták a lap szerkesztőjének és kiadójának elítélését (korábban a kiadóra 1000, míg a szerkesztőre 500 angol font pénzbüntetést, illetve utóbbira 9 hónap felfüggesztett szabadságvesztést szabtak ki).

A bírák megállapítása szerint a bűncselekményre vonatkozó korábbi precedensek ellentmondásosak és zavarosak, ezért ebben az ügyben az alapvető elvek újabb lefektetésére volt szükség. A jelentősen megosztott bíróság többsége szerint a blaszfémia esetében a szigorú (objektív) felelősség (*strict liability*) talaján állva kell vizsgálni a bűncselekmény megvalósulását. Nem szükséges hozzá szándékosság, ami a felháborodás előidézésre irányul, és még azok blaszfém jellegéről sem kell feltétlenül tudnia az elkövetőnek; önmagában a blaszfém kifejezések szándékos közzététele elegendő. Nem szükséges az istenkáromlásból eredő veszély kialakulása, amely a „társadalmi béke” megzavarását idézheti elő; a tiltás általában véve a harmonikus társadalmi kapcsolatokat és nyugalmat védi. Erőszak vagy gyűlölet veszélyének és erre irányuló szándék hiányában, pusztán a sérelmes tartalom alapján alkalmazható a korlátozás, a közérdek vagy az esetleges irodalmi érték sem vezethet a felelősség alóli mentesüléshez. A kisebbség ezzel szemben úgy érvelt, hogy a vádemelés nélkül eltelt évtizedek annak tanúbizonyságát adják, hogy a bűncselekmény további fenntartása a modern társadalomban indokolatlan.

A többség tagjai közé tartozó Lord Scarman felhívta a figyelmet a megkövetelt tényállás egy súlyos hiányosságára: a *blasphemy* ugyanis kizárólag az anglikán egyházat védte (felmerült, hogy esetleg más keresztény felekezeteket is, de a döntésben ezt nem pontosították), más vallásokra a védelem nem terjedt ki, ez pedig a modern, plurális társadalomban elfogadhatatlan. Újabb hosszas viták után végül a bűncselekményt a Criminal Justice and Immigration Act 2008 eltörölte,¹⁴ így a blaszfémia 2008 nyarától kezdve már elviekben sem büntethető.¹⁵

A *Gay News* kiadója és szerkesztője azonban még 1979-ben elvitte ügyét Strasbourgba, így az Emberi Jogok Európai Bírósága meghozhatta első döntését a blaszfémia korlátozhatósága

¹¹ R. v. Taylor [1676] 1 Vent 293, 86 ER 189.

¹² R. v. Ramsay and Foote [1883] 15 Cox CC 231.

¹³ [1979] AC 617.

¹⁴ Chapter IV., Part 5, section 79.

¹⁵ A szabály eltörlésének folyamatáról és az azt kísérő vitákról ld. Russell SANDBERG – Norman DOE: The Strange Death of Blasphemy. *The Modern Law Review*, vol. 71. (2008), 971.

tárgyában. Az X Ltd. and Y v. the United Kingdom ügyben a bíróság azóta megszüntetett szerve, az Emberi Jogok Európai Bizottsága járt el (a bizottság 1998-ig a kérelmet előszűrését végezte el, ügy érdemi elbírálásra csak a bizottság jóváhagyása esetén kerülhetett a bíróság elé), és megállapította, hogy az egyezmény 10. cikkében foglalt szólásszabadság joga nem sérült, azaz a kérelmet érdemi elbírálás nélkül elutasította.

A kérelmezők hivatkozása szerint szólásszabadságuk korlátozásának oka nem szerepel az egyezmény 10. cikk (2) bekezdésében szereplő legitim okok (közrend, közérkölc, mások jogainak védelme) között. Ezzel szemben a Bizottság megállapítása szerint az eredeti eljárás Nagy-Britanniában magánindítványra indult, amely körülmény mutatja, hogy a korlátozás igazolását a magánindítványt benyújtó magánszemély jogainak védelmében kell keresni. A konkrét esetben az istenkáromló rágalmozás mindenekelőtt a polgárok ahhoz való jogát védi, hogy vallásos érzéseiket e publikációk ne sértsék (11. bek.).

A Bizottság szerint, ha elfogadható, hogy a hívők vallásos érzései védelmet érdemelnek az illetlennek (*indecent*) tartott vélemények ellen, akkor szükségesnek tartható egy demokratikus társadalomban annak előírása is, hogy e támadások miatt a sértett bírósághoz fordulhat (12. bek.). Az érintett állam az, amelynek döntenie kell arról, hogy miként pontosítja a jogsértést, az egyezmény 10. cikk (2) bekezdésében megkövetelt arányosság figyelembevételével. A Bizottság álláspontja szerint az istenkáromló rágalmozás úgy, ahogy a brit *common law*-ban szerepelt, megfelelt a fenti követelményeknek, és nem tűnik aránytalannak az elérni kívánt célhoz képest, tekintettel arra, hogy a jogsértés objektív felelősséggel jár, az istenkáromló szándéktól, illetve a közönségtől függetlenül, valamint szintén függetlenül attól a lehetőségtől, hogy meghatározott személy esetleg nem szerzett tudomást a megjelenésről (12. bek.).

A Bizottság tehát összességében úgy vélte, hogy a blaszfémia tilalmának alkalmazása az adott körülmények között szükséges volt, a kérelmezők panasza tehát alaptalan.

A blaszfémia kérdése Nagy-Britanniában ezt követően legközelebb a muszlim közösségek világszerte hatalmas felháborodást keltő Salman Rushdie regény, a *Sátáni versek* megjelenése után merült fel hasonló élességgel. A könyv kapcsán az angliai muszlim közösség tagjai kérvényezték az író elleni vádemelést, amit a magisztrátusi bíróság elutasított. (A mű több fordítóját megtámadták, illetve megölték, a legfőbb muszlim vallási vezető pedig kimondta a fatwát az íróra, aki ezt követően hosszú ideig bujkálni kényszerült.) E döntés ellen fordultak a kérvényezők a Queen's Bench-hez. A bíróság, majd később a Court of Appeal a R. v. Chief Metropolitan Magistrate ex parte Choudhury ügyben¹⁶ elutasította a kérelmet, mondván, a blaszfémia bűncselekményét kizárólag a kereszténységgel szemben lehet elkövetni. Ezzel ellentétes döntés esetén nem csak egy korábban megengedett magatartás válna büntethetővé, hanem egy nehéz értelmezési kérdést is a saját útjába gördítene a bíróság: ha minden vallást védene a jog, akkor meg kellene határoznia, mit ért „vallás” alatt; a fogalom jelentésének tisztázatlansága pedig jelentős jogbizonytalansághoz vezetne.

Az államnak adott igazat az Emberi Jogok Európai Bizottsága a Rushdie-regény blaszfém jellegére hivatkozó angliai muszlimokkal szemben is.¹⁷ A kérelmüket elutasító döntés leszögezi, hogy a kérelmező által hivatkozott, a vallásszabadságot biztosító 9. cikkely nem kötelezi az államot arra, hogy állampolgárai vallási érzékenységét megvédje a gyalázkodásoktól, szélsőséges véleményektől, ezek korlátozása tehát az állam szabad belátásán múlik. (Ezzel a Bizottság lényegében jóváhagyta a *common law* blaszfémia sajátos, diszkriminatív jellegét is.)

1. 2. 2. Otto-Preminger-Institut v. Austria

¹⁶ [1991] 1 QB 429.; [1991] 1 All ER 306, DC.

¹⁷ Choudhury v. the United Kingdom, application no. 17349/90., admissibility decision.

A legfontosabb, legtöbbet idézett döntése a strasbourgi bíróságnak az Otto-Preminger-Institut v. Austria ügyben¹⁸ született meg. A kérelmező, az Otto-Preminger-Institut egy Innsbruckban alapított (magán)egyesület volt, amely a nagyközönség számára a *Das Liebeskonzil* (Mennyei Tanács) című film hat előadásból álló bemutatóját hirdette meg. A film egy 1894-es színdarab alapján készült, amelynek szerzőjét már akkor bíróság elé állították blaszfémia vádjával. A filmben Isten egy szenilis vénember, Jézus pedig mentálisan sérült, ráadásul furcsa vonzalmat érez anyja iránt. A filmben Isten, a Sátán, Jézus és Szűz Mária megegyeznek, hogy a világot megbüntetik oly módon, hogy nemi úton terjedő betegséget bocsátanak rá. Az eseményről a kérelmező hírlevelet készített, amelyet 2700 tagja részére továbbított, valamint autók szélvédőjére tűzött, és amelyben szerepelt az a figyelmeztetés, hogy a tiroli mozgóképtörvény értelmében 17 éven aluliak a filmet nem tekinthetik meg. A helyi újságban is megjelent a film bemutatójának helye és időpontja. Az Innsbrucki Római Katolikus Egyházmegye kérésére az ügyész még a film bemutatását megelőzően „vallási tanok becsmérlése miatt” büntetőeljárást kezdeményezett az egyesület vezetője ellen. A film megtekintését követően az ügyész indítványozta a kópia elkobzását, az osztrák médiatörvény 36. §-a értelmében. Az Innsbrucki Regionális Bíróság döntésének eredményeképpen a nyilvános vetítésekre nem került sor. A tartományi bíróság ítélete értelmében a művészet szabadsága korlátait képezik az Alkotmányban garantált jogok és szabadságok (ilyen a vallás és meggyőződés szabadsága is), másodsorban a toleranciára épülő emberi együttélés alapvető formája, és végül a kirívó és extrém jogsértések esetén a mások érdekeinek jog általi védelme. A kérelmező az egyezmény 10. cikke által védett szólásszabadságának megsértése miatt az Európai Jogok Emberi Bíróságához fordult, a bíróság pedig 6:3 szavazati arány mellett megállapította, hogy a kérelmező joga nem sérült az állami bíróság döntése által.

A bíróság rámutatott arra, hogy az egyezmény 9. cikke által védett gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság a demokratikus társadalom alapját képezi (47. bek.). Azok, akik úgy döntenek, hogy gyakorolják vallási meggyőződésük kinyilvánításának szabadságát, függetlenül attól, hogy vallási többség vagy kisebbség tagjaiként tesznek-e így, ésszerűen nem várhatják el, hogy minden kritika alól mentesüljenek, így el kell fogadniuk, hogy mások elutasítják az ő vallásos nézeteiket, és tűrniük kell az azzal szemben ellenséges nézetek terjesztését is (47. bek.). A döntésben hivatkozott *Kokkinakis v. Greece* ügyben¹⁹ hozott ítéletben – nem a blaszfémia korlátozásának összefüggésében – a bíróság kimondta, hogy az állam jogosan dönthet úgy, hogy lépéseket tesz bizonyos magatartásformák korlátozása céljából, amennyiben azokat mások gondolati-, lelkiismereti és vallásszabadságának tiszteletben tartásával összeegyeztethetetlennek ítéli (47. bek.).

A kérelemben kifogásolt intézkedés az osztrák büntető törvénykönyv azon szakaszán alapult, mely előírja a vallásos tisztelet tárgyát képező tárgyak elleni olyan magatartások tilalmát, amelyek „jogos felháborodást” váltanak ki. A strasbourgi bíróság elfogadta azt, hogy a kifogásolt intézkedés az egyezmény 10. cikk (2) bekezdéséből levezethető legitim célból történt, „mások jogainak védelme” érdekében (48. bek.).

A bíróság hivatkozott saját joggyakorlatára, mely szerint a szólásszabadság a demokratikus társadalmak egyik legfontosabb alapja, az egyén fejlődésének egyik nélkülözhetetlen feltétele. Ez nemcsak a kedvező, ártalmatlan vagy közömbös információra vonatkozik, hanem azokra is, amelyek sértőek, sokkolóak vagy zavaróak (49. bek.).²⁰ A szólásszabadság gyakorlása ugyanakkor kötelezettségekkel és felelősséggel (*duties and responsibilities*) jár. Ezek közül az egyik – a vallásos meggyőzésekkel összefüggésben – az az általános követelmény, hogy amennyire csak lehetséges, kerülendők a vallás tárgyaival kapcsolatban a mások számára

¹⁸ Application no. 13470/87., 1994. szeptember 20-i ítélet.

¹⁹ Application no. 14307/88., 1993. május 25-i ítélet.

²⁰ Idézve a *Handyside v. the United Kingdom*-ügy (application no. 5493/72., 1976. december 7-i ítélet) indokolását.

indokolatlanul sértő (*gratuitously offensive*) kifejezések (49. bek.). Elviekben tehát, bizonyos demokratikus társadalmakban szükségesnek tűnhet a vallási tisztelet tárgyával szembeni „nem megfelelő” támadások szankcionálása, vagy akár megelőzése, azzal a feltétellel, hogy a korlátozás az elérni kívánt jogos céllal arányos (49. bek.).

Az erkölcsi kérdésekhez hasonlóan, Európában nem lehet azonosítani egységes megközelítéseket a vallás társadalmon belüli jelentőségét illetően, az még egyetlen országon belül is eltérő lehet. Nem lehet átfogó definíciót alkotni arra vonatkozóan, hogy mi minősül a szólásszabadság megengedhető korlátozásának akkor, ha a vélemény mások vallásos érzülete ellen irányul. Ezek okán az állami szervek rendelkeznek bizonyos mozgástérrel arra vonatkozóan, hogy van-e szükség ilyen korlátozásra, és ha igen, az milyen mértékű legyen (50. bek.). E mérlegelési jogkör azonban nem korlátlan, alkalmazása tárgya az egyezmény szempontjából való (Strasbourg általi) ellenőrzésnek, amelynek terjedelme az eset körülményeihez igazodik (50. bek.).

A bíróság megjegyezte, hogy bár a moziba való bejutás belépti díj megfizetéséhez és életkorhoz kötött volt, a filmet széles körben reklámozták, így tárgya és tartalma elegendő nyilvánosságot kapott ahhoz, hogy annak természete ismert legyen; „megfelelően nyilvános” volt ahhoz, hogy sérelmet okozzon (54. bek.). Az ügyben az egyezmény által védett két szabadságjog ütközik, egyrészt a kérelmező joga ahhoz, hogy megossza vitatott nézeteit a nyilvánossággal, közvetve pedig az érdeklődők ahhoz való joga, hogy megismerjék ezeket a nézeteket, másrészt másoknak a vallásszabadságuk tiszteletben tartásához való joga. Ebben a helyzetben tekintettel kell lenni az állami hatóságokat megillető mozgástérre, akiknek egy demokratikus társadalomban kötelessége a társadalom egészének az érdekét szem előtt tartani (55. bek.)

A bíróság nem tudott eltekinteni attól a tényről, hogy a tiroliak döntő többsége római katolikus vallású. A film lefoglalásával az osztrák hatóságok a régió vallási békéje megőrzésének biztosítása érdekében cselekedtek, és hogy megelőzzék azt, hogy egyes emberek úgy érezzék, a vallási meggyőződésük indokolatlan és sértő támadásoknak van kitéve. Az eset összes körülményét tekintetbe véve, a bíróság megítélése szerint nem lehet úgy tekinteni, hogy az osztrák hatóságok túllépték volna a kérdésben a mérlegelési mozgásterüket (56. bek.). Ami a szankció arányosságának kérdését illeti, a 10. cikket nem lehet úgy értelmezni, mint amely tiltja az olyan tárgyak közérdekből történő elkobzását, amelyek használatát jogszerűen tiltották meg. Bár az elkobzás végleg lehetetlenné tette, hogy a filmet Ausztriában bárhol bemutassák, a bíróság értelmezése szerint az alkalmazott eszközök az elérni kívánt célhoz képest nem voltak aránytalanok (57. bek.).

A többségi indokoláshoz három bíró közös különvéleményt fűzött, amelyben megállapítják, az egyezmény nem védi a vallásos érzület védelméhez való jogot, azt nem lehet levezetni a vallásszabadság jogából sem, amely viszont – hasonlóan a szólásszabadsághoz – magában foglalja a mások vallási véleményével szemben kritikus nézetek kifejezésének jogát is. Ettől függetlenül előfordulhat olyan helyzet, amikor „szükséges a demokratikus társadalomban” határokat szabni az ilyen kritika vagy az e joggal való visszaélés nyilvános megnyilvánulásainak, ebben a különvéleményt megfogalmazók egyetértenek a többséggel (különvélemény, 6. bek.).

Ugyanakkor a filmet kis létszámú, fizető közönség előtt, egy művészmoziban tervezték bemutatni, ezért valószínűtlen, hogy a közönség soraiban olyanok lettek volna, akiket nem érdekel a film, nem tudatos döntésük eredményeképpen ülnek be rá. A közönségnek elegendő lehetősége volt arra is, hogy előzetesen tájékozódjon a film természetéről, a reklám világos információkat tartalmazott annak érdekében, hogy a vallásuk bírálataira érzékeny emberek tájékozott döntéssel távol maradhassanak tőle (különvélemény, 9. bek.). A tiroli jog szerint a filmet 17 éven aluli személyek nem tekinthették meg, a kérelmező pedig felhívta a figyelmet erre a körülményre, erre tekintettel annak veszélye, hogy olyan személy látja a filmet,

elenyésző (különvélemény, 10. bek.). A különvélemény szerzői nem tagadták, hogy a film bemutatása egyes tiroli lakosok vallásos érzéseit sérthette volna, de a film lefoglalása és elkobzása a jogos cél fényében nem volt arányos szankció (különvélemény, 11. bek.).

1. 2. 3. *Wingrove v. the United Kingdom*

A strasbourgi bíróság elé kerülő következő ügyben újra Nagy-Britannia volt a bepanaszolt állam. A *Wingrove v. the United Kingdom* ügyben²¹ a kérelmező egy filmrendező volt, aki írta és rendezte a *Visions of Ecstasy* (Az ekstázis látomásai) című 18 perces rövidfilmet, amelyet saját bevallása szerint Avilai Szent Teréz élete és írásai ihlették. A filmben egy apácának öltözött színésznő (Szent Terézt megjelenítve) lenge ruhában először szöveget ver saját tenyerébe, majd az abból fakadó vérral erotikus vonaglás közepette összekeni magát. Ezután eszméletét veszti, majd a következő jelentben a színésznő fehér selyemszalagokkal összekötve, felülről lelógatva látható, amint egy majdnem félmeztelen fekete ruhás színésznő (aki Teréz pszichéjét volt hivatott jelképezni) odakúszik hozzá, simogatni és csókolgatni kezdi. Eközben láthatjuk Terézt, aki a földön fekvő, megfeszített Jézus Krisztushoz kúszik, sebeit nyalogatja, majd lovaglópózban ráülve, erotikus csípőmozgás közben csókolgatja. A film végén megjelenő stáblistán kívül nem derül ki a néző számára, hogy a megjeleníteni kívánt személy Szent Teréz lenne, vagy hogy a másik nő az ő tudatát szimbolizálja. A filmet benyújtották a filmeket a megfelelő korhatár-besorolás szempontjából a bemutatást megelőzően minősítő testületnek (BBFC, British Board of Film Classification), mely megtiltotta forgalomba hozatalát és bemutatását. A testület a *R. v. Lemon* ügyben hozott bírósági ítéletre hivatkozott, amely alapján a *Visions of Ecstasy* is blaszfémnek, így tiltottnak minősül. *Wingrove* fellebbezett a döntés ellen, azonban másodfokon jóváhagyták a BBFC döntését.

A kérelem nyomán a strasbourgi bíróság 7:2 szavazati arány mellett megállapította, hogy a kérelmező szólásszabadsághoz fűződő joga nem sérült. A bíróság megállapította, hogy a blaszfémia meghatározására természetéből adódóan nem lehet precíz jogi fogalmat alkotni. A nemzeti hatóságoknak tehát rugalmas keretek között kell meghatározni, milyen esetekben tekinthető a blaszfémia bűncselekménynek (42. bek.). A döntés felidézi az *Otto-Preminger*-döntés érvelését, és szintén „mások jogainak” (vallásszabadságának) védelmére alapozza a tilalom megengedettséget. Megállapítja, hogy a film közzétételének előzetes megtiltására azért került sor, hogy ezzel elejét vegyék annak a várható következménynek, hogy a krisztusi történetet és etikát megértő, azzal szimpatizáló, azt támogató személyek felháborodjanak a film sértő, trágár, gyalázkodó vagy nevetséges stílusán, amellyel a témát bemutatták (48. bek.). Ahogyan arra a brit bíróságok is rámutattak, nem magát a közlést vagy a véleményt kívánja szabályozni a jog, hanem annak módját. Ahhoz, hogy a közlés büntethető legyen, a vallási érzelmek sérelmének jelentős mértékűnek kell lennie (60. bek.).

A bíróság kitért arra is, hogy a film korlátozott (például kizárólag szex-shopokban való) terjesztése nem lett volna elegendő a kívánt cél elérése érdekében, mivel az megjelenésétől kezdve többszörösíthetővé, kölcsönözhetővé, forgalomba hozhatóvá, így terjesztése a hatóságok felügyeleti jogkörétől függetlenné vált volna. Ebből következően, bár a teljes tiltás meglehetősen erős lépés volt a hatóság részéről, mégis érthető következménye volt annak, hogy a film terjesztése bűncselekményt valósítana meg (62-64. bek.).

Az egyik különvéleményt jegyző Pettiti bíró szerint az, hogy valamely cselekedet blaszfémia miatt *esetleg* büntetőjogi következményekkel járhat, nem elegendő ok arra, hogy hatósági úton megtiltsanak egy könyv vagy videó terjesztését (csak akkor lehet ez megengedhető, ha

²¹ Application no. 19/1995/525/611., 1996. november 25-i ítélet.

bíróság megállapítja a bűncselekmény megtörténtét). De Meyer bíró pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy az állami intézkedés az ügyben „előzetes korlátozás” volt, ami már az érintett vélemény napvilágra kerülését is ellehetetleníti, és ez elfogadhatatlan. Lohmus bíró már – ezzel összhangban – cenzúrának nevezi az állami döntést.

1. 2. 4. I. A. v. Turkey

A következő eset a bíróság praxisában az I. A. v. Turkey ügy²² volt. A kérelmező tulajdonosa és vezetője a Berfin nevű kiadóvállalatnak, amely 1993 novemberében *Yasak Tümceler* („A tiltott mondatok”) című regényt egyszeri alkalommal, kétezres példányszámban kiadta. A mű a szerző filozófiai és teológiai gondolatait tartalmazta, regényes stílusban íródott. Többek között az alábbi, vitatott szövegrészt tartalmazta:

„Nézzünk csak a félelem, egyenlőtlenség és következetlenség háromszögére a Koránban; engem egy földgigilisztára emlékeztet. Isten azt mondja, hogy minden szó az ő hírnökéé. E szavak egy részét ráadásul az Aisha karjai közt érzett diadalmármor inspirálta. (...) Isten hírnöke nemi közösüléssel törte meg saját böjtjét, vacsora után és imádkozás előtt. Mohamed nem tiltotta meg szexuális kapcsolat létesítését halott emberrel vagy élő állattal.”

Isztambul ügyésze vádiratot nyújtott be a kérelmező ellen a büntető törvénykönyv megsértése miatt, mivel a kérelmező a könyv kiadásával megsértette „Istent, a Vallást, a Prófétát és a Szent Könyvet”. Az elsőfokú bíróság a kérelmezőt kétéves börtönbüntetésre és bírság megfizetésére ítélte, a fellebbviteli bíróság az ítéletet később helybenhagyta (a bírság összege jelentéktelen volt, a szabadságvesztés-büntetés pedig átváltható volt – szintén alacsony összegű – bírságra). A kérelmező ezt követően a strasbourgi bírósághoz fordult, amely 4:3 szavazati arány mellett megállapította, hogy a bepanaszolt állam nem sértette meg a kérelmező szólásszabadsághoz való jogát.

Ahogy a korábbi döntésekben is, a bíróság ezúttal is leszögezte, hogy a szabadság gyakorlása kötelezettségekkel és felelősséggel jár, ebből fakadóan el kell kerülni a más számára indokolatlanul sértő vélemények közzétételét. Így nem tekinthető egy demokratikus államban szükségtelennek a vallási tisztelet tárgyai ellen irányuló sértő támadások szankcionálása. A vitatott könyvben egy sértő támadás jelent meg az iszlám prófétája ellen, ami miatt a hívők jogosan érezték sértve magukat. A bíróság véleménye szerint ésszerűen tekinthető úgy, hogy a panaszolt intézkedést „kényszerítő társadalmi igény” alapozta meg.

A három bíró által közösen jegyzett különvélemény a könyv tényleges hatását vitatta (alacsony példányszámban adták ki és eleve csak a szöveg egy kisebb része volt sértő a vallásosokra nézve). Érdekes felvetés a különvéleményben, hogy eltérően ítélandó meg az állam által (hivatalból), valamint a vallási érzéseiben sértett egyén által kezdeményezett eljárás. A különvélemény szerzői utóbbit inkább elfogadnák legitim szóláskorlátozásként (az ügyben az állami szervek hivatalból jártak el). Bár a megállapított büntetés mértéke csekély volt (a szabadságvesztés pénzbüntetésre váltásával számolva), maga az elítélés ténye is aggályos, mert minden marasztaló büntető ítélet elbátortalanítja a kiadókat a nem szigorúan konformista vagy „politikailag (vagy vallásilag) korrekt” könyvek kiadásától. A bírák szerint elérkezett az idő a strasbourgi esetjog felülvizsgálatára, amely túl nagy hangsúlyt fektet a gondolatok konformitására, a sajtó szabadsága ügyében pedig túlságosan óvatos és félénk megközelítést alkalmaz.

²² Application no. 42571/98., 2005. szeptember 13-i ítélet.

1. 3. Az egyházak megengedett kritikája

A vallások gyalázásával, a vallási érzület megsértésének korlátozásával a fentiek alapján megengedő a strasbourgi bíróság, ugyanakkor a vallások és egyházak bírálatainak, kritikájának védelmét széles körben biztosítja. Ezt példázza a *Giniewski v. France* ügyben született ítélet.²³ A *Le quotidien de Paris* című újság 1994. január 4. napján megjelenő száma megjelentetett egy, a kérelmező által írt cikket „A tévedés homálya” címmel, amely „Az igazság csodája” című pápai enciklikát kritizálta. A cikk felrója „Az Igazság csodája” enciklikának, hogy a teológiai alapelvek közé helyezi az Ószövetség Újszövetségben történő beteljesedésének doktrínáját, ez utóbbi előbbre valóságának hirdetésével. A cikk szerint a doktrína magában foglalja az antiszemitizmus magvait, amelyek a holokauszt ötletét és megvalósítását támogatták. Így „a katolikusok, és általánosabban a keresztények felelősek a náci vérengzésekért.” Az Általános Szövetség a Rasszizmus Ellen, és a Francia és Keresztény Identitás Tiszteletben Tartásáért (Alliance générale contre le racisme et pour le respect de l’identité française et chrétienne – AGRIF) nevezetű társulás eljárást kezdeményezett az újság kiadója és a szerző ellen arra hivatkozva, hogy a fenti cikk megjelentetésével faji szempontból rágalmozó kijelentéseket tett a keresztény közösséggel szemben, amelyet a francia sajtótörvény büntetni rendel. A bíróság megállapította a vallási közösséghez tartozás alapján történt nyilvános rágalmozás bűncselekményét, a kiadót és a kérelmezőt 6.000 francia frank büntetés megfizetésére ítélte. A kérelmező fellebbezett. A párizsi fellebbviteli bíróság megsemmisítette az ítéletet, és a kérelmezőt felmentette, a Semmítőszék (Cour de Cassation) részben hatályon kívül helyezte a másodfokú ítéletet, és áthelyezte az ügyet az orléans-i fellebbviteli bírósághoz. Utóbbi a kérelmező vonatkozásában fenntartotta az elsőfokú ítéletet, a kérelmezőt 1 frank kártérítésre, az újabb perrittel összefüggő költségek kifizetésére, illetve egy nyilatkozat megjelentetésére kötelezte. A kérelmező, minden hazai jogorvoslat kimerítését követően az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordult. A strasbourgi bíróság egyhangúan megállapította, hogy a francia állam megsértette az egyezmény 10. cikkét.

A bíróság megállapította, hogy a szóláskorlátozás oka a konkrét ügyben az emberek egy csoportjának a katolikus valláshoz tartozásuk miatti rágalmozástól történő megóvása (40. bek.). A cikk ugyanakkor egy széleskörű és folyamatban lévő vitához, az európai zsidókkal szemben elkövetett népiirtás mögötti lehetséges okok megtárgyalásához járult hozzá. Ilyen ügyekben a szólásszabadság korlátozása csak szűk körben, alapos indokolás mellett lehetséges (50–51. bek.). A cikk nem tartalmaz támadást a vallásos hittel szemben (51. bek.). Bár a megjelent szöveg tartalmazott olyan következtetéseket és mondatokat, amelyek sértőek, sokkolóak vagy zavaróak lehetnek néhány ember számára, ez önmagában nem zárja ki a szólásszabadság gyakorlását (52. bek.). A szóban forgó cikk nem volt „indokolatlanul sértő”, nem szított gyűlöletet, nem vont kétségbe világosan alátámasztott történelmi tényeket (52. bek.).

A francia bíróságok által alkalmazott érvek nem elegendőek ahhoz, hogy meggyőzzék a strasbourgi bíróságot arról, hogy a kérelmező véleménynyilvánítási szabadságának korlátozása „szükséges volt egy demokratikus társadalomban”, különösen nem tekinthető „kényszerítő társadalmi érdeknek” a keresztény közösség elleni nyilvános rágalmozás vádjával történő elítélése (53. bek.). A rágalmozás bűncselekmény megállapítása tényének – súlyos büntetés kiszabása nélkül is – kétségtelenül elrettentő hatása van, így az alkalmazott szankció aránytalan.

A *Klein v. Slovakia* ügyben²⁴ hasonló döntés született. 1997-ben a *Domino Efekt* című hetilapban megjelent egy cikk, melyben a szerző kemény és vulgáris hangvételben kritizálta Ján Sokol érseket, a szlovák katolikus egyház fejét, amiért az a televízióban nyilvánosan

²³ Application no. 64016/00., 2006. január 31-i ítélet.

²⁴ Application no. 72208/01, 2006. október 31-i ítélet.

kikelt a *Larry Flynt, a provokátor* című film bemutatása és az azokhoz tartozó plakátok ellen, azok betiltását követelve (a plakáton a főszereplő egy alsóneműt viselő nő felnagyított ágyéka előtt, krisztusi pózban volt látható). A cikk megemlíti az érsek állítólagos ügynökmúltját, valamint többek között így fogalmaz: „nem értem, hogy a rendes katolikusok miért nem hagyják el az egyházat, amelyet egy ilyen ogre vezet.” Klein ellen büntetőeljárás indult, melynek során 15.000 szlovák korona pénzbüntetésre ítélték, mivel megsértette a szlovák büntető törvénykönyv azon szakaszát mely szerint „aki nyilvánosan másokat vallása vagy annak hiánya miatt becsmérel, egy évig terjedő szabadságvesztéssel sújtható”. A döntés elleni fellebbezést a kassai területi bíróság elutasította. A kérelmező ezt követően fordult a strasbourgi bírósághoz, amely egyhangúan megállapította, hogy az egyezmény 10. cikke az állami bíróság ítélete nyomán sérült.

A szóban forgó cikkben a szerző élesen kritizálta az érseket televíziós megszólalása miatt, az erős szavakkal kifejezett, pejoratív vélemény kizárólag az érsekre vonatkozott. A bíróság nem osztotta a szlovák bíróságok véleményét abban a tekintetben, hogy Klein kijelentései hitükre tekintettel lealacsonyították, vagy lejáratták a szlovák lakosság egy részét (51. bek.). A katolikus egyház néhány tagja valóban sértőnek érezhette, hogy a kérelmező szerint az érsek nem méltó tisztségére, de elfogadja annak érvelését, mely szerint a cikk nem gátolt meg senkit abban, hogy gyakorolja hitét vagy más módon kifejezze azt, továbbá nem is gyalázta annak tartalmát (52. bek.). A fentiekből következően az említett cikk megjelentetése, vulgáris stílusa ellenére sem ütközött mások vallásszabadsághoz való jogával, így a szerző szólásszabadságának korlátozása nem szolgált nyomós társadalmi érdeket, és nem állt arányban az elérni kívánt céllal.

Még két lengyel vonatkozású döntés érdemel említést, amelyekben a kérelmezők panasa abban állt, hogy államuk nem védte meg az egyezmény 9. cikkében foglalt vallásszabadsághoz való jogukat.²⁵ A kérelmezők azután tettek feljelentést, hogy egy lengyel hetilap, a *częstochowai Fekete Madonna* és a *Gyermek képét* közölte címlapján, az arcuk helyén gázmaszkkal. A kérelmezők szerint ezzel megvalósult a „vallási érzület nyilvános megsértése”-nek bűncselekménye. A lengyel nyomozóhatóságok végül vádemelés nélkül zárták le az ügyet, ezt követően fordultak a panaszosok Strasbourghoz. A bíróság érdemi döntésre alkalmatlannak minősítette a kérelmet, mert úgy vélte, az állami hatóságok általi alapos nyomozás garanciát nyújtott arra, hogy a kérelmezők vallásszabadságához való joga védelmet kapjon, és azon döntés, amely egy ilyen ügyben a szólásszabadságot helyezi előtérbe, nem ellentétes az egyezménnyel, a részes állam döntési kompetenciájába tartozik.

1. 4. A strasbourgi gyakorlat összefoglalása

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának eddigi gyakorlatából a következő összegző megállapítások fakadnak:

- A bíróság a blaszfémia eseteiben szélesen értelmezi az állami mérlegelés vagy mozgástér elvét, és nem törekszik arra, hogy e kérdésben általánosan követendő, egységes európai mércét határozzon meg, azaz bizonyos, a strasbourgi gyakorlat által meghatározott tág keretek között az államok szabadon döntenek a blaszfémia tiltásáról vagy megengedéséről.
- Az egyes egyházak hívei nem várhatják el, hogy vallásos nézeteik minden kritika alól mentesüljenek, el kell tűnniük az azokkal szemben ellenséges vélemények kifejtését is. A közéleti viták szabadsága széles körben védendő.

²⁵ Dubowska v. Poland (application no. 33490/96.) és Skup v. Poland (application no. 34055/96.), 1997. április 18-i döntés, Kubawska & Kubalska-Holuj v. Poland (application no. 35579/97.), 1997. október 22-i döntés.

- Az előbb említett tűrési kötelezettség nem korlátlan, az államok jogosan dönthetnek úgy, hogy a mások gondolati-, lelkiismereti és vallásszabadságának tiszteletben tartásával összeegyeztethetetlennek tekintett véleményeket korlátozzák.
- A szólásszabadság gyakorlása kötelezettségekkel és felelősséggel jár, ezek közül az egyik, hogy kerülendők a vallásokkal kapcsolatban tett, a vallásokat a „vita” körén kívül gyalázó, indokolatlanul sértő vélemények közzététele.
- A közlés vagy a vélemény tartalma önmagában nem korlátozható, csak annak módja.

2. Az egyes államok szabályozásának áttekintése

A blaszfém véleményeket változatos módon, különféle tényállások által meghatározva korlátozzák az egyes európai jogrendszerek. Ha kategorizálni szeretnénk ezen korlátozásokat, akkor két nagyobb csoportra oszthatjuk azokat:

- a blaszfémiát (vallásgyalázást) önmagában tiltó szabályozások,
- a blaszfémiát a hívek vallási érzületének megsértésére tekintettel tiltó szabályozások.

(Utóbbi esetben a törvényi tényállás része, azaz a tiltás alkalmazásának feltétele a vallási érzület megsértése, előbbi esetben önmagában a blaszfém vélemény közlése már jogellenes.)

A gyűlöletbeszéd tilalmára vonatkozó – a vallási alapú gyűlölködést valamilyen formában minden európai uniós tagállamban tiltó vagy korlátozó – szabályokat e helyütt nem tárgyaljuk. A következőkben azon államok szabályait mutatjuk be, ahol létezik törvényben előírt, kifejezett blaszfémia-korlátozás. Ez nem jelenti azt, hogy e szabályokat ténylegesen alkalmazzák is; éppenséggel általános jelenséggé vált ezen előírások egyre ritkább gyakorlati alkalmazása.

2. 1. A blaszfémia általános tilalma

Dániában büntethető az, aki nyilvánosan kigúnyolja vagy megsérti valamely vallás tételeit vagy a vallási tisztelet tárgyát. A Mohamed-karikatúrák miatt e rendelkezésre alapozva tettek feljelentést a helyi muszlim csoportok, de a bíróság az ügyben felmentő ítéletet hozott.²⁶

Finnországban a büntető törvénykönyv 10. cikkének több mint százéves rendelkezése szerint szankcionálható, aki nyilvános istenkáromlást követ el, vagy a sérelemokozás céljából becsmérli vagy megszenteltleníti az, amit az adott egyház vagy vallási közösség szentnek tart.

Norvégiában szintén a büntető törvénykönyv (142. cikk) rendeli büntetni azt, aki szóval vagy cselekedettel nyilvánosan megsérti az országban jogszerűen szabadon gyakorolt vallás tételeit vagy tiszteletének tárgyát, vagy sértő módon megvetését fejezi ki azokkal szemben.

Az izlandi büntető törvénykönyv 125. cikke pénzbírságot és legfeljebb három hónapos börtönbüntetést helyez kilátásba azok számára, akik nyilvánosan kigúnyolják vagy megsértik az ország területén törvényesen működő vallási közösségek dogmáit vagy tiszteletének tárgyait.

A máltai büntető törvénykönyv 163. szakasza védi a római katolikus vallást mint Málta hivatalos vallását. Egytől hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntethető az, aki szavakkal, mozdulatokkal, képekkel vagy más látható módon, nyomtatásban vagy anélkül

---

²⁶ Official Response by the Danish Government to the UN Special Rapporteurs. Ministry of Foreign Affairs of Denmark. 24 January 2006.

nyilvánosan rágalmazza a katolikus egyházat, annak híveit, képviselőit, vagy a vallási tisztelet tárgyait. A törvényt európai összehasonlításban kivételesen gyakran alkalmazzák.²⁷

Görögországban a büntető törvénykönyv 198. szakasz szerint, aki nyilvánosan és rosszhiszeműen Istent gyalázza vagy a vallási tisztelet tárgyaival szemben tiszteletlen, bűncselekményt követ el. A 199. szakasz kifejezetten a görög ortodox egyházat és – nevesítés nélkül – más, az országban jogszerűen működő egyházakat véd a blaszfémiával szemben.

Olaszországban a büntető törvénykönyv 403. szakasza szerint a vallások nyilvános megsértése, a híveivel vagy képviselőivel szembeni megvetés kifejezése által, bűncselekmény. A törvény korábban csupán az „állami” (katolikus) egyház elleni blaszfémiát büntette, az alkotmánybíróság 2000-ben azonban e megszorítást a vallások közötti egyenlőségre hivatkozva megsemmisítette.²⁸

A svájci büntető törvénykönyv 261. szakasza szerint, aki nyilvánosan vagy közönséges módon más vallási meggyőződését, különösen Istenbe vetett hitét sértegeti vagy kigúnyolja, vagy a vallási tisztelet tárgyait meggyalázza, bűncselekményt követ el.

Franciaországban a jelenleg hatályos, 1958-as alkotmány rögzíti, hogy Franciaország laikus (szekuláris) állam, és a vallásszabadság, illetve a vallások egyenlősége az állam által garantált; 1905-ben született meg az állam és az egyház szétválasztásáról szóló törvény, amelynek megfelelően a francia közéletet a laicitás határozza meg. Ennek ellenére, Elzász és Lotaringia régiókban azonban a mai napig hatályban van a blaszfémia bűncselekményét meghatározó törvényi tényállás. A helyi büntető törvénykönyv 166. §-a börtönbüntetést helyez kilátásba arra az esetre, ha „valaki nyilvánosan gyalázkodó szavakkal Istent gyalázza, vagy nyilvánosan egy keresztény felekezet, illetve elismert vallásos közösséget gyaláz.”

2. 2. A blaszfémia korlátozása a vallásos érzület megsértésére vagy a közrend sérelmére tekintettel

Írországban az alkotmányban rögzített, és a büntetőjogra feladatot hárító rendelkezés a blaszfémia tilalma: „Az istenkáromló, lázító és erkölcstelen anyagok közlése vagy forgalmazása bűncselekménynek minősül és a törvény alapján büntetendő” (40. cikk, 6. bek.).²⁹

Az alkotmány rendelkezéseinek eleget tevő szabályozás alapján blaszfémiának számít bármely vallás szent dolgaira vonatkozó témában nyilvánosságra hozni vagy kimondani olyan erősen bántó vagy gyalázó kijelentéseket, amelyek bármely vallás által szentnek tartott kérdésekre vonatkoznak és felháborodást okoznak az érintett hívek jelentős számában, ha a felháborodás okozása a publikáció vagy a kimondott vélemény által szándékos volt (Defamation Act 2009, 36. cikk). A 2009-ben elfogadott törvényt heves tiltakozások és kritikák érték, az addig e területen jól teljesítő Írország azonnal – a törvény elfogadása miatt, tényleges alkalmazása hiányában is – hátrább csúszott a különböző sajtószabadság-indexekben és fejmosást kapott különböző jogvédő szervezetektől.³⁰ Az új törvény elfogadásával kapcsolatban előtérbe helyeződött a kérdés, melynek következtében 2013-ban

²⁷ 99 convicted for public blasphemy in 2012. *Maltatoday.com.mt*, 2013. április 20. http://www.maltatoday.com.mt/news/court_and_police/26215/99-convicted-for-public-blasphemy-in-2012-20130420#.VQBbgo5mrXc

²⁸ Silvia ANGELETTI: Blasphemy Laws and Incitement to Religious Hatred: Italian Legal Standards and Social Developments. *Religion and Human Rights*, vol. 9. (2014), 200.

²⁹ Írország alkotmánya. In TRÓCSÁNYI László – BADÓ Attila (szerk.): *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. Budapest, KJK–Kerszöv, 2005. 512.

³⁰ A Reporters without Borders nemzetközi civil szervezet éves sajtószabadság-rangsorában 2010-ben azonnal kilenc helyet esett vissza Írország. <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010.1034.html>

alkotmányozó gyűlést hívtak össze, amelyen a többség az ír egyházak tanácsával egyetértve³¹ úgy döntött, a jelenlegi alkotmányos rendelkezést, és az annak megfelelően elfogadott törvényt hatályon kívül kell helyezni, és helyette beiktatni egy a vallásos gyűlölet kifejeződését tiltó szabályt.³² Az ír kormány úgy döntött, népszavazást kell tartani a kérdésről, de az valószínűleg már csak a parlamenti választások után, leghamarabb 2016-ban lesz megtartva.³³

Németországban az istenkáromlás (*Gotteslästerung*) 1871 óta büntetendő cselekmény. Eredetileg a Strafgesetzbuch 166. szakasza így szólt: „Az aki azzal, hogy nyilvánosan szidalmazó kijelentésekkel Istent káromolja, megbotránkozást kelt, vagy aki valamelyik keresztény egyházat vagy más az állam által elismert vallásfelekezetet vagy ezek intézményét vagy szokását nyilvánosan szidalmazza, három évig terjedő börtönnel büntetendő.”³⁴ Ezt a rendelkezést később módosították; 1975. január 1. óta a következő törvényi rendelkezés van hatályban [§ 166. (1)–(2)]: „Az, aki nyilvánosan vagy iratok terjesztésével mások vallási vagy világnézeti meggyőződésének tartalmát olyan módon szidalmazza, amely alkalmas arra, hogy a köznyugalmat megzavarja, három évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő. Ugyanígy büntetendő, aki nyilvánosan vagy iratok terjesztésével az országban bejegyzett egyháznak, vagy más vallási közösségnek vagy világnézeti közösségnek az intézményét vagy szokásait olyan módon szidalmazza, amely alkalmas arra, hogy a köznyugalmat megzavarja.” A 166. §-ból az istenkáromlás mint önálló tényállás eltűnt, a gyalázkodás mellé viszont a korlátozás szükséges feltételeként bekerült a köznyugalom megzavarására való alkalmasság.

Az osztrák büntető törvénykönyv védi a polgárok vallási szféráját. A törvény 188. §-a büntetni rendeli a vallási tanok becsmélését, meggyalázását (*Herabwürdigung religiöser Lehren*), a 189. §-a pedig a vallásgyakorlás megzavarását (*Störung einer Religionsübung*). A törvény szerint, aki jogos felháborodást keltve nyilvánosan becsméri, illetve kigúnyolja az országban bejegyzett egyház vagy vallási közösség által tisztelt személyt vagy tárgyat, illetve egy ilyen egyház vagy vallásos közösség dogmáját, jogosan gyakorolt szertartását vagy működő intézményét, bűncselekményt követ el. E rendelkezés alapján 2014 decemberében a linzi tartományi törvényszék 3 hónap szabadságvesztésre és 5.300 € pénzbírság megfizetésére kötelezett egy nőt, aki két alkalommal is pornográf felvételeket készített egy templomban.³⁵

Liechtenstein büntető törvénykönyve (188. cikk) tiltja a vallási tisztelet tárgyát képező személy vagy tárgy, szertartás, vagy jogszerűen működő vallási intézmény nyilvános sértegetését vagy kigúnyolását, ha olyan módon történik, amely jogos felháborodást kelt.

Spanyolországban a büntető törvénykönyv 525. szakasza tiltja a vallásos érzület megsértését, a hittételek, nyilvános szertartások, vagy a hívek becsmélését. A rendelkezés – Európában

³¹ The Irish Council of Churches says blasphemy reference in Constitution is ‘largely obsolete’. *thejournal.ie*, 2013. november 2. <http://www.thejournal.ie/irish-council-of-churches-blasphemy-1158078-Nov2013/>

³² Blasphemy offence should be replaced in the Constitution, says Convention. *thejournal.ie*, 2013. november 3. <http://www.thejournal.ie/constitutional-convention-blasphemy-1158623-Nov2013/>

³³ Taoiseach rules out blasphemy referendum. www.rte.ie, 2015. január 12. <http://www.rte.ie/news/2015/0112/671900-news-in-brief/>. Az ír szabályozás elemzéséről ld. Katherine A. E. JACOB: Defending Blasphemy: Exploring Religious Expression Under Ireland’s Blasphemy Law. *Case Western Reserve Journal of International Law*, vol. 44. (2011), 803.; Katherine A. ROLLINSON: An Analysis of Blasphemy Legislation in Contemporary Ireland and its Effects upon Freedom of Expression in Literary and Artistic Works. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, vol. 39. (2011), 189.

³⁴ Thomas FUCHS: *StGB Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871 – Historisch-synoptische Edition 1871-2009*. Mannheim, 2010. 792.

<http://lexetius.com/leges/StGB/Inhalt;jsessionid=1j9iabjrw9qe91q3p2aemd9md6?0>

³⁵ Pornodreh in Kirche bei Linz: Drei Monate bedingt als Strafe. *Kath.net*, 2014. december 11. <http://www.kath.net/news/48660>

kivételes módon – a vallási meggyőződés hiányát is védi, az e hiány miatt másokkal szembeni becsmérlés is tiltott.³⁶

A ciprusi büntető törvénykönyv 138. szakasza a vallási tisztelet tárgyainak elpusztítását, megrongálását és megbecstelenítését tiltja, ha a vallás hívei megsértésének szándékával, vagy a valószínűsíthető sérelembe belenyugodva történik. A 141. szakasz büntetni rendeli a vallásos érzület megsértésének szándékával kimondott szavakat, kiadott hangokat, az e céllal tett mozdulatokat, vagy a híveket sértő tárgyak elhelyezését is. A 142. szakasz a vallási meggyőződés nyilvános megsértését tartalmazó könyvek, röpiratok, cikkek, levelek kiadását tiltja, ha a vallás rágalmazásának szándékával, vagy a hívek felháborításának, megsértésének szándékával történik.

Csehországban a büntető törvénykönyv 198. szakasza tiltja az állampolgárok csoportjainak – többek között – vallása, vagy vallástalansága miatti becsmérlését.

A lengyel büntető törvénykönyv 196. szakasza védi a vallásos érzületet, így büntetni rendeli azt, aki vallási tisztelet tárgyának vagy szertartás helyszínének nyilvános becsmérlése által megsérti.

Angliában – ahogyan azt korábban már említettük –, 2008-ban törölték el az istenkáromlás *common law* bűncselekményét. Hollandiában szintén a közelmúltban, 2013 decemberében törölték a büntető törvénykönyvből azt a rendelkezést, amely büntetni rendelte a blaszfémiát (147. szakasz).

2. 3. Blaszfémia-tilalom az Európán kívüli, a nyugati jogrendszerekhez tartozó államokban

Az Egyesült Államok szólásszabadság-joga általában véve nem tilalmazza a blaszfémiát. Ahogyan Harry Kalven, a First Amendment joggyakorlatának egyik első nagy rendszerezője mondta, az istenkáromlás és az „eretnek” nézetek szabadsága „az érinthetetlen konszenzus” része.³⁷ Ezt a konszenzust szentesítette az 1940-es *Cantwell v. Connecticut* döntés.³⁸ A vádlott, Jehova egyik tanúja egy hangfelvételt játszott le a nyílt utcán, egy katolikus többségű városrészben, amely a katolikus egyházat támadta. A béke megzavarása miatti elítélést a Legfelső Bíróság megsemmisítette, és egyben kimondta, hogy a fizikai erőszak veszélyének hiányában, a pusztá becsmérlés, sértés nem büntethető, sem akkor, ha az valamely vallási meggyőződést sért meg, sem akkor, ha közéleti vita során hangzik el. A Legfelső Bíróság egy másik fontos döntésében egy istenkáromlás miatt betiltott film ügyében döntött – szintén egyhangúan – úgy, hogy az államnak nem feladata az egyes vallási doktrínák elleni valódi vagy annak vélt támadások elhárítása.³⁹

Mindenek ellenére 6 amerikai tagállamban még mindig hatályban vannak a blaszfémiára vonatkozó tilalmak, olyan régi büntetőjogi szabályok, amelyek általában egyértelműen a keresztény felekezetek védelmét szolgálva, az Istennel, a Szentlélekkel, a Szentírással szembeni gyalázkodást, káromkodást, Isten létének vagy a teremtésnek a tagadását tilalmazzák.⁴⁰

³⁶ Santiago Canameres ARRIBAS: Religious Freedom and Freedom of Expression in Spain. *Religion and Human Rights*, vol. 9., issue 2–3. (2014), 217–218.

³⁷ Harry KALVEN Jr.: *A Worthy Tradition: Freedom of Speech in America*. New York, Harper and Row Publishers, 1988. 6–7.

³⁸ 310 U.S. 296 (1940).

³⁹ *Joseph Burstyn, Inc. v. Wilson*, 343 U.S. 495, 505 (1952).

⁴⁰ Massachusetts General Laws, 36. cikk; Michigan Penal Code (1931), 750.102., 750.103.; Oklahoma Statutes, §21.901., 21.902.; South Carolina Code of Laws, § 16-17-520.; Wyoming Statutes, § 1-29-106.; Pennsylvania Code §17.5.

Kanadában büntetőjogi tilalom (Criminal Code, 296. cikk) vonatkozik a blaszfémiára (vallásgyalázó rágalmazásra, *blasphemous libel*), de igen ritkán kerül bíróság elé ilyen ügy. Az évek során számos kampány indult a szabályozás megváltoztatására, azonban egyik sem jár sikerrel.⁴¹

Új-Zélandon az 1961-es büntető törvénykönyv szerint tiltott a vallásgyalázó rágalmazás (*blasphemous libel*) elkövetése, de szintén nem alkalmazzák a szabályt a gyakorlatban.

Ausztráliában általános, szövetségi szintű blaszfémia-törvény nem létezik, de egy tilalom fennmaradt, amely kizárja, hogy a hajóknak istenkáromló elnevezést adjanak.⁴² Ausztrália államai közül Tasmaniában még mindig a büntető törvénykönyv (119. cikk) tiltja a vallásgyalázást.

2. 4. A magyar szabályozás

A „káromkodás” (értsd: istenkáromlás) a feudális és az újkori magyar büntetőjogban is tiltott volt.⁴³ Az első modern magyar büntető törvénykönyv, a Csemegi-kódex 1878-ban büntetni rendelte azt, aki „Isten ellen intézett gyalázó kifejezések által közbotrányt okoz” (190. §). A magyar jogrendszer ma már kifejezett blaszfémia-tilalmat nem tartalmaz, de egyes szabályok mégis relevánsak lehetnek e kérdésben. A Büntető törvénykönyv (2012. évi C. törvény) „az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények” c. fejezetében tiltja a lelkiismereti és vallásszabadság megsértését (215. §): „Aki mást a) lelkiismereti szabadságában erőszakkal vagy fenyegetéssel korlátoz, b) vallásának szabad gyakorlásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályoz, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” E rendelkezés alapján (a korábbi, 1978-as Btk. 174/A. §-ában található, azonos tartalmú tilalomnak megfelelően) a Legfelsőbb Bíróság e bűncselekmény elkövetését állapította meg, amikor a vádlott egy körmenet alkalmával az abban részt vevők közé hajtott autójával, és őket pisztollyal fenyegette arra az esetre, ha továbbhaladását nem biztosítják (BH1999. 292).

Ügyszintén tilos a vallási tisztelet tárgyának vagy a vallási szertartás végzésére szolgáló épületnek a megsemmisítése vagy megrongálása (a rongálás bűncselekményének minősített esete, 371. §). A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (188. §) alapján szankcionálható az, „aki templomban vagy vallásgyakorlásra rendelt más helyen nyilvánosan botrányt okoz, illetve a vallási tisztelet tárgyát vagy a szertartások végzésére szolgáló tárgyat a szertartásokra rendelt helyiségben vagy azon kívül meggyaláz, szabálysértést követ el”. Ez a rendelkezés lényegében az egykor a Csemegi-kódex 191. §-a által tiltott magatartás szabálysértési tényállássá szelídülése.

Közös e rendelkezésekben, hogy nem a véleményt magát, hanem annak sajátos kifejezési módjait tiltják, így bár alkalmazásuk által közvetve nem elképzelhetetlen a blaszfémiával szembeni állami fellépés, általános, a vélemény tartalma alapján korlátozó blaszfémia-tilalomnak nem minősülnek.

3. A blaszfémia korlátozása vagy szabadsága? Elvi megfontolások

⁴¹ Jeremy PATRICK: Canadian Blasphemy Law in Context: Press, Legislative, and Public Reactions. *Annual Survey of International and Comparative Law*, vol. XVI. (2010), 129.

⁴² Reg 21., section 2(d) of the Shipping Registration Regulations 1981.

⁴³ MEZEY Barna: A káromkodás bűncselekménye a feudális büntetőjogban. In MEZEY Barna – DUNAY Pál (szerk.): *Fiatalkorok műhelytanulmányai 8*. Budapest, ELTE ÁJK, 1985.; MEZEY Barna: A káromkodás (blaszfémia) a XVII-XVIII. század büntető jogszabályaiban. *Jogtörténeti Szemle*, 1986/1. 56.

3. 1. Túl a szólásszabadságon: a blaszfémia által felvetett kérdések

A blaszfémia kérdése iránti figyelem intenzitása erősen megnőtt a „dán karikatúrák” esetét követően. 2005. szeptember 30-án a *Jyllands Posten* című dán napilap 12 karikatúrát közölt Mohamed prófétáról. Ezt megelőzően a lap kulturális rovatát szerkesztő Flemming Rose tudomására jutott, hogy egy dán író gyerekek számára készülő, Mohamed prófétáról szóló könyvéhez nem talált olyan művészt, aki illusztrációt készített volna Mohamedről. Rose felkarolta az ügyet és felkért 40 művészt, hogy készítsenek rajzokat. Bő egy héttel később a dán Iszlám Társaság koppenhágai tüntetésén nyilvános bocsánatkérést és a kormányzat beavatkozását követelte, napokkal később két karikaturista halálos fenyegetést kapott. Az ügy további eszkalálódása után, 2006 januárjában megkezdődött a dán termékek bojkottja a muszlim országokban. Január 31-én a *Jyllands Posten* bocsánatot kért, ez azonban már kevés volt az indulatok elfojtására. Gázában fegyveresek megtámadták az EU egyik irodáját, illetve bombafenyegetés érkezett egy koppenhágai és egy aarhusi szerkesztőségi épület ellen. Február elején Jakartában a dán nagykövetséget 150 demonstráló rohamozta meg, Szíria fővárosában, Damaszkuszban a dán és a norvég követséget felgyújtották, a bejrúti dán nagykövetség szintén a tűz martalékává lesz. Ugyanekkor a teheráni osztrák nagykövetséget tüntetők támadták meg, mindeközben Pakisztánban a muszlim orvosok bojkottálták a Dániából, Norvégiából, Franciaországból, Németországból és Svájcban származó gyógyszereket. Az iszlám államokban európai országok zászlajait égették el. Február 8-án Afganisztánban 4 demonstrálót lelőttek, másnap Libanonban 250.000, javarészt békés tüntető vonult fel. Február 10-én a teheráni francia nagykövetséget megtámadták, Szíriából a dán követségi alkalmazottakat pedig visszahívták. Egy héttel később 11 ember vesztette életét a líbiai olasz követség előtti tüntetés közben kitört zavargásokban.

2012 júliusában került fel a YouTube online videómegosztóra az *Innocence of Muslims* (A muszlimok ártatlansága) című film előzetese. A 13 perces videó szövegét lefordították arabra, és annak több jelentét bemutatták az egyiptomi televízióban is. A film Mohamed prófétát és a muszlim vallást gúnyolta ki, a prófétát nőcsábász, hataloméhes gyilkosnak mutatta be, aki nőket és gyermekeket rabol el a Korán nevében. Ezt követően Kairóban, majd más muszlim országokban is tüntetések szerveződtek. Líbiában az amerikai nagykövetséget felgyújtották, az összecsapásokban négy követségi alkalmazott – köztük a nagykövet – életét vesztette. Bagdadban öngyilkos merénylő robbantott fel egy autót a nyugati követségek közelében, itt hét ember vesztette életét. Pakisztánban ugyan letiltották a videó hozzáférhetőségét, az ország legnagyobb városában, Karacsiban mégis tüntetésekre került sor, ahol megrohmozták az amerikai nagykövetséget. Jemenben a nagykövet kiutasítását követelték, az azerbajdzsáni Bakuban pedig szintén a nagykövetség előtt tüntettek. Kabulban, Afganisztán fővárosában zászlókat égették, autókat gyújtottak fel és halált kiáltottak az Egyesült Államokra. Tunéziában és Szudánban is hasonlóan erőszakos módon tiltakoztak, a német nagykövetséget felgyújtották.

A *Charlie Hebdo* francia lap neve 2006-ban vált világszerte ismertté, amikor a *Jyllands Posten*-ben megjelent karikatúrákat a *Charlie Hebdo* is közölte, melléteve saját rajzait is. A muszlim vallást sértő karikatúrák sorozatos közzététele miatt 2011 novemberében támadás érte a lap irodáját, illetve weboldalát. Az épületre Molotov-koktélt dobtak, a honlapot hackerek elsötétítették. 2012. szeptember 19-én ismételen Mohamed prófétát ábrázoló karikatúrák jelentek meg a lapban, melynek hatására ismét hackertámadás érte a lap weboldalát. A szerkesztőség tagjai folyamatos fenyegetések között végezték munkájukat, de nem voltak hajlandók alább adni a lap provokatív stílusából. 2015. január 7-én két géppisztollyal felfegyverzett muzulmán férfi benyomult a lap szerkesztőségébe, és 12 embert (köztük a szerkesztőséget védő két rendőrt) megölt, továbbiakat pedig megsebesített. A

tragédia nyomán Európa-szerte fellángolt a vita a bevándorlás, a kultúrák egymás mellett élése, a társadalmi integráció és a szólásszabadság megfelelő határai kérdéseiben.

A *Charlie Hebdo* szerkesztősége elleni brutális támadás a szólásszabadság szempontjából nem tekinthető egy új világ kezdetének. A tragédia mégis képes lehet arra, hogy egy új megközelítés kiindulópontjának tűnjön fel utóbb, ha abból az eddig nem tapasztalt jelenségből, amikor európaiakat Európában mészárolnak le azért, mert szólásszabadságukat gyakorolták, az európai államok olyan következtetéseket vonnak le, amelyből eddigi politikájuk megváltozása következik (legtöbbször azon jóslat szokott elhangozni, mely szerint a gyilkosságok a szólásszabadság korlátozásához vezetnek majd; ezzel egyelőre korai riogatni, éppúgy következhet belőle a bevándorlási politika újragondolása, vagy akár a szólásszabadság alapjainak további megerősítése is).

Az első, ösztönös sajtóreakciókból az a felfogás rajzolódott ki, hogy a *Charlie Hebdo* elleni merénylet nem pusztán a megölt újságírókat, karikaturistákat, hanem egyenesen az európai kultúra elpusztítását célozta. Így nyilatkozott a *New York Times* aznapi véleménycikke⁴⁴ éppúgy, mint a magyar online sajtó jelentős része.⁴⁵ A kultúrák háborújának, civilizációk összecsapásának a felvetése a karikatúra-ügyek kapcsán szintén nem új jelenség, a dán karikatúrák idején széles körben jelentek meg ezzel kapcsolatos álláspontok, amelyek szerint az európai szabadság végét jelentheti az európai értékeket csorbító, a terrorizmusnak tett engedelmények.⁴⁶

Mások, mint pl. Wildmann János teológus a kölcsönös toleranciát, a kultúrák békés egymás mellett élését hirdette a *Charlie Hebdo*-ügy utáni, Magyarországon is folyó vitákban:

„...amit nekünk egy ember megölése jelent, azt jelenti egy muszlimnak Mohamed meggyalázása: legfőbb értékének, identitásának megtámadását. Megtehetjük, hogy figyelmen kívül hagyjuk ezt a tény, és azt mondjuk, hogy mindenki fogadja el a mi értékrendünket, de mi van, ha mások is ezt mondják a magukéról? (...) Akkor háború van: Charlie gyilkolja Mohamedet a maga módján, és Mohamed gyilkolja Charlie-t a maga módján. Az egyre valószínűbb és kiteljesedő háború elkerülése felé vezető első lépés ezért egymás legfelsőbb értékének elfogadása, ami nem zárja ki egymás tisztességes bírálatát, de kizárja a másik alapvető értéke elleni háborút. A véleménynyilvánítás szabadságának ez szab korlátot.”⁴⁷

Függetlenül attól, melyik megközelítést fogadjuk el, Európa helyzete valóban rendkívül kockázatos: ha a kultúrák háborúja zajlik, és az Európába beengedett muszlimokat ennek keretében „meg kell fékezni”, akkor milyen módon tudjuk biztosítani számukra az európai kultúra egyik alapját képező egyenlő emberi jogokat? Ha az iszlám radikalizmussal szemben fellépünk (félretéve az emberi jogok egyenlőségének dogmáját), az azt jelenti, hogy számukra nem biztosítjuk pl. a teljes vallás- és szólásszabadságot. Ha ilyen erős kivételt teszünk, akkor nem károsítjuk-e az „európai értékeket”? Ha nem teszünk, veszélybe sodorjuk-e magunkat, védtelenül hagyva mindazt, ami számunkra fontos? Ha pedig visszalépünk az iszlám terroristák kedve szerint (és mondjuk megtiltjuk a *Charlie Hebdo*-féle karikatúrák közlését), akkor tudunk-e ilyen áron biztonságot venni, megőrizve szabadságunk maradékát?

A blaszfémia kapcsán felvethető kérdések köre ráadásul ennél is összetettebb. A vita valójában nem kizárólag, sőt Európa legtöbb részén – a látszat ellenére – nem is feltétlenül elsősorban a „muszlim radikalizmus” vs. „európai értékek” összecsapásról szól, hanem legalább annyira a kereszténység vs. szekularizáció (állami semlegesség) vitáról. Különösen

⁴⁴ The Charlie Hebdo Massacre in Paris (by the Editorial Board). *New York Times*, 2015. január 7. http://www.nytimes.com/2015/01/08/opinion/the-charlie-hebdo-massacre-in-paris.html?_r=0

⁴⁵ Egy példa: Szily László: Ez volt Európa 9/11-e, innentől már semmi sem lesz ugyanaz. *Cink.hu*, 2015. január 7. <http://cink.hu/ez-volt-europa-9-11-e-innentol-mar-semmi-sem-lesz-ugya-1677984281>

⁴⁶ Pl. SAJÓ András: Mit is akarunk védeni? *Beszélő*, 2006. március, 11. évf., 3. szám.

⁴⁷ A Charlie Hebdót a katolikus egyház is beperelte. *Origo.hu*, 2015. január 9. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20150109-nem-valik-muszlimellenesse-az-egyhazi.html>

élesen merül ez fel a laicizmus őshazájában, Franciaországban, ezért ugyan tragikus jelkép a *Charlie Hebdo* elleni merénylet, de a lap mint jelenség, annak társadalmi megítélése, hatóságok általi kezelése mégsem alkalmas az európai szintű, általánosító következtetések levonására.

Az Európa Tanács miniszteri bizottsága egy héttel a *Charlie Hebdo*-gyilkosságok után nyilatkozatban ítélte el „az iszonyatos tettet”, a demokrácia elleni „közvetlen támadásnak” minősítve azt.⁴⁸ Ugyanakkor teljesen véletlenül a gyilkosságok napján, január 7-én a nemzetközi szervezet másik szerve, a Parlamenti Közgyűlés a keresztényekkel szembeni intolerancia és diszkrimináció elleni küzdelemre hívta fel az európai államokat.⁴⁹ A határozat a vallásgyakorláshoz való „ésszerű alkalmazkodás” (*reasonable accommodation*) elősegítését kéri az államoktól. Mint az időben egybeeső két európa tanácsi dokumentum is mutatja, a vallások közéletben való jelenlétének problémája Európában nem szűkíthető le az iszlám által jelentett nehézségek kezelésére.

Robert Kahn amerikai jogtudós azt állapítja meg, hogy a konzervatív iszlámtól való európai félelem részben Európa saját szekuláris identitásához kapcsolódó zavartságából fakad („*Europe’s uneasiness about its secular identity*”).⁵⁰ Ebből az is következik, hogy az iszlám legerősebb európai védelmezői keresztény vallási konzervatívok lesznek⁵¹ – hiszen a *Charlie Hebdo*-ügyben, a vallásokat kivétel nélkül támadó karikatúrákat illetően valamennyi vallás „sorsközösségbe” került. Neville Cox is arra a következtetésre jut, hogy a blaszfémia korlátozása körüli vitában végső soron a szekuláris nyugati társadalmak vallásokkal szembeni ellenérzése kerül napvilágra, mivel a vallási erkölcs már nem elengedhetetlen eleme a közösségi (társadalmi) erkölcsnek (*public morality*).⁵² Ross Douthat, a *New York Times* publicistája is kiemeli, hogy a kereszténység elleni támadások ugyanúgy a populáris kultúra és a média részei, mint az iszlám elleniek⁵³ (ezt ő arra hozza érvként, hogy az iszlám hívei nem részesülnek hátrányos megkülönböztetésben már vallások híveihez képest).

Ha innen nézzük tehát, akkor valamennyi vallás hívei állnak szemben a szekuláris Európával, még akkor is, ha a szembenállás mértéke és intenzitása természetesen vallásonként, közösségenként jelentősen eltér. A keresztények meghatározó többsége nem kívánná a szekuláris Európa felszámolását, az állam és az egyházak közötti falak lebontását, de egy kicsivel több tiszteletet a vallásának szívesen kapna. A radikális iszlám egyes hívei feltehetően nem bánnák a jelenlegi Európa eltűnését. A keresztény toleranciát követel az iszlám hívei számára, az iszlám egyes hívei a keresztényeket is készséggel kiirtanák, ha tehetnék.

A vallások társadalmi szerepén és kezelésén túl pedig itt van a szólásszabadság saját magában is éppen eléggé súlyos kérdése. Mint Sajó András leszögezi, a szólásszabadság „a demokratikus identitás, az európai (nyugati) kultúra része. (...) ...nem létezhet nyugati identitás szólásszabadság nélkül.”⁵⁴ Ugyanakkor – tehetjük hozzá – a méltóság tisztelete, a tolerancia, egymás megbecsülése ugyanúgy az európai kultúra alapjai közé tartozik, mint a szólásszabadság. Az egyes államok, ha ezek az értékek és a szólásszabadság egymással

⁴⁸ Declaration by the Committee of Ministers on the recent attacks in Paris (Adopted by the Committee of Ministers on 14 January 2015 at the 1216th meeting of the Ministers’ Deputies).

⁴⁹ Tackling intolerance and discrimination in Europe with a special focus on Christians. Resolution 2036 (2015) of the Parliamentary Assembly.

⁵⁰ Robert A. KAHN: The Danish Cartoon Controversy and the Rhetoric of Libertarian Regret. *University of Miami International & Comparative Law Review*, vol. 16. (2009), 151., 178.

⁵¹ Uo.

⁵² Neville COX: Blasphemy, Holocaust Denial, and the Control of Profoundly Unacceptable Speech. *The American Journal of Comparative Law*, vol. 62. (2014), 739., 756–759.

⁵³ „Blasphemy Revisited” by Ross Douthat, *New York Times*, opinion pages, 2015. január 14.

⁵⁴ SAJÓ András: Szólásszabadság a lelki finomság korában. In NÓTÁRI Tamás (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Sárközy Tamás 70. születésnapjára*. Szeged, Lectum, 2010., 356.

ütközik, különböző módokon és eredménnyel határozzák meg azok egyensúlyát. Ezért fest torz képet az, aki úgy véli: „Pannónia nem Franciaország, nem a voltaire-i hagyományokon (*Écrasez l'infâme*) alapuló vallásellenesség és a szabad szatíra hazája”,⁵⁵ mert Európa más részei sem azok, azaz nincs a szólásszabadság kérdéseiben homogenitás (ilyen értelemben a forradalmi eszméket követő Franciaország nem modellértékű Európa számára).

Azon felfogásnak tehát, amely szerint a szólásszabadság *bármely* vélemény védelmét jelenti a korlátozással szemben, nem áll kapcsolatban a realitásokkal, hiszen (1) a szólásszabadságnak mindenhol vannak (ésszerű, indokolt és a jogrendszer lassú fejlődése során formálódó) törvényi korlátai, (2) a vallások véleményekkel szembeni védelme nem lenne eleve ellentétes az – emberi méltóságot is kiemelt értéként kezelő – „európai kultúra” alapeszményeivel (illetve azok összességével, egybegyűrt masszájával, hiszen ez a kultúra eleve sokszínű, és egymást is tagadó értékek egyensúlyából, kölcsönös elismeréséből fakad, továbbá közös alapjai mellett is országoként el- eltér).

Lehet-e igazságtartalom azon jajkiáltásban, miszerint ha engedünk a muszlimoknak, oda az európai kultúra? A kérdésfeltevés nyilván erősen szónoki és hatásvadász. Világos, hogy ha a merényletek hatására Európa erőteljesen visszavesz a szólásszabadság védelmének mértékéből, azt a terroristák joggal tarthatják győzelemnek, és törhetik a fejüket azon, hogy melyik európai értéket kíséreljék meg következőként kiradírozni. De ha eltekintünk ettől az aktuális politikai megfontolástól, hátralépünk, és csak a kérdéssel magával foglalkozunk, akkor nehezen állíthatjuk, hogy a vallási meggyőződés szólásszabadsággal szembeni védelme (elvi alapon, és nem a *Charlie Hebdo*-ügy fénytörésében) az európai kultúra vállalhatatlan veszteségét jelentené. Elvégre az esetleges szóláskorlátozás által védett kereszténység (illetve, még egyszer: általában véve az emberi méltóság védelme) is elválaszthatatlanul része annak.

Miről vitázik az, aki a blaszfémia korlátozhatóságát vizsgálja egy demokratikus társadalomban? Sokféle kérdés érintett e problémakör által: a szólásszabadságon túl az állam és az egyházak viszonya, a bevándorlás, multikulturalizmus, a különböző kultúrák egymás mellett élése, végső soron Európa jövője. Nehéz csak egyiket kiemelni és nem szólni a többiről, nekünk most mégis le kell szűkítenünk a vizsgálatot a szólásszabadság kérdéseire – arra, hogy miként illeszkedik a blaszfémia megengedése vagy éppen tiltása a szólásszabadság európai rendszerébe, filozófiájába. Ezzel a szűkítéssel előidézzük azt a veszélyt, hogy végül nem a *legfontosabb* kérdésekről fogunk beszélni, de ha a kultúrák háborúját,⁵⁶ vagy a bevándorlás szükséges mértékét is vizsgálnánk a blaszfémia megengedettségével, az áttekintés szükségszerűen beláthatatlanul széles perspektívájúvá, és így a tárgyalt kérdések sokféleségétől függően egyre cseppfolyósabbá válna. De nem becsülhetjük le a kizárólag szólásszabadság-alapú megközelítés fontosságát sem: a szólásszabadság ugyanis európai szimbólum, a felvilágosodás és a szabad, liberális, nyugati társadalmak jelképe. Azaz, a szólásszabadság-jogi kérdések önmagukban való vizsgálata is szükséges és fontos hozzájárulás az Európa jövőjéről szóló diskurzushoz.

3. 2. A blaszfémia fogalma

A blaszfémia korlátozásának kérdéseiről folyó vitában nem lenne haszontalan, ha pontosan meg lehetne határozni az alkalmazott fogalom körvonalait. De ez nehezen lehetséges, egyrészt az európai jogrendszerek sokfélesége, másrészt a blaszfémia mint szólásszabadság-jogi korlát jelentőségének csökkenése miatt. Ráadásul a fogalom az évszázadok alatt jelentősen át is alakult, modernkori tartalma pedig nem tudott adaptálódni az iszlám jelentette legújabb

⁵⁵ En Hongrie, on n'est pas Charlie (anarki), *444.hu*, 2015. január 10., <http://444.hu/2015/01/10/en-hongrie-on-nest-pas-charlie/>

⁵⁶ Samuel P. HUNTINGTON: *A civilizációk összeecsapása és a világtrend átalakulása*. Budapest, Európa, 2005.

fenyegetéshez, így a blaszfémia most lényegében azt jelenti, amit a szó mindenkori használója arról éppen gondol.

Ez persze némileg túlzás, fel is villantunk itt néhányat a lehetséges blaszfémia-fogalmak közül. Az angol jog egyik ősatya, William Blackstone a 18. században így határozta meg azt: „A blaszfémia a Mindenható létének tagadása vagy gondviselése, vagy a megváltó Krisztusra vonatkozóan mondott arcátlan gyalázkodások.”⁵⁷

Ez a szigorú megközelítés – amely lényegében nem hagyott teret a kereszténység bírálatának sem – jelentősen enyhült az évszázadok során. A 20. század közepén az angol jog szerint „Minden publikáció blaszfém, amely valamely megvető, becsmérlő, trágár vagy nevetséges tartalmat hordoz Istennel, Jézus Krisztussal, a Bibliával vagy az anglikán Egyház szabályaival kapcsolatban, ahogyan azokat törvény meghatározza. Nem minősül blaszfémnek a keresztény vallással szembeni ellenséges beszéd vagy publikált vélemény, vagy Isten létének tagadása, ha a publikáció megfelelő és mérsékelt nyelven megfogalmazott. A teszt a tantételek támogatásának módorával, és nem a tételek tartalmával kapcsolatban alkalmazandó.”⁵⁸ A korábbi angol jogfelfogás tehát még a 20. században is csak a kereszténységnek (azon belül is elsősorban az anglikán egyháznak) nyújtott védelmet a blaszfémiával szemben, igaz, a korábban tiltott vélemények körét alaposan szűkítette, engedve a vallás bírálatát (ha az megfelelő stílusban hangzik el).

Az egészen friss, 2009-es ír rágalmazási törvény természetesen már tekintettel van a vallások egyenjogúságára, amikor így határozza meg a blaszfémia fogalmát: „tartalom, amely jelentősen gyalázkodó vagy sértegető olyan témák irányában, amelyeket valamely vallás szentnek tart, felháborodást keltve ezáltal az érintett vallás jelentős számú követőjének körében.”⁵⁹ Az ír törvény tehát a fogalom részének tekinti a vélemény hatását is, azaz felháborodás nélkül nem beszélhetünk blaszfémiáról (nem a fogalomhoz kapcsolódó kérdés, de fontos, hogy még önmagában egy vélemény blaszfém jellege sem elég a jogsértés megvalósulásához, ahhoz szükséges a felháborodás okozásának szándékos volta is, ld. Defamation Act 2009, 36. cikk, (2)(b)).

Egységes és tartós blaszfémia-fogalom nélkül is megállapíthatjuk, hogy mára nem tekinthetjük e körbe tartozónak a vallásokkal szemben kritikus megnyilvánulásokat, nem lehet blaszfém önmagában az, ha valaki tagadja a vallások igazságát, Isten létezését, illetve, hogy nem tehetünk különbséget az egyes vallások, egyházak között sem. Blaszfémnek tehát a valamely vallást (annak hittételeit, tisztelt személyiségeit stb.) gyalázó, sértegető, a megtámadott vallás híveit indokolatlanul sértő, megbántó véleményt tekinthetjük, azaz a blaszfémia megítélésekor kiemelt a jelentősége a véleménynyilvánítás stílusának, és háttérbe szorul a kritika tartalma. A kérdés tehát innentől kezdve az, hogy van-e létjogosultsága a blaszfém vélemények korlátozásának?

3. 3. Létezik olyan, hogy „a” szólásszabadság?

⁵⁷ „B blasphemy against the Almighty is denying his being or providence, or uttering contumelious reproaches on our Savior Christ.” William BLACKSTONE: *Commentaries on the Laws of England*. London, Cavendish, 2001., vol. 4., ch. 4., 46. (első kiadás: 1765–1769).

⁵⁸ „Every publication is said to be blasphemous which contains any contemptuous, reviling, scurrilous or ludicrous matter relating to God, Jesus Christ, or the Bible, or the formularies of the Church of England as by law established. It is not blasphemous to speak or publish opinions hostile to the Christian religion, or to deny the existence of God, if the publication is couched in decent and temperate language. The test to be applied is as to the manner in which the doctrines are advocated and not as to the substance of the doctrines themselves.” Article 214 of *Stephen’s Digest of the Criminal Law*, Ninth Edition, 1950.

⁵⁹ „Matter that is grossly abusive or insulting in relation to matters held sacred by any religion, thereby causing outrage among a substantial number of the adherents of that religion.” Ír Defamation Act 2009, §36(2)(a).

Mielőtt azonban a blaszfémia lehetséges korlátozási szempontjait vizsgálnánk, célszerű egy rövid kitérőt tenni a szólásszabadság alapjaihoz. A szólásszabadság vizsgálatakor a kiindulópontunkként szolgáló alapvetés a közéleti vita és kritika erőteljes védelme. Bárhogyan is gondolkodunk a blaszfémiáról, nem vitathatjuk, hogy fontos közéleti kérdésekben az egyes véleményeknek kiemelt védelmet kell nyújtani. Ennek hiányában nem működhet a demokratikus rend, nem válik a hatalmat gyakorlók köre bírálhatóvá, tevékenysége vizsgálhatóvá, átláthatóvá. Akármelyik igazolását is fogadjuk el a szólásszabadságnak, az igazságot akarjuk megtalálni általa,⁶⁰ a demokratikus társadalmi berendezkedés működéséhez kívánunk általa hozzájárulni,⁶¹ vagy az egyén autonómiája, önkiteljesedése felől közelítve tartjuk védendőnek e jogot,⁶² a közéleti vitákat érintő vélemények védelme mindenképpen elengedhetetlen. Azt is mondhatjuk, hogy ha a közéleti vitát aránytalanul korlátozzuk, lényegében felszámoljuk a szólásszabadságot. A vallások kérdése, a vallások társadalmi szerepe, a világegyetem fő rendező elvének a keresése, az azokról folyó viták egészen biztosan a legfontosabb közéleti témák közül valók. Ebből pedig az következik, hogy a blaszfémia korlátozása már eleve csak kivételes esetnek számíthat, a vélelem egy, a vallást érintő vélemény védelme mellett szól.

Feltehetjük a kérdést, hogy pl. egy Krisztussal folytatott szexuális együttlétről fantáziáló apáca ábrázolása (Wingrove-ügy) mennyiben fontos a közéleti vita, a demokratikus nyilvánosság szempontjából? Egyelőre elkerülve azt a kérdést, mely szerint a konkrét ügyet helyesen döntötte-e el a strasbourgi bíróság, általánosságban megállapítható, hogy a vallásosokat sértő vélemények védelme is az általánosan egyenlő emberi státusból (méltóságból) fakad. A szólásszabadság egyik alapvetése, hogy mindenki számára azonos jogokat kell biztosítani a nyilvános vitában való részvételre és a közös döntések befolyásolására.⁶³ Senkit nem lehet kirekeszteni a nyilvánosság fórumairól azért, mert valaki másnak (akár sokaknak, vagy akár a többségnek) nem tetszik az, amit mond.⁶⁴ Robert Post szerint nem csak az egyenlő méltóság elismerése, hanem az államrend működése is kockán forog e kérdés megválaszolásakor: „amennyiben az állam meggátolja, hogy a polgárok részt vegyenek a közbeszédben (...), az állam elveszíti demokratikus legitimitációját ezen polgárai szemében, mivel ekkor megakadályozza őket abban, hogy megkíséreljék a közvéleményt saját nézeteikkel összhangban alakítani.”⁶⁵

Ez nem azt jelenti, hogy minden (sértő, bántó) vélemény védett, mert az előbbi elv alól vannak kivételek, nem is csekély számban (legkézzelfoghatóbb a közösségeket sértő gyűlöletbeszéd, vagy az egyén autonómiáját, integritását, társadalmi státusát védő személyiségi jogok biztosítása), de e kivételek köre tetszőlegesen és önkényesen nem bővíthető, a további szóláskorlátozásoknak indokoltnak és arányosnak kell lennie. Szintén nem vezethet a fenti elv alkalmazása arra, hogy a cselekvés ugyanúgy védett lenne, mint a „szólás”. Több európai országban pl. a közösségek gyalázása (gyűlöletkeltés, uszítás nélkül) nem tiltott, de ugyanezen közösségek tagjainak megfosztási kísérlete jogaik gyakorlásának

⁶⁰ John MILTON: *Areopagitica*. In *Areopagitica and other political writings*. Indianapolis, Liberty Fund, 1999. 2–51.; John Stuart MILL: *A szabadságról*. Budapest, Századvég, 1994.

⁶¹ Alexander MEIKLEJOHN: *Free Speech and its Relation to Self-government*. New York, Harper, 1948.

⁶² Edwin C. BAKER: *Human Liberty and Freedom of Speech*. Oxford – New York, Oxford University Press, 1989.

⁶³ John Hart ELY: *Democracy and Distrust. A Theory of Judicial Review*. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1981. 105–125.; Ronald DWORKIN: *Freedom's Law. The Moral Reading of the American Constitution*. Oxford–New York, Oxford University Press, 1996. 199–202.

⁶⁴ Ilias TRISPIOTIS: The Duty to Respect Religious Feelings: Insights from European Human Rights Law. *Columbia Journal of European Law*, vol. 19. (2013), 499., 512.

⁶⁵ Robert POST: Szólásszabadság és vallás. *Beszélő*, 2006. június, 11. évf., 6. szám.

tényleges lehetőségétől (a verbális vagy írásos vélemény cselekvésbe fordulása) természetesen tilos.

A közéleti vita szabadságát érintő, és a *Charlie Hebdo*-mészárlás ismeretében nagyon is releváns amerikai eset, a már több mint negyedszázados *Hustler Magazine* v. Falwell ügy⁶⁶ előzményeként a *Hustler* című erotikus magazinban megjelent egy karikatúra, amely az akkoriban népszerű Campari-hirdetéseket torzította el sajátos tartalommal. Ezek a hirdetések eredeti formájukban – „finom” kétértelműséggel – arról adtak hírt, hogy kinek milyen volt „az első” (ti. a Campari likőr fogyasztásához fűződő első élménye). A *Hustler* karikatúráján Jerry Falwell protestáns prédikátor, televíziós személyiség, a Moral Majority (Morális Többség) nevű mozgalom vezéralakja szerepelt, akinek a rajz alapján „az első” élménye a kerti árnyékszéken, teljesen részegen, a saját édesanyjával esett meg. Egy apró betűs felirat a lap alján tudatta az olvasóval, hogy paródiáról van szó.

A tiszteletes sikertelenül perelt rágalmazásért, de a kerületi fellebbviteli bíróság jelentős mértékű kártérítést ítél meg számára „lelki szenvedés szándékos okozása” (*intentional infliction of emotional distress*) miatt. A szövetségi Legfelső Bíróság azonban – egyhangú ítéletével – megváltoztatta a döntést. A bíróság érvelése szerint hiba volna, egyben ellentétes a szólásszabadságot biztosító Első Alkotmánykiegészítéssel, ha a közéleti szereplőkkel kapcsolatos megnyilvánulások miatt jogi felelősség lenne megállapítható, pusztán mert a közlőnek szándékában állt megsérteni az illetőt, vagy mert bármely egyéb ártó szándékkal tette közzé véleményét. A sérelem és a felháborodás önmagában még nem alapozza meg a szólásszabadság korlátozását, ez a mérce ugyanis túlságosan szubjektív, a szólásszabadság pedig ezzel szemben előnyt élvez. Amíg a felperes nem tudja bizonyítani, hogy a közzétett vélemény burkoltan hamis tényállítást is tartalmaz, a hamis tény közzététele pedig rosszhiszeműen történt – azaz annak tudatában, hogy az állítás valótlan, vagy pedig súlyos gondatlanság eredményeképpen –, a szólásszabadság nem korlátozható.⁶⁷

Robert Post ezen ítélet kapcsán fejtette ki hosszú tanulmányában a közéleti viták korlátozhatóságára vonatkozó koncepcióját.⁶⁸ A szerző szerint a döntés helyes volt, mert a közéleti viták szabadságát nem szabad a pusztán sérelem és felháborodás alapján szűkíteni – ez bizonyos „udvariassági” normák kikényszerítését jelentené, amely a szabadság lényegétől idegen. A legerőteljesebb kifejezések is megengedhetők tehát egy vitában. Eric Barendt vitatkozik Posttal. Mint írja, a Post által oly fontosnak tartott közéleti vita csak akkor képes ésszerű, racionális körülmények között megvalósulni, ha bizonyos normákat betartunk. Másik érve, amely megkérdőjelezi Post igazát, hogy a szólásszabadság igazolásának azon indoka, amely elsősorban az egyén méltósága és autonómiája miatt védené a jogot, nem veszi figyelembe az ily módon széles körben védett vélemény által megsértettek méltóságát.⁶⁹

Stanley Fish is az egyensúlyhiányt nehezményezi a döntéssel kapcsolatban.⁷⁰ Álláspontja szerint az ehhez hasonló véleményekből nem olvasható ki olyan „gondolat”, amely méltó lenne a széleskörű alkotmányos védelemre. A kritikának és a paródiának rendelkeznie kellene valamiféle tényszerű alappal, a karikatúristák általában áldozatuk valamely valós tulajdonságát emelik és figurázzák ki. Ebben az esetben azonban a rajz nem valós eseményen alapult, még akkor sem, ha az utalás Falwell farizeus magatartására egyértelmű. Fish azzal

⁶⁶ 485 U.S. 46 (1988).

⁶⁷ Ezzel a washingtoni bírák a közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmével kapcsolatos ügyekben alkalmazandó híres *New York Times* v. Sullivan döntés [376 U.S. 254 (1964)] mércéjét rendelték itt is alkalmazni.

⁶⁸ Robert C. POST: The Constitutional Concept of Public Discourse: Outrageous Opinion, Democratic Deliberation and *Hustler Magazine* v. Falwell. *Harvard Law Review*, vol. 103. (1990), 601.

⁶⁹ Eric BARENDT: *Freedom of Speech*. Oxford–New York, Oxford University Press, 2005. 2. kiad. 228.

⁷⁰ Stanley FISH: *There's No Such Thing as Free Speech and It's a Good Thing, too*. Oxford–New York, Oxford University Press, 1994. 120–138.

zárja gondolatmenetét, hogy amennyiben valaki megkérdőjelezné, valóban okozott-e a vitatott karikatúra sérelmet bárkinek is, csak kérdezze meg bátran Jerry Falwell édesanyját.

Vajon a *Hustler v. Falwell* ügy tényállása mennyiben analóg a dán karikatúrákkal vagy a *Charlie Hebdo* rajzaival? Előbbiben egy vallási vezetőt személyében támadtak, ami lehet alapja a személyiségi jogok védelmének (bár az Egyesült Államokban végül elveszítette a pert, Európában minden bizonnyal megnyerte volna), de analógiát nehezen találhatunk, hiszen az európai rajzok nem konkrét személyt, hanem egy adott vallás képviselőit, híveit támadták. Ennek ellenére Haarscher szerint nincs ok eltérően kezelni a vallási és a politikai karikatúrákat;⁷¹ ez a kijelentés ugyanakkor túlzottan általános ahhoz, hogy kezdeni tudjunk valamit vele, hiszen a korlátozás alapja nyilván nem lehet önmagában egy karikatúra tárgya, hanem csak az általa okozott sérelem mértéke. A Mohamed-karikatúrákról szólva már Post is óvatosabb, és nem zárja ki egészen a blaszfémia korlátozását (ld. később).

Térjünk vissza azon, gyakran hangoztatott véleményhez, miszerint „ha engedünk a terroristáknak (azaz korlátozzuk a szólásszabadságot), a terroristák győznek.” Mint említettük, a terrorizmusra adott válaszokkal nyilván óvatosan kell bánni, és hiába íránk bele Mohamedet védendő értéként a büntető törvénykönyvekbe, ennyivel aligha tudnánk elnyerni a radikális iszlám jóindulatát. Így a *Charlie Hebdo*-tragédia utáni kiélezett helyzetben az újabb szóláskorlátozások szükségességének felvetése – a blaszfémiát jelenleg nem büntető államokban – feltehetően még jó sokáig nem lesz időszerű. Ennek megállapítása mellett sem mehetünk el azonban szó nélkül amellet, hogy a szólásszabadság nem egységes, minden helyzetben azonos módon és mértékben védett jog. A korlátozására sokféle, eltérő – bár szerencsés esetben azonos fogalmi keretben értelmezhető, rendszerbe állítható – szabály vonatkozik. Általános európai megoldás, „egyféle szabadságtisztelet”, közös jogi válasz sincs a szólásszabadság egyes kérdéseire. Azaz, a vallások vagy a vallásosok védelmének szabálya – ahol létezik ilyen előírás Európában – még nem jelenti a szólásszabadság hiányát vagy megszűnését. Ettől függetlenül is, már most is létezik egy sor különféle szóláskorlátozás valamennyi európai jogrendszerben, amelyek mindegyikéről meg kell tudni mondani, milyen megfontolásokból és milyen mértékben korlátoz; nem tehetünk úgy, mintha a szólásszabadság egészében korlátozhatatlan lenne. Különösen jó példákat találunk a szóláskorlátozásra Franciaországban, ahol több történelmi esemény tagadása, jelentéktelen színben való feltüntetése is tiltott,⁷² továbbá erős válaszadási jog létezik a médiával szemben.⁷³ Tehát még

⁷¹ Guy HAARSCHER: Free Speech, Religion, and the Right to Caricature. In András SAIÓ (ed.): *Censorial Sensitivities. Free Speech and Religion in a Fundamentalist World*. Utrecht, Eleven International Publishing, 2006. 328.

⁷² A holokauszt tagadásának szankcionálhatóságát Franciaországban az 1881 óta érvényben lévő francia sajtótörvénynek a – kezdeményezőjéről Gayssot-törvénynek nevezett – módosítása tette lehetővé 1990-ben. Ez alapján a törvény büntetni rendeli bizonyos, emberiség elleni bűntettek megtörténének tagadását, tényeinek vitatását. A „tagadhatatlan” bűntettek listáját – a háborút követően elfogadott, a háborús bűnösök megbüntetéséről szóló Londoni Egyezmény alapján – a Nürnbergi Katonai Törvényszék Statútumának 6. szakasza sorolja fel, és azokra a bűntettek vonatkozik, amelyeket vagy a statútum szerinti háborús bűnösök, vagy valamely háborús bűncselekmény miatt francia, illetve nemzetközi bíróság által elítélt személyek követtek el. Érdekesképpen megjegyzendő, hogy a statútum kizárólag a háborús agresszióval összefüggő emberiség elleni bűncselekményeket vonja a törvényszék hatáskörébe, így például a németek által német állampolgárokkal szemben elkövetett bűnöket nem. Ezáltal a holokauszt bűneit is csak szűkebb körben vonták a statútum hatálya alá. A holokausztot ez alapján mindössze a háborús agresszió szörnyű következményeként látatja a rendelkezés. A francia állam egyébként mintha kissé túllőtt volna a célon az ún. „tagadási törvények” tekintetében: 2001-ben elfogadtak egy törvényt, amely az örmény népirtást népirtásnak ismeri el, ezzel vitathatatlan tényé emeli azt. Szintén 2001-ben született meg az ún. Taubira-törvény, amely kimondja, hogy a rabszolgotartás és a feketék kereskedelme a történelem során elkövetett emberiség elleni bűntettek voltak. A törvény azt is előírta, hogy e történelmi eseményeket megfelelő módon kell tanítani az iskolákban, illetve kutatni a történelem- és társadalomtudományi programok során. Végül 2005-ben jött létre azon törvény, amely a korábbi francia gyarmatokon – elsősorban Észak-Afrikában – való francia jelenlét pozitív hatásairól emlékezik meg. 2005-ben

Franciaországban sem igaz, hogy a szólásszabadság olyan érték, amely (szinte) korlátozhatatlan lenne.

A terrorizmus támogatásának tilalma alapján a szólásszabadság is széles körben korlátozható, és ez egy általánosan elismert kiindulópont az európai államok számára is.⁷⁴ Elvi alapon nehezen vitathatjuk, hogy a terrorizmus elleni küzdelem megengedett alapja a szóláskorlátozásnak. Mégis következhet ebből abszurd eredmény, erre akadt példa közvetlenül a *Charlie Hebdo*-mészárlás után is, amikor a lapon gúnyolódó, éppen a *Charlie Hebdo* eszközeivel élő 16 éves fiút vonták eljárás alá Franciaországban. A fiú számítógépes grafikával figurázta ki a lap egyik régebbi címlapját; az eredeti rajzon egy muszlim tartott maga elé egy Koránt, amin átütött a golyó („a hit nem véd meg a vastól”), a fiú rajzán a szerkesztőség egy meggyilkolt tagja tartotta maga elé a *Charlie Hebdo* egy példányát, amelyet ugyanúgy átütött a golyó. Előbbi rajz védelmében tömegek mozdultak meg Európában, utóbbi rajz miatt eljárás alá vonták a fiút.⁷⁵ Az első benyomással ellentétben nem közvetlenül van itt szó jogi „kettős mércéről”, hiszen nem ugyanazon törvényi tényállást értelmezték a hatóságok hasonló élethelyzetekben eltérő módon (az egyik vélemény vallásghalás volt, ami Franciaországban tilalmazott tényállásként nem létezik, a másik a terrorizmus támogatása, ami viszont igen), de az kiderül az esetből, hogy az egyes szóláskorlátozások mércéje egyazon jogrendszeren belül is mennyire eltérhet, és végeredményben hasonló élethelyzetek, ha más és más jogszabályt alkalmazunk rájuk, eltérő következményekre vezethetnek a szóláskorlátozás szempontjából – ez pedig ebben az esetben igen szembeötlő volt. De ugyanígy említhetnénk Dieudonné M’bala M’bala humorista esetét, akit le is tartóztattak egy vicc miatt (a hatóságok szerint a 2015. január 7-én egy üzletben túszokat ejtő, a *Charlie Hebdo* mészárosait támogató Amédy Coulibaly mellett állt ki egy Facebook-posztjában).⁷⁶ A két eset éles kontrasztot képezett a szólásszabadság mellett rendezett, az állami politika által is támogatott megmozdulásokkal. Ezt követően országszerte százakat vontak hasonló okokból eljárás alá, a terroristákat támogató sérelmes véleményekre a blaszfém rajzok megítélésétől eltérő jogi mércét alkalmazva.⁷⁷

Az európai országok szólásszabadság-képe eltérő, de abban közösek, hogy mindannyian eltérnek az amerikai felfogástól. Míg az Egyesült Államok jogrendszere engedi (nem tiltja, tolerálja) a közösségek megsértését, a gyűlöletkeltést, addig Európában számos idevágó tiltás ismeretes. Ugyanakkor az USA-ban a vallási fundamentalizmusra, vallási alapú gyűlöletre sem annak tiltása, hanem türelmes elviselése az adekvát válasz. Azaz, a tolerancia kétirányú, a *Charlie Hebdo*-ügy tanulságaira tekintve a tolerancia nem csak a vallásokat gyalázó rajzok, hanem maguk a vallások felé is fennáll.

Az Egyesült Államok jogrendszere szerint a vallási fundamentalizmus ellen fellépő véleményeket (mint pl. a *Charlie Hebdo*) természetesen nem szabad korlátozni, de az USA

---

még történt egy kísérlet arra is, hogy az örmény népirtás tagadását bűncselekménnyé tegyék, de ez végül nem történt meg.

⁷³ A magyar joghoz képest jóval erőteljesebb helyreigazítási jog alapján pl. a francia jog szerint bárki kérheti a médiával szemben válaszközlemény közzétételét, aki egy rá vonatkozó, az eredeti médiatartalom alapján felismerhető, azonosítható, függetlenül attól, hogy a vele kapcsolatban közzétett információ, vélemény sérelmes-e avagy sem. A francia jog ilyen széles körben enged választ jogot a sajtótermékek vonatkozásában, míg a médiaszolgáltatások esetében akkor teszi annak gyakorlását lehetővé, ha a véleményközlés a becsületet veszélyezteti. Ld. az 1881-es sajtótörvény 13. cikkét és a 1982. július 29-i médiatörvény 6. cikkét.

⁷⁴ Clive WALKER: *Terrorism Speech and Militant Democracy*. In András KOLTAY (ed.): *Media Freedom and Regulation in the New Media World*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

⁷⁵ Őrizetbe vettek egy 16 éves gimnazistát, mert átrajzolta a Charlie Hebdo címlapját (anarki). *444.hu*, 2015. január 22., <http://444.hu/2015/01/22/orizetbe-vettek-egy-16-eves-gimnazistat-mert-atrajzolta-a-charlie-hebdo-cimlapjat/>

⁷⁶ A terrorizmus dicsőítésének gyanújával tartóztatták le Dieudonné (Inkei Bence). *Cink.hu*, 2015. január 14., <http://cink.hu/a-terrorizmus-dicsoiteseinek-gyanujaval-tartoztattak-le-1679406896>

⁷⁷ Peter NOORLANDER: In Fear of Cartoons. *European Human Rights Law Review*, issue 2. (2015), 115., 121.

társadalmi kultúrájából az is következik, hogy nem is szükséges azonnal erőteljesen fellépni a fenyegetőnek gondolt veszélyekkel (akár pl. a vallásokkal) szemben, a szólásszabadság gyakorlása (értsd: sértő karikatúrák közzététele) által.⁷⁸ Azaz, a *Charlie Hebdo*-nak az Egyesült Államokban sincsen helye, de nem azért, mert jogilag bármilyen mértékben tiltva lenne a tevékenysége, hanem azért, mert az amerikai szólásszabadság-eszme a kölcsönös toleranciára,⁷⁹ egymás elviselésére, a problémák közösségi és nem jogi szintű kezelésére épül. Az azonnali erőteljes, a vallási radikalizmussal szembeni reakció hiánya nem a gyengeség, hanem az erő jele.

A szólásszabadságot korlátozzuk az egyéni becsület, jó hírnév, képmás, magánélet, magántitok, személyes adatok stb. védelmében, védjük az egyes közösségeket a gyűlöletbeszédtől, holokauszttagadástól, korlátozzuk a terrorizmust támogató vagy az állami jelképekből csúfot űző véleményeket, hasonlóan a pornográfiához, meztelenséghez, trágársághoz stb. A szólásszabadság tehát nem monolitikus; a szólásszabadság területén egyes, rendkívül szerteágazó problémákra adott, szerencsés esetben azonos fogalmi keretben értelmezhető, rendszerbe állítható válaszokat találhatunk. Egy megfelelően működő alkotmányos rendszerben a demokratikus nyilvánosságra vonatkozó szabályok egy olyan struktúrába állíthatók, amelyek következetesen határozzák meg a szóláskorlátozás szempontjait, lehetőségeit. Természetesen ez a struktúra nem túlzottan merev (az újabb bírói, alkotmánybírói döntések, jogszabályváltozások folyamatosan alakítják), nem ad automatikus válaszokat előre a felmerülő problémákra, és még a legkidolgozottabb szólásszabadság-hagyománnyal rendelkező államokban sem teljesen következetes és koherens. A szólásszabadságot tiszteletben tartó megközelítés mégis egy ilyen rendszer elérését kell, hogy célozza. Ez a rendszerszintű szólásszabadság – amely Magyarországon még csak negyedszázada fejlődik – ugyanakkor bonyolult elhatárolási és mérlegelési kérdéseket rejt magában. Ezért, amikor „a” szólásszabadságról beszélünk, pontosítanunk kell, hogy mely kérdésre gondolunk. Önmagában a szólásszabadság fontosságának elismerése és védelmének általános szempontjai még semmilyen irányban nem döntenek el azt a kérdést, hogy egy jogrendszer korlátozhatja-e a blaszfémiát, avagy sem; egy adott jogrendszerben felállított szólásszabadság-struktúrába éppúgy beleférhet annak korlátozása is, mint a megengedése, és ebből a döntésből kiindulva még nem lehet az adott jogrendszer és az általa szabályozott nyilvánosság minőségére nézve következtetéseket levonni.

3. 4. Kaphat-e speciális védelmet a vallási meggyőződés?

Mielőtt a blaszfémia-korlátozás egyes lehetséges szempontjainak vizsgálatához érnének, még egy kérdést fel kell vetni, miszerint kaphat-e különleges, más védendő érdekektől, értékektől eltérő, azokhoz képest erősebb – a szólásszabadságot erőteljesebben korlátozó – védelmet a vallási meggyőződés? Ha erre a kérdésre magabiztosan tudunk „nem”-mel válaszolni, akkor a blaszfémia korlátozásának elvi megalapozása elnehezül, hiszen ez esetben a korlátozás szempontjait az általános, a közéleti viták korlátozására alkalmazandó szigorú mércék szerint kell megítélni. Ha viszont igennel felelünk, úgy a korlátozás mércéje kevésbé szigorú is lehet.

Vajon elismerhető-e a vallási meggyőződés kivételezett jellege jogi értelemben, más meggyőzésekhez, az emberi személyiséget formáló más erőkhöz, értékekhez képest? Különleges-e jellegénél fogva a vallási meggyőződés? Olyan, amit lehet erősebben védeni

⁷⁸ KAHN i. m. (2009), 163–166.; Robert A. KAHN: Flemming Rose, the Danish Cartoon Controversy, and the new European Freedom of Speech. *California Western International Law Journal*, vol. 40. (2010), 253., 275–276.

⁷⁹ Ld. Lee C. BOLLINGER: *A toleráns társadalom – Korlátlan, erőteljes és szélesre nyitott*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

más meggyőződéseknél, személyiségalkító jegyeknél? Ha igen, mi az a vallás, hogyan lehet meghatározni, és hogyan lehet megkülönböztetni az egyazon alapjog által védett világnézeti/lelkiismereti meggyőződéstől? E kérdések biztosan nem elsősorban jogászok válaszára várnak. A történelmi tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a vallási meggyőződés az egyén legintimebb, legbensőbb szférájához tartozik, személyiségét és cselekedeteit alapvetően, és a személyiség egészére kiterjedően határozza meg, itatja át létezését minden pillanatban. Az egyes személyeknél biztosan találunk olyan, más típusú meggyőződéseket, amelyek hasonló erővel hatnak az egyén életére (lehet ilyen akár a politikai meggyőződés, patriotizmus, nem-vallásos világnézet stb.), de az egyének szintjétől elemelkedve, társadalmi szinten, ráadásul a történelmi időkbe visszanyúlóan létező, hasonló befolyással bíró meggyőződést nem biztosan.

Többen amellet érvelnek, hogy a vallási meggyőződés nem tér el más lelkiismereti, vagy akár politikai meggyőződésektől, a családi vagy egy sportklubhoz való kötődéstől,⁸⁰ míg Neville Cox arra hívja fel a figyelmet, hogy Európa iszlámmal kapcsolatos problémája éppen a vallási meggyőződés meg nem értéséből fakad. A modern nyugati társadalmak jórészt elvesztették kapcsolódásukat a vallásokhoz, és így sokan nem értik meg, milyen szerepet játszik az egyén életében a vallási meggyőződés.⁸¹ Hozzátehetjük, hogy Európában ez a helyzet egy hosszú, több évszázados – máig le nem zárult – folyamat eredményeképpen állt elő. Az európai társadalmakban éppen ez a lezáratlanság okozhatja a zavarodottságot: a ma élő emberek már olyan államokba születtek bele, ahol a vallás jelentősége tudatos állami politika által elősegítve jelentősen csökkent (igaz ez a volt kommunista diktatúrákra és a szekuláris nyugati társadalmakra egyaránt), a vallásgyakorló emberek száma is jelentősen kevesebb lett, és ezt mind az egyházak, mind a vallásos közösségek tagjai többé-kevésbé békésen túrték. Ehhez képest mégis vannak olyanok – nem európaiak, de akár már bevándorlók Európában született leszármazottai is –, akik olyannyira fontosnak tartják a vallást, hogy ölni és halni is tudnának, sőt akarnak érte. (Tegyük most félre azt a vitát, amely arról szól, hogy mennyire lehetnek vallásosak a terroristák, és mennyiben követik hűen az iszlám vallási előírásokat azok, akik karikatúrák miatt embereket ölnek. E kérdésben nem tudunk állást foglalni, és jelen pillanatban számunkra nem is fontos, mert a választól függetlenül ezek az emberek az európai szemlélő számára vallásosként, egy vallás fanatikus követőiként tűnnek fel, ami nehezen értelmezhető jelenség a szekularizált államba beleszokott európai számára.) Egy másik érvelés szerint a vallási meggyőződést azért érdemes védeni, mert a vallás a jogitól eltérő, intézményes normarendszer, amely a mindennapokban „versenyez” a (világi) jogrendszerrel; a hívőket a vallás számára biztosított különleges védelem hiánya arra kényszerítené, hogy válasszanak az állam és a vallásuk által meghatározott autoritás között, ami nemkívánatos következményekre vezet.⁸²

A vallási meggyőződés eltérő kezelése ellen is felhozhatók érvek. A *Charlie Hebdo*-gyilkosságok után több helyen (pl. itt magánjellege miatt nem idézhető, Facebook-on zajló vitákban) közzétett vélemény szerint nem megengedhető valakit pl. a származása, testi adottságai miatt gúnyolni, mert ezekről az ember nem tehet, ezeket döntésével megváltoztatni képtelen. Ellenben a vallási meggyőződés, a hit alapvetően más: a vallásos ember választja a hitét, azaz a vallási meggyőződés tudatos, és folyamatosan megerősítendő döntés

⁸⁰ Anthony ELLIS: What is Special about Religion? *Law and Philosophy*, vol. 25. (2006), 219.; Ivan HARE: Blasphemy and Incitement to Religious Hatred: Free Speech Dogma and Doctrine. In Ivan HARE – James WEINSTEIN (eds.): *Extreme Speech and Democracy*. Oxford – New York, Oxford University Press, 2009. 303.

⁸¹ COX i. m., 756-759.

⁸² Amnon REICHMAN: Criminalizing Religiously Offensive Satire: Free Speech, Human Dignity, and Comparative Law. In Ivan HARE – James WEINSTEIN (eds.): *Extreme Speech and Democracy*. Oxford – New York, Oxford University Press, 2009. 338.

eredményeképpen létezik, amelyről a származásunkkal szemben „tehetünk”,⁸³ a büntetőjog pedig nem biztosíthat védelmet a polgárok választása számára az azt becsmérő véleményekkel szemben.⁸⁴ (Szándékosan használtam előbb a „tehetünk” szót, amelyet e magánvitákban többen is alkalmaztak. A „tehetünk” használata akaratlanul is azt az álláspontot fejezi ki, mely szerint a vallásosság egyfajta olyan „hiba”, emberi „gyengeség” lenne, amely – némi szónoki túlzással – a sötét középkorból ered, és amelyet morális kiteljesedésünk érdekében le lehet gyűrni, el lehet hagyni. Ennek azonban az általam felvetettekhez csak érintőlegesen van köze.)

Igaz lenne mindez? Attól függ egy személyiségjegy „ereje”, „fontossága”, hogy mennyire tudatosan vállaljuk? További kérdés: biztosan igaz – általános értelemben – a fenti, a szabad választással kapcsolatos eszme-futtatás a vallásra? A vallási meggyőződést sokan születésüktől „készen kapják”, és nem kételkednek az igazságában, legalábbis nem kerülnek olyan helyzetbe, hogy az egyházból való kilépésről döntsenek. Itt most nem a csecsemőkori keresztelesekre gondolok, hanem arra a fajta vallásosságra, ami még mindig széles körben elterjedt, amely egy kisebb helyi közösség (család) szokásain alapul, kevésbé tudatos, mintsem inkább eleve adottnak tekintett és megszokott módon követett. (Hogy ez jó vagy sem, milyen mély és megalapozott az ilyen vallásosság, és mennyiben veszi jó vagy rossz néven az ilyesfajta vallásosságot egy-egy egyház, az más kérdés, és nem érinti ezt az érvelést.) Azaz, vitatom azt, hogy a vallási meggyőződés minden esetben tudatos választás eredménye, ugyanakkor azt állítom, hogy védelmének szükségessége felőli döntés nem függ a „készen kapástól”, vagy a „tudatos döntéstől”. Ez a döntés azon múlik, hogy milyen erővel határozza meg a vallásos ember személyiségét, mennyire tekintjük védendőnek a vallásos ember személyiségének ezen aspektusát.

A vallási meggyőződés követése az ilyen eseteken túlmenően sem biztos, hogy szabad választás kérdése: egy hívőnek nem feltétlenül tűnik úgy, hogy lehetne más „választása” is, mint egy adott vallás követése. Itt nem a vallásgyakorlás egyes közösségekben tapasztalható társadalmi kényszerére, vagy a védelemre nem érdemes bigott vakhitre utalok: ha valaki abban hisz, hogy vallásának hittételei igazak és üdvözítőek, ráadásul az egyedül igazak és egyedül üdvözítőek, akkor – még ha tudatos keresés és választás nyomán talált is rá erre az igazságra – nem tűnik számára nagyon ésszerűnek vagy elvárhatónak más választások után nézni, más meggyőződéseket keresni, kételkedni a megtalált igazságban, vagy csak megpróbálni megszabadulni a megtalált igazságtól. A vallási meggyőződés olyan erővel határozhatja meg a hívő személyiségét, amely nem teszi értelmezhetővé számára azt a felvetést, hogy neki a hitét folyamatosan, újból és újból választani kell – megvallania, megerősíteni esetleg igen, de minek válassza ki újból, ha az már megtörtént? A hívő számára a hit nem választás kérdése.⁸⁵ Ez természetesen nem zárja ki az egészséges kételkedés lehetőségét, a hívőt időről-időre elérő elbizonytalanodást, vagy az igazságnak gondolt tételek újbóli megerősítésének szükségességét, amire John Stuart Mill is utalt. Hiszen, mint Mill állítja, ha egy nézet a folytonos vita hiányában bevett, meg nem kérdőjelezett igazsággá válik, hamarosan csupán megszokásból fogadják azt el, és halott dogmává kövül. Az igazságnak, mielőtt felismerik, nem egyszer át is kell mennie az üldöztetésen, és bár kegyes hazugság, hogy minden üldöztetés ellenére diadalmaskodik, de „az idők során mindig lesznek emberek, akik újra felfedezik (...) s annyira megerősödik, hogy már ellent tud állni az elnyomás további próbálkozásainak.”⁸⁶ A szabad vita tehát még a felismert igazságnak is a javára szolgál.

A „tudatosan vállalt” és „születésünktől fogva adott” személyiségjegyek közötti különbségtétel annak érdekében, hogy utóbbiaknak (mivel azokról „nem tehetünk”)

⁸³ Ld. ezt az érvelést HAARSCHER i. m., 324.

⁸⁴ HARE i. m., 308.

⁸⁵ Ld. erről bővebben COX i. m., 761–763.

⁸⁶ John Stuart MILL: *A szabadságról*. Budapest, Századvég, 1994. 36–38.

erőteljesebb védelmet adjunk, nem tűnik elvi alapon kikezdhethetlennel. A hajszínemet, labdaérzékemet, hangterjedelmemet bárki szabadon illetheti sértő megjegyzésekkel, különösebben nem zaklatna fel. Nyilván más lenne a helyzet a személyiséget alapvetően meghatározó, változhatatlan jellegzetességekkel, mint pl. a nemzetiség, anyanyelv, szexuális orientáció. De biztosan van olyan „adott” személyiségjegye (a szemem színe), amelynek sértegetése kisebb mértékű fájdalmat okoz, mint valamely „választott” személyiségjegyé (a vallásom sértegetése). Következésképpen tehát ezek éles szétválasztása a blaszfémia korlátozása szempontjából nem lehetséges.⁸⁷

Újabb lehetséges ellenérv a vallási meggyőződés eltérő kezelésével szemben, mely szerint a ma szokásosan védett társadalmi csoportok (nemzeti-etnikai kisebbségek, nemi identitás alapján szerveződő közösségek stb.) a történelem során – ellentétben pl. a keresztény felekezetek híveivel – nem követtek el súlyos atrocitásokat, nem gyilkoltak tömegesen embereket, illetve ettől függetlenül sem rendelkeznek akkora társadalmi befolyással (vagyonnal, oktatási, egészségügyi, szociális intézményekkel, politikai beágyazottsággal), mint az egyházak némelyike még ma is, így nem meglepő, sőt logikus, hogy ezen egyházak híveit – Európában elsősorban a keresztényeket – erős, akár bántó kritika éri.

Rowan Williams korábbi canterbury-i érsek maga is elismerte a kereszténység régi befolyását a szólásszabadság elnyomásában és a keresztények általi – más vallásokat ért - blaszfémiaiban:

„Legtöbbször egyetértünk abban, hogy az egyénnel, csoportokkal vagy osztályokkal kapcsolatos lekicsinylő beszéd azt feltételezi, hogy az érintettek *nincsenek jelen*. Márpedig ha nincsenek jelen, akkor nem is hallhatják a hangjukat. Lehet, hogy módjukban áll valamiképpen reagálni, de ugyanazon a beszélgetésen belül nem alakul ki interakció köztünk, és nem tudják elmagyarázni, hogy valójában kik is ők. A korlátlan szólásszabadság melletti érvelés kapcsán tehát az a morális kérdés merül fel, hogy olyan beszédre is adhat-e felhatalmazást, amely azt feltételezi, hogy a másik nincsen jelen, vagy nem rendelkezik hatalommal. Sajnos nagyon is igaz, hogy a kereszténység, több vallási hagyományhoz hasonlóan, történelme során botrányosan rosszul kezelte az ilyen helyzeteket, és ezzel a »másikkal« (zsidókkal, muszlimokkal, eretnekekkel, hitetlenekkel) kapcsolatos sértő, lekicsinylő beszéd alapjait vetette meg, amely semmivel sem volt jobb, mint amit a mai keresztények panasznak fel a harcos ateistáknak.”⁸⁸

Népszerű, és gyakran hangoztatott érv az is, mely szerint „Jézus Krisztust is blaszfémia miatt ítélték halálra”, azaz, a blaszfémia korlátozása esetén – ha a maihoz hasonló lehetőségek állnak a jogalkalmazók, nyomozó hatóságok rendelkezésére – a Megváltónak ma szinte lehetetlen dolga lenne, ha tanait terjesztetni kívánná. De ez a hatásosan hangzó felvetés elfedi azt, hogy amit 2000 éve Jézus Krisztus a zsidó vallásról (vagy pl. 400 éve Pázmány Péter az iszlámról és a protestánsokról) mondott, mégoly erőteljes – Pázmány esetében ma egyenesen trágárnak számító – kifejezéseket is használva, az a mai európai szólásszabadság-jogi felfogás szerint mindenképpen a vallások és egyházak megengedett kritikája kell, hogy legyen. Azaz, az a fajta „gyalázkodás”, amivel Jézus pl. a farizeusokat illette, Európában ma általánosan megengedett véleménynyilvánításnak minősül, és a meglévő blaszfémia-korlátozások alá sem esne. Azaz, ahogy a keresztény hívek mai védelmének szükségét sem a történelemre – mások bűneire – visszatekintve kell vizsgálni, úgy a blaszfémia fogalmát, korlátozásának lehetőségeit sem a 2000 éves felfogás szerint, hanem a szólásszabadság ma ismert rendszerében, keretei között kell megítélni.

Éppenséggel a szólásszabadság filozófiájából következik, hogy az erősnek többet kell túrnia, az erőt jobban lehet bántani, a szólásszabadság gyakorlása ugyanis jellegénél fogva inkább a gyengébbet védi, kiegyenlítő szerepe folytán számára biztosít lehetőséget a nyilvános

⁸⁷ COX i. m., 760–761.

⁸⁸ Rowan WILLIAMS: *A hit szerepe a mai világban*. Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2014. 176–177.

vitában való részvételre. Az ellenérv ellen hozható érv szerint azonban nem a 400 évvel ezelőtti állapotokhoz, Torquemada pribékjeihez, vagy a protestánsok katolikusokkal szembeni kegyetlenkedéseire, régmúlt történelmi bűnökhöz, vagy akár a 19. századi erős államegyházi modellek idejéhez kell igazítani a jelenkori szabályozást, hanem a mai kor igényeinek, a ma védendő csoportoknak az azonosítása után lehet megvizsgálni a szóláskorlátozás melletti és elleni érveket. A keresztény felekezetek némelyike egyes európai országokban még mindig erős és befolyásos, illetve jelentős vagyonnal bír, de a blaszfémia korlátozásának kérdése nem ezen egyházak, felekezetek kritikákkal szembeni védelmének szükségességéről szól. Az egyház nem azonos a híveivel, az esetleges szóláskorlátozás utóbbiakat védi, akiknek a védelme pedig nem korlátozza a vitát az egyházak esetleges – múltbeli és jelenlegi – viselt dolgairól. Azaz, akármit is gondolunk a blaszfémia korlátozásáról, azt biztosan nem engedhetjük meg, hogy ne lehessen minden körülmények között írni, véleményt formálni pedofil papokról, korrupt vatikáni bankárokról, alkoholista plébánosokról stb. Az egyházak kritikája és a hívők védelme nem zárja ki egymást.

Egy újabb érv a vallási meggyőződés kiemelt kezelése ellen, mely szerint a vallásoknak, a vallási meggyőződésnek, az egyházaknak a magánszféra területén kell maradniuk. A vallásszabadság alapvetően a négy fal közötti (otthoni vagy zárt közösségekbeni) vallásgyakorlás szabadsága, a magánélet része.⁸⁹

„A vallások mára elfogadott kölcsönös tiszteletét az teszi lehetővé, hogy ezek a vallások – a világba kilépve – nem jelentenek sem az elfogadott társadalmi rendre, sem egymásra komolyabb veszélyt. Ez tehát nem zárja ki, hogy a hívők és nem hívők egy modernizált, szekuláris világban éljenek, ahol a vallási tételek nem rendelkeznek az élet totális meghatározásának hatalmával, legfeljebb az egyén szabad választása alapján a magánszférában működnek – ahol a magánszféra határait a közfelfogás és az alkotmányos rend határozza meg. A vallás tartalmával – tekintettel ezen előfeltételek elfogadottságára – eddig nem kellett törődni a szekularizált alkotmányos államban.”⁹⁰

Ha tehát a hívő kimerészkedik az utcára, a közéletbe, az egyház világi befolyásra tör, akkor el kell tűrnie a blaszfémiát is; jobban teszi, ha ki sem megy, mert akkor ilyen bonyodalom sem állhat elő, illetve akkor félő, hogy megsérti a szekuláris állam rendjét. Ezzel szemben azt gondolom, hogy a vallási meggyőződés, illetve az egyházak mint személyegyesítő közösségek (jogi személyek) a legtöbb vallás esetében eleve csak a közéleti aktivitásuk mellett létezhetnek és válnak értelmezhetővé. Alapvető jellegzetességük, hogy – számos módon, pl. a vallás nyilvános gyakorlásával, a vallási megalapozottságú érvek közéletben való használatával, televíziós műsorokkal stb. – hatni kívánnak a társadalom működésére, híveket gyűjteni és megváltoztatni a világot. E jogukat, az erre tett kísérlet lehetőségeit pedig az állam biztosítja számukra, minden vallásos és nem vallásos meggyőződés számára. A vallásgyakorlásnak természetesen van intim, másra nem tartozó része, de szükségszerűen létezik nyilvános eleme is,⁹¹ azaz nem minden elemében magánügy, akkénti értelmezése lényegadó elemétől fosztaná meg a vallást, és csorbítaná így a vallásszabadság mint alapjog tartalmát.

3. 5. A szóláskorlátozás lehetséges szempontjai

3. 5. 1. A vallások és az egyházak védelme a gyalázkodásokkal szemben

⁸⁹ HALMAI Gábor: *A vélemény szabadság határai*. Budapest, Atlantisz, 1994. 113–115.

⁹⁰ SAJÓ i. m. (2006).

⁹¹ SCHANDA Balázs: *Magyar állami egyházjog*. Budapest, Pázmány Press, 2012. 33–36.

A vallások és az egyházak védelme a gyalázkodó, sértő véleményekkel szemben (amelyeket az angol jogi nyelv átfogóan és kicsit pontatlanul *defamation of religion*-nek, azaz „vallás rágalmozásának” nevez) a szólásszabadság kutatóinak közmegegyezése szerint nem alapozhatja meg a szóláskorlátozást. A vallások, azok történelmi alakjai (megalapítói, szentjei, prófétái stb.) önmagukban nem kaphatnak védelmet, nem lehetnek alapjogok jogosultjai. Az egyházak mint jogi személyek ezzel szemben jogalanyok ugyan, de a szólásszabadsággal szemben, gyalázkodó, gyűlölködő kifejezések esetében csak konkrét személyek (és nem közösségek, vagy akár jogi személyként elismert személyösszességek) érdeke és védelme merülhet fel; egy közösségnek nincsenek – a jog általi elismertsége, önálló jogalanyisága ellenére sem – érzései, sajátos érzékenysége, emberi méltósága stb.

Egy egyház mint jogi személy így csak a szólásszabadság gyakorlása által közvetlenül őt ért, a jog által tiltott támadás (személyiségi jogi jogsérelem, pl. hírnévsértés) esetén válik érintetté, általában a vallásgyalázás az egyházat mint jogi személyt nem sérti. Az ENSZ évről-évre – az iszlám államok nyomására – elfogadott állásfoglalásai a *defamation of religion* ellen így a szólásszabadság dogmatikája szempontjából nehezen értelmezhetőek, és sokkal inkább politikai, mintsem tényleges jogi következményekkel járó dokumentumoknak tekinthetők.⁹² A vallások védelmének nincsenek jogi alapjai a szólásszabadságra vonatkozó joganyagban, illetve a különböző állami és nemzetközi alapjog-védelmi rendszerekben, a jog az egyéneknek – adott esetben a vallások híveinek – biztosít védelmet.⁹³ Ez nem volt mindig így, és mindig magától értetődő korábban, hiszen, mint ahogy arra Robert Post felhívja a figyelmet, az államnak érdeke fűződött az istenkáromlás elfojtásához;⁹⁴ manapság azonban ez az érdekek egyrészt megszűnt, másrészt nem lenne elégséges alapja a szóláskorlátozásnak.

Más lapra tartozik az a kérdés, hogy egy vallás vagy egyház megtámadása, sértegetése mennyiben sérti magukat a híveket, és ez a sérelem – ha fennáll – mennyiben lehet alapja a szóláskorlátozásnak? (Erről ld. később.)

3. 5. 2. A vallásszabadság sérelme

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a blaszfémia kérdését érintő döntéseiben folyamatosan megerősíti azon felfogását, miszerint a vallást gyalázó vélemények – bizonyos esetekben – az érintett vallás híveinek vallásszabadsághoz fűződő jogát sértik, azaz az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikke által biztosított szólásszabadság gyakorlása összeütközhet a 9. cikk által védett vallásszabadsághoz való joggal, és ebből a konfliktusból alkalmanként a vallásszabadsághoz fűződő jog kerülhet ki győztesen. A szólásszabadság gyakorlása ugyanis a 10. cikk 2. bekezdése szerint „mások jogait”, így vallásszabadságát sem sértheti. Azok a bizonyos esetek, amikor ez a helyzet előállhat, a bíróság szerint is szűken határozandók meg, a jogok ütközésekor semmiféle automatikusan alkalmazható prioritizálás, hierarchia nincsen. A szólásszabadság csak a vallásokat ért szélsőséges támadásokkor (*in extreme cases*), a vélemény indokolatlanul bántó, sértő jellege esetében korlátozható, a vallásszabadság jogának biztosítása érdekében. Török Bernát megállapítja, hogy a strasbourgi döntések csak részben alapultak ezen a megfontoláson, és az egyezményben részes államok általi

⁹² Jeroen TEMPERMAN: Freedom of Expression and Religious Sensitivities in Pluralist Societies: Facing the Challenge of Extreme Speech. *Brigham Young University Law Review*, (2011), 729. Ariel SARI: The Danish Cartoons Row: Re-Drawing the Limits of the Right to Freedom of Expression? *Finnish Yearbook of International Law*, vol. XVI. (2005), 365., 392–397.

⁹³ Jeroen TEMPERMAN: Istenkáromlás, vallásgyalázás és az emberi jogi előírások. *In Medias Res*, 2013/2.; Jeroen TEMPERMAN: Prohibitions of Incitement under International Law: The Case of Religion. In András KOLTAY (ed.): *Media Freedom and Regulation in the New Media World*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

⁹⁴ POST i. m. (2006).

szóláskorlátozásokat a bíróság sokkal inkább az egyéni érzések sérelmére, mintsem a vallásszabadság alapjoga gyakorlásának korlátozására alapozta.⁹⁵ Ettől függetlenül is kérdés, hogy a vallásszabadsághoz való jog érintett-e egyáltalán egy blaszfém vélemény közzététele által? Jeroen Temperman megállapítása szerint nem, és ebből eredően a strasbourgi bíróság és az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának részben erre alapozott gyakorlata helytelen:

„A vallással szembeni kritika vagy gúny nem érinti automatikusan az egyénnek a vallás vagy meggyőződés szabadságához fűződő jogát. Az, hogy valakit érzéseiben megsért vagy megbánt egy bíráló hangvételű kiadvány vagy becsmérő jellegű cselekmény, nem jelenti az illető vallás- vagy meggyőződésbeli szabadsághoz fűződő alapvető jogának megtagadását.”⁹⁶

Temperman szerint az állam a vallás gyakorlója számára, vallásszabadsága tekintetében azonos jogokat biztosít, a blaszfém vélemények közzétéletétől függetlenül, a vallásszabadság jogának pedig nem része a vallások külső kritikáktól, támadásoktól való megóvása. Török és Temperman megközelítését el kell fogadnunk, hiszen megállapítható, hogy a blaszfémia a vallásszabadsághoz való jog egyetlen elemét (a meggyőződés szabad megválasztása, megváltoztatása, attól való elhatárolódás, a vallásgyakorlás szabadsága, vallási szertartások elvégzése, azokon való részvétel, vallási alapú vélemények nyilvános kifejtése⁹⁷) sem érinti közvetlenül. Bár lehetne amellett érvelni, hogy egy, a vallást ért nyilvános kirohanás a hívőt elbátortalanítja, és a retorziótól való félelmében inkább tartózkodik vallás gyakorlásától, ez nem változtat azon, hogy e jogot az állam számára biztosítja. (A gyűlölködő vélemények káros hatásai a közösségi elleni gyűlöletkeltés, uszítás bűncselekményének keretei között kezelhetők, megelőzhetők, külön blaszfémia-korlátozásra nincs szükség.)

Érezzük, hogy a vallásgyalázó vélemények sokkal inkább hozzájárulhatnak az egyéni sérelemokozáshoz, mintsem az alapjog-gyakorlás korlátozásához. Attól, hogy néhány gúnyolódo karikatúra megjelenik, akár Jézusról, akár Mohamed prófétáról, senki nem vonja kétségbe és nem korlátozza sem a keresztények, sem a muszlimok azon jogát, hogy vallásukat, vallásszabadsághoz fűződő jogukat szabadon gyakorolhassák.

El tudunk képzelni olyan esetet, amikor a vélemény kifejtése ténylegesen érinti a vallásszabadság gyakorlását. Ezeket azonban a szólásszabadság szempontjából nem szoktuk „véleménynek” tekinteni és védeni. Azon esetekről van szó, amikor a „vélemény” cselekvésbe csap át. A vallásgyakorlás akadályozásának minősül, és semmiképpen nem lehet védett vélemény, ha valaki felgyújt egy templomot, vagy ha autóval behajt a Szent Jobbkörmenetbe (ahogyan az a BH1999. 292 sz. legfelsőbb bírósági döntés alapjául szolgáló esetben megtörtént). A jog (a vallásszabadság) biztosítása nem jelenti a jog gyakorlójával szembeni türelem, megértés, elfogadás állam általi biztosítását is.

3. 5. 3. Az egyéni (közösségi) érzékenység, a vallásos érzület védelme

Kezdjük a klasszikusokkal: „minden gondolat izgatás” (Oliver Wendell Holmes).⁹⁸ Azaz, nagyon óvatosan kell bánni a szólás korlátozásával, mert nincs olyan – kifejtésre érdemes – gondolat, ami valakit ne sértene, ne bántana meg. Laski, a liberális panteon tagja azt írja egy helyütt, hogy „semmi rokonszenvet nem érzek azok iránt, akik szellemi kielégülést lelnék mások vallásos érzéseinek durva megsértésében. De nem támogatom az ilyen

⁹⁵ TÖRÖK Bernát: Védhetjük-e a vallás(oz)okat a blaszfémiától? In KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014., 199–200.

⁹⁶ TEMPERMAN i. m. (2013), 287–288.

⁹⁷ SCHANDA i. m., 25–40.

⁹⁸ „Every idea is an incitement”, O. W. Holmes, *Gitlow v. New York* 268 U.S. 652 (1925), dissenting opinion.

megnyilvánulások hivatalos tilalmát sem. A történelem ugyanis megtanított rá, hogy jóformán nincs olyan nézet, amelyet vallásos emberek bizonyos körülmények között ne tekinthetnének istenkáromlásnak...⁹⁹ John Stuart Mill meglátását már korábban felidéztük, mely szerint ha egy nézet a folytonos vita hiányában bevett, meg nem kérdőjelezett igazsággá válik, hamarosan halott dogmává kövül. A szabad vita tehát még a felismert igazságnak, vagy az igazságot hirdető, az igazság meghatározását saját maga monopóliumává tenni kívánó vallásoknak is a javára szolgál, még akkor is, ha esetleg ténylegesen „igazuk van”, azaz híveiknek elvben nem kellene tovább kutatniuk az igazságot.¹⁰⁰

A *Charlie Hebdo*-tragédia kapcsán sokszor emlegették az egyébként is gyakran idézett, Voltaire szájába adott mondást: „Nem értek egyet azzal, amit mond, de halálomig védelmezni fogom azon jogát, hogy kimondja”.¹⁰¹ Ez lenne vajon ténylegesen a szólásszabadság „arany szabálya” (ahogyan a deáki maxima: „Hazudni nem szabad!” minden médiatörvények kívánatos egymondatos helyettesítője)? A mai jogrendszerek számára E. B. Hall kreálása valószínűleg nem értelmezhető, hiszen a szóláskorlátozás szükségességének megítélésakor a vizsgálandó szempont nem az „egyet nem értés”-ből fakadó, a korlátozást előirányzó következmények megengedettsége vagy elfogadhatatlansága, hanem a Milltől eredő ún. „ártalom-elv”, mely alapján a szólásszabadság szükséges korlátja ott húzódik, ahol a vélemény kifejtése másoknak kárt (ártalmat) okoz.¹⁰²

Védett szólás-e a szándékos sértés (*insulting, offensive speech*), a szándékos provokáció, a közéleti vitában érdemben részt nem vevő – részt venni nem kívánó – gyalázkodás? (Tehát nem a fenyegetés, nem az izgatás, nem az uszítás, nem a gyűlöletkeltés, azok korlátozhatósága levezethető a szólásszabadság általános elveiből, azon belül pedig az ártalom-elvből is.) A Handyside-ügy¹⁰³ sokszor idézett tétele szerint önmagában a szólás sokkoló, sértő, zavaró (*shocking, offending, disturbing*) jellege nem alapozza meg a szóláskorlátozás lehetőségét. Ebből levezethető, hogy a hívőket sértő, zavaró, vallással szembeni vélemények nem korlátozhatók. Ezzel az axiomatikus tétellel kapcsolatban két problémát fedezhetünk fel: az ítélettel egyenértékű források (más strasbourgi ítéletek, pl. az Otto-Preminger-Institut-döntés és az azt követő, hasonló tárgyban született újabb ítéletek) egyértelműen cáfolják azt, hogy az *offensive speech* általában véve védett volna – hiszen védik a hívők jogát a sértő vélemények által előidézett sérelemtől való mentességre –, bármennyire is erre következtethetnénk a Handyside-ügy indokolásának idézett, kiragadott részletéből. Önmagában sem a Handyside-, sem pedig az Otto-Preminger-ítélet nem magasabb rendű forrás. A blaszfémia túl a sértések korlátozása más, a szólásszabadság számára fontos területeken is megengedett, ilyen pl. a rágalmazási-becsületsértési jog,¹⁰⁴ valamint a különféle gyűlöletbeszéd-korlátozások.¹⁰⁵ De az idézett tételnek részben maga a

⁹⁹ Harold J. LASKI: A szellem szabadsága. In LUDASSY Mária (szerk.): *Az angolszász liberalizmus klasszikusai II.* Budapest, Atlantisz, 1992. 14.

¹⁰⁰ MILL i. m., 36–38.

¹⁰¹ Voltaire soha nem mondott ilyesmit, a kedvelt idézet egy róla és kortársairól szóló, 1906-ban megjelent könyvből származik. Az idézet eredeti forrása E. Beatrice HALL (Stephen G. TALLENTYRE álnéven írt) *The Friends of Voltaire* (London, Smith, Elder, 1906) c. könyve, 198–199.

¹⁰² Frederick SCHAUER: John Stuart Mill A szabadságról című műve első és második fejezetének kapcsolatáról. In Frederick SCHAUER: *A demokrácia és a szólásszabadság határai. Válogatott tanulmányok.* Szerk.: Koltay András. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

¹⁰³ Application no. 5493/72. 1976. december 7-i ítélet.

¹⁰⁴ Lingens v. Austria ügyben (application no. 12/1984/84/131. 1986. június 24-i ítélet), Oberschlick v. Austria No. 1. (application no. 11662/85. 1991. május 23-i ítélet), Castells v. Spain (application no. 11798/85. 1992. április 23-i ítélet).

¹⁰⁵ Jersild v. Denmark ügy (application no. 15890/89. 1994. szeptember 23-i ítélet), Incal v. Turkey (application no. 22678/93, 1998. június 9-i ítélet), Karatas v. Turkey (application no. 23168/94, 1999. július 8-i ítélet), Vejdeland and others v. Sweden (application no. 1813/07. 2012. február 9-i ítélet).

Handyside-döntés is ellentmond, hiszen az ügyben végül a strasbourgi bíróság az offenzív tartalom ellenében ítélt.¹⁰⁶

Egyes érvek szerint a *Charlie Hebdo* csak a bigott vallási fanatikusokon viccelődött, ezért értelmetlen „a muszlimok”, „a zsidók”, vagy „a keresztények” vallási érzékenységének sérelmére hivatkozni (ahol fát vágnak, ott hullik a forgács, azaz ahol a fundamentalistákat támadják, ott lesznek járulékos veszteségek, jelen esetben a „nem-fundamentalista” hívők érzékenysége). De kérdés, hogy lehet-e különbséget tenni a sértés „célpontjai” között úgy, ha a vallás alapjait, hőseit támadjuk, amelyek közösek a szélsőséges „fundamentalisták” és mindenki más (tisztességes, mérsékelt vallásgyakorló) esetében is? Elvárható-e, hogy mindenki megfelelően értse a sértő véleményt, és ne lássa meg benne saját sérelmét?

Egy másik, a *Charlie Hebdo*-gyilkosságok után hangoztatott érv szerint, a sértő véleményektől való távolságtartás a megfelelő válasz a sértésre, illetve a megfelelő eszköz a sérelem elkerülésére.¹⁰⁷ Egyszerűbben: „ha nem olvasod, nem zavarhat, nem sérthet.” De ennek az érvnek az ereje megkérdőjelezhető – az internetes gondolatközlés világában nemigen lehet elkerülni a sérelem bekövetkeztét, a gyalázkodásról való tudomásszerzést, csak ha valaki elvágja magát a külvilágtól. A sértő online tartalmak esetében nemigen lehet félrefordítani a fejünket, amelynek lehetősége a régi, klasszikus érv volt a televíziós-rádiós és a nyomtatott sajtóbeli tartalmak szabályozásában található eltérések mellett (a sajtóban az olvasó maga választ, hogy mit olvas, mibe lapoz bele, a televízió esetében akarata ellenére is szembesülhet számára vagy kiskorú gyermeke számára sérelmes tartalmakkal¹⁰⁸). A sérelmes tartalomról akkor is tudomást szerzünk, részletes leírások, másolatok formájában, ha kifejezetten el is akarjuk azokat kerülni, a nyomtatott sajtóban megjelent tartalmakat azonnal beszkenyelik, digitálisan terjesztik, a zsebünkben lévő készülékek által egy gombnyomással elérhetjük őket, hiába tartózkodunk attól, hogy az újságnál belelapozzunk az adott sajtótermékbe. Erre lehet azt mondani, hogy aki viszont kimerészkedik a szabad világba, rendelkezik internetkapcsolattal, az új tömegkommunikációs eszközökhöz való hozzáféréssel, és nem habozik használni azt, az viselje az ezzel járó személyes sérelmek kárát, kockázatát. Török szerint a lehetséges és arányos megoldás a blaszfém vélemények elkerülhetőségének biztosítása a jogrendszer által, azaz annak előírása, hogy a hívők számára legyen lehetőség ne szembesülni ezen, számukra sérelmes véleményekkel.

¹⁰⁶ Egy gyermekeknek szóló könyv kiadója, Richard Handyside ellen folyt eljárás az Egyesült Királyságban, mert a mű megsértette a már elemzett 1959-es, obszcén kiadványokról szóló törvényt. A *Little Red Schoolbook* fellelhető példányait az angol hatóságok elkobozták. A pornográfia, abortusz, homoszexualitás egyes kérdéseit tárgyaló részekben obszcén kifejezéseket is találtak, ezen felül a könyv nem tekintette törvényellenesnek a hasis fogyasztását, a 16 évnél fiatalabb lányokkal folytatott szexuális kapcsolatot, amely magatartásokat az angol jog egyébként tiltotta. Úgy szólt az állatokkal folytatott szexuális tevékenységről, hogy nem ítélte el azt; alkalmas volt arra, hogy rontsa a tanárok és a diákok viszonyát; a gyermekek önmegvalósítását mindenképpen (értsd: a törvények) feletti értéknek tekintette. A kérelmező Handyside szerint az elkobzás és megsemmisítés megsértette az Egyezmény 10. cikkét. A strasbourgi döntés leszögezi, hogy önmagában a szólás sokkoló, felháborító, zavaró jellege nem alapozza meg a korlátozás lehetőségét, ha valamely, az Egyezmény által védett érdek nem sérül; a 10. cikk (2) bekezdése azonban a közérkölcsek védelmében lehetővé teszi a szólásszabadság korlátozását. A strasbourgi bíróság nem definiálta a közérkölcsek fogalmát, vizsgálatának középpontjába a demokratikus társadalomban való szükségességet helyezte. Megállapítása szerint – egységes európai mérce hiányában – nem dönthet ebben a kérdésben a tagállamok helyett, így az erkölcsi alapú korlátozások tekintetében azok e kérdésben is (hasonlóan a gyűlölködő kifejezések, vagy a blaszfémia esetéhez) meglehetősen széles, bár nem korlátlan mozgásteret élveznek. Ugyanakkor a bíróság az alapjogvédelem közös minimumát azért igyekszik betartani. Maga a vitatott könyv egyébként javarészt tényeknek minősülő információkat tartalmaz, de szerepelnek benne olyan kifejezések, amelyeket a kiskorúak korai és ártalmas tapasztalatok szerzésére való felbujtásként értelmezhetnek, vagy egyenesen törvénysértések elkövetésére buzdítanak; a bíróság tehát nem állapította meg az Egyezmény megsértését.

¹⁰⁷ BALAVÁNY György: A legerősebb érv a Charlie-vitában? *Hvg.hu*, 2015. január 20.

http://hvg.hu/velemenynyuzsog/20150120_A_legerosebb_erv_a_Charlievitaban

¹⁰⁸ Eric BARENDT: *Broadcasting Law. A Comparative Study*. Oxford, Clarendon Press, 1995. 2. kiad.

„Arra (...) senki nem tarthat jogosan igényt, hogy ne kelljen azzal a tudattal élnie, hogy valakik valahol az ő vallását gúnyoló kifejezésekkel élnek. Olyan szabályozás kialakítása válik tehát indokolhatóvá ezen a ponton, amely biztosítja a hívőknek, hogy – ha szeretnének, akkor – kitérjenek az ilyen vélemények, kifejezések elől. Egy ilyen szabályozás az esetek döntő többségében nem is tilalomként vagy tartalmi korlátozásként jelenne meg, hanem sokkal inkább a szólásszabadság gyakorlásának tömegkommunikációs eszközök szerint változó formai követelményeként.”¹⁰⁹

Abban azonban nem lehet vita, hogy a hívőknek biztosan nincs joguk ahhoz, hogy megkímélődjenek azon pusztán információtól is, mely szerint valaki, valahol az ő vallásukat sértegette, bántotta. Nem vitatva e megközelítés abbéli sikerét, hogy ésszerű és elvi megalapozottságú, a szólásszabadság általános elveivel koherens egyensúlyt állítson fel a vallási érzület és a szólásszabadság védelme között, nehezen látom ezt a gyakorlatban kivitelezhetőnek, a fent említett okok – a hívők számára biztosított „elbújási lehetőség” tényleges hiánya – miatt. Az internet korában a sérelem elkerülése közelít a lehetetlenhez, mert egy nagy nyilvánosságot kapó blaszfém vélemény végtelen számú forrásból lesz elérhető, szimplán egy nyomtatott lap megvásárlásának elmulasztásával az abban szereplő tartalom nem válik „elkerültté”: azt legfeljebb Thoreau módszere tenné csak lehetővé.¹¹⁰ A másik ellenvetés, hogy ha a hívők elkerülik a sérelmes tartalmakat, végső soron a nyílt közvitát is elnehezítik, hiszen akkor a vita is elmarad. Igaz – az ellenvetés ellenvetése – ez még mindig jobb, mint a teljes tiltás, amely magát a vélemény közlését lehetetleníti el, és az is igaz, hogy a hívek egyéni érzékenységtől függően választhatják az elkerülést, azaz még mindig maradhat olyan közöttük, aki nem ezt, hanem a nyílt vitában való részvételt választja.

A blaszfémia korlátozásának kérdése nem csak azért bonyolult, mert nehéz meghatározni, hogy ki/mi az a jog, jogos érdek, amelyet a blaszfém vélemények sértenek. Ha elfogadnánk azt, hogy a vallási érzület megsértése alapja lehet a szóláskorlátozásnak, azzal a problémával szembesülnénk, hogy e sérelem mércéjének általános meghatározása szinte lehetetlen, mert a vallás olyan szoros közelségben van az egyén személyiségének legbelső magjához, olyan fontos személyiségképző erő lehet, illetve olyan változatos és sokféle lehet a hívő egyének hozzáállása is a valláshoz, hogy igen nehéz széles körben elfogadható, általános jogi mércét felállítani a vallási érzület védelmére (ellentétben pl. a jó hírnév- vagy a magánszférvédelemmel, ahol néhány izgága, sértődékenyebb politikust vagy celebritást leszámítva megállapítható és elvben a jogalanyokkal elfogadtatható egy többé-kevésbé általános mérce). Ha a blaszfémia kérdése pl. egy tudományos konferencián előkerül, soha, senki nem tűnik elégedettnek a mindenkor szabályozással (bár Magyarországon általános korlátozás régóta nincs, a vallásosokat éppen ez a hiány, illetve a meglévő szabályok szűk körű alkalmazása zavarja, a nem vallásosokat pedig az, hogy a jogi tiltás ellenére sem teljes egészében alkalmas a társadalmi közeg a blaszfém vélemények megértő befogadására). Azaz, a vallási érzékenység védelmének a szóláskorlátozás alapjaként való elismerése elleni egyik igen erős érv szerint a vallási érzékenységre alapozva nem lehet a korlátozás általános mércéjét meghatározni, sem egy adott vallás híveire vonatkozóan, akik eltérően gondolkodnak e kérdéstről, pláne nem az egyes, különböző vallások híveire vonatkozóan, akik esetében már a sértésekhez való hozzáállás kiindulópontja is eleve eltérhet. Ahogyan Sajó András fogalmaz: „ha a kormányzat a vallási érzékenységek mellé áll (...), a vallási érzékenység nevében azon hívőket is korlátozzák, akik kevésbé vagy másképp érzékenyek vallásilag. Az új egyensúly

¹⁰⁹ TÖRÖK i. m., 209.

¹¹⁰ Az amerikai politikai gondolkodó a természettel való harmóniát keresve két éven át élt a vadonban, a Walden-tó mellett, saját kezével teremtve meg életfeltételeit, teljesen elzárva a modern világtól. E kalandjáról írott könyve 1854-ben jelent meg először. Magyarul ld. Henry David THOREAU: *Walden – A polgári engedtlenség iránti kötelességről*. Budapest, Fekete Sas, 2008.

előnyben részesíti azon vallásokat (és hívők csoportjait), akik »emocionálisabbak«.¹¹¹ Sajó szerint a vallási érzékenység eleve jórészt „társadalmilag konstruált”, azaz a sértő véleményekkel szembeni felháborodást mesterségesen generálják azok, akiknek ehhez érdekük fűződik (pl. a dán karikatúrák esetében hosszú hónapok teltek el az eredeti megjelenést követően, mire a zavargások kitörték).¹¹²

Lehet a blaszfémia megengedettségének kérdésében egyáltalán – a jogi szabályozás szükségzerű velejárójaként – általános, széles körben elfogadható álláspontra helyezkedni? A gyakorta tapasztalható, sokféle és olykor erőszakos tettek formájában is kitörő egyéni érzékenység, vagy a szekuláris államot védő érvelések hevülete nem éppen annak a bizonyítéka, hogy a vallási meggyőződés „más”, eltér az egyéb meggyőzésekétől? Azaz, más módon tiszteljük a vallást, és más módon – erőteljesebb intenzitással – gyűlöljük vagy kritizáljuk is? A keresztény hívő általában nem öl újságíró, de a blaszfémia miatti lelki sérelme ettől még lehet jelentős. A szólásszabadság-jogi kérdés pedig nem szabad, hogy aszerint nyerjen választ, hogy van-e a kérdező kezében Kalasnyikov, vagy sem, azaz nem a különböző vallások híveinek eltérő érzékenysége (a hívek közti erőszakos kisebbség léte vagy nemléte, végső soron a terrorizmus eszközeinek alkalmazására való hajlandóság intenzitása) dönti el a szóláskorlátozás kérdését.

Az egyént vallási meggyőződésében ért sérelem bekövetkeztének hasznosságát is meg lehet látni, amennyiben a blaszfémia a sérelem „arán” szembesíti az egyént a „jó életről” vallott egyéb felfogásokkal, hozzájárulva így a társadalmi fejlődéshez.¹¹³

Ha a vallási érzékenység védelme miatti szóláskorlátozás lehetőségeit járjuk körbe, eljutunk annak megállapításáig, hogy ha a demokratikus nyilvánosságot és a közügyek vitáit védeni akarjuk, akkor semmiképpen sem korlátozhatjuk általában a blaszfém vélemény tartalmát, hanem legfeljebb a vélemény kifejezésének a módját tekinthetjük korlátozhatónak. Még Robert Post, a közéleti vita szabadságának erőteljes védelmezője is megállapítja, hogy a demokráciától nem idegen bizonyos „udvariassági normák” (*civility norms*) betartásának előírása, amelyeknek megfelelően (a strasbourgi bíróság szóhasznát alkalmazva) az „indokolatlanul sértő” vallásgyalázás korlátozható; bár, mint hozzáteszi, az Egyesült Államokban ilyen előírás a közvita korlátozására nem létezhet a First Amendment értelmezése alapján.¹¹⁴

„A kérdés az, hogyan különböztesse meg a törvény a lényegileg sértő vélemények stílusait a törvény védelmét élvező véleménystílusoktól. Ha a szólásszabadság a demokratikus legitimitáció funkcióját szolgálja, akkor az ilyen különbséget csakis úgy lehet meghatározni, hogy az a legcsekélyebb kárt okozza a folyamatban lévő nyilvános vitának. Ez azt jelenti, hogy a különbséget nem lehet csupán az egyedi vallási csoportok nézeteire alapozni.”¹¹⁵

A kifejezőmód korlátozása ugyanakkor önmagában is aggályos lehet: az amerikai szólásszabadság-jogi felfogás szerint például nem megengedhető a trágár (közönséges, érzelmileg túlfűtött stb.) beszéd lehetőségétől megfosztani azokat, akiknek ez a legerősebb, rendelkezésükre álló kommunikációs stílusuk.¹¹⁶

Az Otto-Preminger-eset döntésének és folyamányainak leglényegesebb pontja ez volt: az indokolatlanul sértő, bántó vélemény, amely ráadásul semmilyen formában nem járul hozzá a

---

¹¹¹ SAJÓ i. m. (2010), 349.

¹¹² Uo., 351.

¹¹³ Ian CRAM: The Danish Cartoons, Offensive Expression, and Democratic Legitimacy. In Ivan HARE – James WEINSTEIN (eds.): *Extreme Speech and Democracy*. Oxford–New York, Oxford University Press, 2009. 323.

¹¹⁴ POST i. m. (2006),.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Cohen v. California, 403 U.S. 15 (1971). Ld. CRAM i. m., 327.

közéleti vitákhoz, korlátozható.¹¹⁷ Az „indokolatlan sértés” mint a szóláskorlátozást megalapozó tényállásalelem nem idegen a szólásszabadság más területeitől sem; a becsülethez való jog védelme (*defamation law*) pl. szintén ismeri; a magyar Polgári Törvénykönyv hasonlóan határozza meg a becsülethez való sérelmének legfontosabb esetét (2:45. § (1) „A becsület megsértését jelenti különösen a más személy társadalmi megítélésének hátrányos befolyásolására alkalmas, *kifejezőmódjában indokolatlanul bántó* véleménynyilvánítás.”). De az egyéni jogok védelmén túl is lehet helye a szólásszabadság korlátozásának a vélemény formája, módja, stílusa alapján: a 33/1998. (VI. 25.) AB határozat Debrecen város önkormányzata szervezeti és működési szabályzata azon rendelkezésének alkotmányosságáról döntött, melynek értelmében a városi közgyűlés határozata alapján rendbírsággal volt sújtható azon közgyűlési tag, aki „a közgyűlési ülésen alaptalan, másokat sértő, illetve a testülethez méltatlan, nem illő kifejezést használ”. Az Alkotmánybíróság megsemmisítette az „alaptalan” szót, de a szabályzat többi részét érintetlenül hagyta; döntésében arra hivatkozott, hogy különbséget kell tenni a véleménynyilvánítás szabadsága és a vélemény megjelenítési formája, módja között.¹¹⁸

A holokauszttagadás korlátozása bizonyos tekintetben a blaszfémiával a fenti példákhoz képest inkább rokonítható szólásszabadság-jogi kérdés. A holokauszttagadás tilalma szintén speciális érzékenységet kezel, és maga a szóláskorlátozás szigorúbb is, mert bizonyos vélemények kifejtését teljes egészében – stílustól, hangütéstől, kifejezőmódtól függetlenül – kategorikusan tilt. A holokauszttagadás korlátozása továbbá általánosan, széles körben elfogadottá vált Európában¹¹⁹ (még az Európai Unió szintjén is született róla jogi norma, amely alapján a tagállamoknak többé-kevésbé – némi, a szólásszabadság alkotmányos normáira való hivatkozás, mint kibúvó biztosítása mellett – kötelező a tiltást saját jogrendjükbe bevezetniük¹²⁰). Ennek ellenére a korlátozás alkotmányjogi alapjai ingatagok, a szólásszabadság védelmének általános elveivel való összeegyeztethetősége kérdéses. A szankcionálás egyes tragédiákat kiemel a történelem szövetéből, és speciális tényállásként kezeli az arra vonatkozó véleményekkel tekintetben. Bár a legtöbb országban a holokausztot nem nevesítik külön a jogszabályok, nyilvánvaló, hogy az ún. „tagadási törvényeket” elsősorban annak védelmében fogadták el. Szigorúan alkotmányjogi szempontból azonban ezt nem könnyű kellő súllyal alátámasztani. Winfried Brugger német professzor így fogalmazott:

„a véleményszabadság más eseteiben az Alkotmánybíróság általában figyelmezteti az alsóbb bíróságokat, hogy – ha csak lehetséges – minden (...) üzenetnek szólásszabadság-barát értelmezést adjanak. A holokauszt esetén nem látható ugyanez. (...) Talán tanácsos lenne (...) az őszinteség, vagyis annak elismerése, hogy létezik egy szólásszabadsággal kapcsolatos doktrína a »normál« esetekre, és egy valamelyest különböző doktrína erre a »kivételes« esetre.”¹²¹

A holokauszttagadás tilalma kapcsán is fel kell tenni a kérdést, hogy ebben az esetben mi indokolja a szólás korlátozását? Mi sérül a holokauszttagadás során? Az elhunytak kegyeleti

¹¹⁷ Robert A. KAHN: A Margin of Appreciation for Muslims? Viewing the Defamation of Religions Debate Through Otto-Preminger-Institut v. Austria. *Charleston Law Review*, vol. 5. (2011), 401., 435–440.

¹¹⁸ 33/1998. (VI. 25.) AB határozat, indokolás, III./3. pont.

¹¹⁹ KOLTAY András: A holokauszt-tagadás büntethetősége és a véleményszabadság korlátozása. *Magyar Jog*, 2004. április.

¹²⁰ Framework decision on Racism and Xenophobia 2008/913/JHA., Ld. John C. KNECHTLE: Holocaust Denial and the Concept of Dignity in the European Union. *Florida State University Law Review*, vol. 36. (2008), 41.; FAZEKAS Judit – BÁTOKI Pál: Alkotmányossági aggályok a rasszizmus és idegengyűlölet elleni küzdelemről szóló kerethatározattervezet kapcsán. *Európai Tükör*, 2006/1.; Joseph H. H. WEILER: The Law of Holocaust Denial in Europe: Towards a (Qualified) EU-wide Criminal Prohibition. NYU School of Law, *The Jean Monnet Working Paper Series*, 2009.

¹²¹ HALMAI Gábor: „A német a méltóság, az amerikai a szabadság alkotmánya” – beszélgetés Winfried Bruggerrel, a Heidelbergi Egyetem professzorával. *Fundamentum*, 2008/2. 23.

joga? Az élők emberi méltósága, becsülete? Személyes biztonságuk, mely a gyűlöletkeltés által motivált erőszakos cselekmények során kerülhet veszélybe? A közérdek? A demokratikus vita?

A holokausztagadása nyilvánvalóan súlyosan megbántja azokat, akik annak áldozatai voltak. Ez a fájdalom vajon értékelhető-e az emberi méltóság vagy becsület elleni támadás eredményeként, kiváltképpen, ha általános értelmű, tehát „címezés nélküli” a tagadás? A magyar Alkotmánybíróság 16/2013. (VI. 20.) AB sz. határozatában az emberi méltóság védelmét helyezte a középpontba, amikor elutasította a Büntető Törvénykönyv e rendelkezésének alkotmányellenességére hivatkozó indítványt.¹²² Az indokolás lényegében a 14/2000. (V. 12.) AB határozat (az első önkényuralmi jelkép-határozat) érvelését veszi át; az indokolás értelmében:

„a nemzetiszocializmus és a kommunizmus bűneinek tagadása a véleménynyilvánítás szabadságával való olyan visszaélésnek tekintendő, ami nem csupán az áldozatok közösségének, de a velük közösséget vállaló, demokratikus értékek mellett elkötelezett állampolgárok méltóságát is súlyosan sérti. Az áldozatok hozzátartozói, az áldozatokkal közösséget vállaló személyek méltóságának védelme lehetővé teszi, illetőleg szükségessé teszi tehát az olyan cselekmény büntetőjogi szankcióval történő fenyegetését, amely a XX. századi totalitárius rendszerekben megtörtént tragikus és történelmileg meghatározó események tagadását valósítja meg” ([50] bek.).

A testület tehát a közösségek méltóságát jelölte meg védett jogi tárgyként, amelybe valamennyi, a „demokratikus értékek mellett elkötelezett állampolgár” belefér, tehát nem kizárólag a tényállásban megjelölt bűncselekmények áldozatai, vagy azok hozzátartozói. Szintén az emberi méltóság sérelmére (valamennyi zsidó nemzetiségű személy méltósága vonatkozásában) alapozta a német alkotmánybíróság azon határozatát, amelyben a hasonló német szóláskorlátozást alkotmányosnak mondta ki.¹²³

Az Emberi Jogok Európai Bírósága több döntést is hozott a holokausztagadása miatt elítélt panaszosok ügyében, de ezek a blaszfémia korlátozása mint vélt analógia szempontjából kevésbé jelentősek. Ezen esetekben a strasbourgi bíróság minden esetben tárgyalás nélkül elutasította a kérelmet, elfogadva ezzel azt, hogy a holokausztagadó kijelentések eleve nem élvezik a szólásszabadság védelmét, a korlátozás mértékének megfelelősege tehát nem merül fel kérdésként.¹²⁴

Elvi alapon analóg-e a holokausztagadás tilalma a blaszfémia korlátozásával? Lawrence Douglas szerint a holokausztagadás szankcionálásának elsődleges célja nem a túlélők jogainak, érzéseinek, hanem a holokausztagadás tényeinek védelme (köztudatban tartása) a kollektív

¹²² A magyar büntetőjogi szabályozás először, 2010 tavaszától csak a holokausztagadás tényeinek védelmét irányozta elő, majd a gyors büntető törvénykönyv-módosítás 2010 nyarán azt kiegészítette a kommunista rendszerek által elkövetett emberiség elleni bűnök tagadásának tilalmával – jelen témánk szempontjából ennek a változtatásnak nem látszik érdemi jelentősége, az elvi kérdések mind a nemzetiszocialista, mind a kommunista bűnök tagadásának tilalma kapcsán felvethetők.

¹²³ 90 BVerfGE 241., 1994. április 13.

¹²⁴ Így azon országokban, ahol a holokausztagadás törvénybe ütközik, az e szabályok alapján történő felelősségre vonást Strasbourgban sem ítélték a szólásszabadság megsértésének. A Witzsch v. Germany ügyben (admissibility decision, application no. 41448/98) a bíróság elfogadhatatlannak nyilvánította a kérelmet, mert a panaszos véleményét az egyezmény 17. cikke (a joggal való visszaélés tilalma) kivonta a szólásszabadság védelme alól. A bíróság ezen álláspontját megerősítette egy újabb döntése, amelyben szintén elfogadhatatlannak nyilvánította a holokausztagadás miatt elítélt panaszos kérelmét (Garaudy v. France, admissibility decision, application no. 65831/01). A Lehideaux and Isorni v. France ügyben (application no. 55/1997/839/1045. 1998. szeptember 23-i ítélet) nyilvánvalóvá vált viszont, hogy a bíróság csak a holokausztagadás tényeinek tagadását vonja ki a véleményszabadság védelmi köre alól, egyéb történelmi tények nem élvezik ezt a megkülönböztetett bánásmódot. Ezt utóbb megerősítette a Perincek v. Switzerland ügyben (application no. 27510/08. 2013. december 13-i ítélet), amelyben az örmény népirtás tagadása miatt elítélt kérelmező javára döntött, megállapítva szólásszabadsága megsértését.

felejtéssel szemben.¹²⁵ A holokauszttagadás tiltásának érvénye nem meghatározott időre szól: a cselekmény akkor is büntethető lesz, amikor már senki nem él az érintettek közül, és semmilyen jel nem utal arra, hogy a megismétlődés veszélye fennáll. Tudva azt, hogy a holokauszt a közelmúlt egyik legalaposabban dokumentált eseménye, miért szükséges emlékezetét törvényi védelem alá helyezni? Megfontolandó érv lehet a szankcionálás mellett a holokauszt borzalmainak valószínűtlen, ép ésszel szinte felfoghatatlan tragikuma; olyan irracionális emberi gonoszság vezetett az eseményekhez, amelynek megértése, felfogása, hihetősége az újabb, békében felnőtt generációk számára csak nehézkesen megy, vagy egyenesen lehetetlen. Cox szerint pedig a holokauszttagadás tilalmát alátámasztó érvek hasonlóak a vallások gyalázását korlátozni kívánó érveléshez. Ő amellet érvel, hogy a holokauszttagadás tilalma sokkal inkább a közösséget (a teljes társadalmat, tehát nem csak a zsidó közösséget) védő, a közösség érdekében megfogalmazott tiltás, mintsem az egyéni jogok védelmezője. A holokausztot tagadó kifejezések társadalmi szinten morálisan vállalhatatlanok, és ez fogalmazódik meg végső soron a büntető törvénykönyvekben. Cox szerint a speciális érzékenység jogi elismerése, valamint az olyan immorális vélemények korlátozása, amelyek nem járulnak hozzá a közvitához, a blaszfémia korlátozásához teszik hasonlatossá a holokauszttagadás korlátozását.¹²⁶

A helyzet így a következő. Ha a holokauszttagadás büntetését a szólásszabadság elfogadható korlátozásának tekintjük, akkor abból a blaszfémia korlátozására nézve három lehetséges, egymást kizáró következtetés adódik, feltételezve, hogy a szólásszabadság komplex konstrukciójának integritását, belső koherenciáját a jogrendszeren belül meg szeretnénk őrizni.

(1) Kimondjuk azt, hogy a holokauszttagadás nem a túlélők, a második világháború ideje alatt üldözött társadalmi csoportok ma élő tagjainak érzékenységét, méltóságát, vagy az áldozatok emlékéhez fűződő kegyeleti jogának védelmét szolgálja, hanem az esemény közemlékezetben tartását, a kanonizált történetírás által elismert formában (ez Lawrence Douglas fent emlegetett álláspontja). Ezáltal az analógia a blaszfémia korlátozásával, vagy a vallási érzület védelmével nem áll fenn, a kétfajta korlátozásnak a védett jogi tárgy eltérései miatt egymáshoz nincsen köze.

(2) Elfogadjuk a holokauszt mint történelmi esemény és mint speciális érzékenységre okot adó súlyos tragédia egyediségét, és azt mondjuk, hogy a holokauszttagadás tilalma egy eléggé erős, de egyúttal egyedüli kivétel a „valamely társadalmi csoportot ért sértő, gyalázkodó véleményekkel szemben, önmagában a csoport tagjainak érzékenysége és sérelme alapján nem korlátozzuk a szólásszabadságot” elve alól. Ez esetben tilalmából szintén nem lehet következtetést levonni a blaszfémia tilalmának megengedettségre vonatkozóan.

(3) Azt mondjuk, hogy a holokauszttagadás tilalma olyan korlátozás, amelynek ha előfeltételei (speciális érzékenység, a korlátozás alá eső vélemények közvitában való részvételének hiánya) együttesen jelen vannak, más törvényi tényállások megfogalmazására, azaz más jellegű vélemények korlátozására is alkalmasak lehetnek, így pl. a blaszfém véleményekkel szembeni fellépésre.

A fenti fejtegetés végére ismét csak Rowan Williams gondolatai illenek. Azt gondoljuk ugyan, hogy nem eleve kizárt a vallási érzékenység védelme, de a blaszfémia korlátozásának követelésekor a vallásos közösségek valójában némi szerepzavarba kerülnek azáltal, hogy a vallásukat ért gyalázkodó véleményekkel szemben földi (jogi) igazságszolgáltatást követelnek. A korábbi canterbury-i érsek ezt mondta erről egy beszélgetésben:

¹²⁵ Lawrence DOUGLAS: Policing the Past: Holocaust Denial and the Law. In Robert POST (szerk.): *Censorship and Silencing: Practices of Cultural Regulation*. Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities, 1998. 69–71.

¹²⁶ COX i. m., 751–755.

„Alapvetően egy spirituális problémáról van szó. Arról a spirituális problémáról, hogy sok vallásos ember azt feltételezi, hogy nekik kell Isten helyett győzni az Istent érintő vitákban. És hogy nem lehet Istenre bízni, hogy Isten legyen. És ha veszítenek a vitában, ha elveszítik a csatát, ha vesztenek a szóváltásban, akkor valamiképpen Isten lesz a vesztes. Képtelen vallási álláspontnak tűnik ez számomra, és mégis egyesek magától értetődőnek tartják. (...) Nem szabad, hogy megpróbálják Istennek lenni.”¹²⁷

3. 5. 4. Gyűlöletbeszéd, rasszizmus, diszkrimináció

A gyűlöletbeszéd korlátozásának kérdése egy másik fejezet tárgya, ezúttal csak a szükséges elhatárolásokról ejtünk szót. A gyűlöletbeszéd általános korlátozásának vizsgálata kétféleképpen is szempont lehet a blaszfémia korlátozásának megítélésakor: a gyűlöletbeszéd a vallások híveivel szemben is tiltott, de egyúttal a vallási alapú vélemények (a hívek szólásszabadságának) korlátját is képezi. A kérdés az, hogy mit tekintünk „gyűlöletbeszédnek”, hogyan értelmezzük a *hate speech* eléggé szerencsétlen magyar tükörfordítását? Csak a közösségekkel szembeni uszítást, izgatás, gyűlöletkeltést tekinthetjük gyűlöletbeszédnek (ahogyan azt pl. a magyar büntető törvénykönyv és médiaszabályozás is teszi¹²⁸)? Vagy már az ezeknél kétségtelenül enyhébb gyalázkodást is? Az európai jogrendszerek megközelítései e kérdésben is eltérnek,¹²⁹ és az Emberi Jogok Európai Bírósága sem határozott meg ebben egyetlen követendő irányt, tiszteletben tartva az állami mérlegelés és mozgástér, a *margin of appreciation* elvét.

A vallási alapú gyűlöletbeszéd tekintetében a leggyakoribb kiindulópont, hogy ha a vallást magát támadja valaki, és nem a vallási közösséget, azaz a vallás híveit, akkor nem valósul meg gyűlöletbeszéd. Jézus Krisztus vagy Mohamed személye nem lehet védelem tárgya, a hívek elleni gyűlölet kifejezése viszont már korlátozható.¹³⁰ Kérdés, hogy ez megalapozott elhatárolási szempont-e, és a vallás, vagy a vallás alapítóinak, a vallási tisztelet tárgyainak megtámadása nem hozza-e (hozhatja-e) magával a hívek sérelmét is? A Mohameddel szembeni gyűlölet kifejeződése, a történelmi személyiség sértegetése nem lehet-e pl. alkalmas a muszlim hívekkel szembeni gyűlölet felkeltésére? (Ha igen, akkor már felmerül a gyűlöletbeszéd megvalósulása és így a korlátozás lehetősége, de az, hogy egy vélemény mikor válik „alkalmassá” a gyűlöletkeltésre, mikor „billen át” a korlátozható kategóriába, és meddig marad egy erőteljes, bántó, de ezzel együtt is védett vélemény, az teljes objektivitással nem ítéltető meg.)

Jeremy Waldron szerint a „sérelem” (*offense*) nem megfelelő alap a szólásszabadság korlátozására, de a „méltóság” (*dignity*) védelme már igen.¹³¹ A gyűlöletbeszéd korlátozása melletti fő érve, hogy az sérti az emberi méltósághoz való jogot. Míg a „sérelem” szükségszerűen szubjektív, addig a méltóság (hasonlóan pl. a jó hírnév védelméhez) az egyén társadalmi pozícióját, egyenlőként való elismerését érinti. Érvelése elutasítja azt, az általunk korábban nem egészen elfogadhatatlannak tekintett megközelítést, miszerint a vallási

¹²⁷ Faith Debate: ‘Religion in Public Life’ with Tony Blair & Rowan Williams. Organised by the AHRC/ESRC Religion and Society Programme at Lancaster University. 2012. július 24., <https://www.youtube.com/watch?v=evDIBRcvb6o>

Az idézet fordítását ld. URBÁN József: Charlie keresztény gyökerei. 2015. január 13., <http://urbanjosef.piarista.hu/blog/urb%C3%A1n-j%C3%B3zsef/charlie-kereszt%C3%A9ny-gy%C3%B6kerei>

¹²⁸ 2012. évi C. törvény a büntető törvénykönyvről, 332. §, a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény, 17. §

¹²⁹ KOLTAY András: A gyűlöletbeszéd korlátozása a magyar jogrendszerben. In uő. (szerk.): *A gyűlöletbeszéd korlátozása Magyarországon*. Budapest, Wolters Kluwer, 2013. 157–172.

¹³⁰ Jeremy WALDRON: *The Harm in Hate Speech*. Cambridge, Mass.–London, Harvard University Press, 2012. 123–124.

¹³¹ Uo., 105–143.

érzékenység, sérelemérzés a szóláskorlátozás alapja lehet. Waldron csak a „polgároknak, de nem meggyőződésüknek” nyújtana védelmet a szólás korlátozása által.¹³² Az ezzel szembeállítható érv szerint a vallások gyalázásán keresztül a hívek méltósága is sérülhet, ha a vallási meggyőződés szorosan összekapcsolódik az egyén személyiségével, mintegy meghatározza azt, akkor egészen biztosan ez történik. A Waldron által felhozott politikai kritika-analógia (miszerint pl. a Tea Party nevű amerikai konzervatív politikai mozgalom céljainak, álláspontjának erőteljes, durva megtámadása nem azonosképpen ítélendő meg a konkrét, a mozgalomban részt vevő személyek megtámadásával) nem egészen pontos, mert a politikai meggyőződés nem feltétlenül a vallási meggyőződéssel azonos mértékben védendő érték, amennyiben a politikai meggyőződés kevésbé alkalmas arra, hogy egy emberi személyiség fő jellegadó sajátosságává váljon. A politikai csoportosulások kritikája nem azonos súlyú támadás a csoportba tartozó személyek ellen, mint egy vallás vagy egyház kritikája, amely az adott vallás leggyengébb, érdekérvényesítő képességgel nem bíró hívét is sértheti, aki egyébként nem kíván részt venni a közéletben, a közéleti vitákban, ellentétben egy párttal, illetve híveivel, ami, vagy akik fogalmilag nem tudnak *nem* részt venni benne. (A korábbiakban amellettt érveltünk, hogy a vallásszabadság szükségszerűen magában hordozza a nyilvánosság előtti fellépés jogát; ezt továbbra is fenntartjuk, de azzal, hogy e jog nem jelenti a nyilvánosság elé lépés kötelezettségét is, egyetlen hívó számára sem, ugyanakkor a vallást ért bántalom a visszahúzódó egyént is sértheti.)

Waldron ellenében érvelt Ronald Dworkin is, de ő ellenkező irányból, azaz még a Waldron által elfogadhatónak gondolt szóláskorlátozásokat is ellenezte. Dworkin szerint a szólásszabadság elismerése is az emberi méltóság részét képezi, a szabad szólás joga azért illeti meg az embert, mert az igazságos politikai rendszerben az állam a nép minden felnőtt tagját „felelős morális lényként” kell, hogy kezelje.¹³³ Ha megfosztunk valakit attól, hogy egyenlő esélyekkel vegyen részt a nyilvános diskurzusban, és így a közös döntéshozatalt befolyásolja, akkor ezzel azt mondjuk, hogy az illető emberi méltósága nem egyenlő a többiekével, kiskorúsítjuk egyes vélemények képviselőit. Ezek alapján a gyűlöletbeszéd korlátozása sem megengedett.

Azaz, az emberi méltóság védelmének érve két teljesen ellentétes következtetés levonására is alkalmas lehet. (Waldron ezt természetesnek gondolja, tekintettel az emberi méltóság jogi kategóriájának nem túl éles körvonalaira. Azt mondja, a társadalmaknak dönteniük kell, mely esetben kinek a méltósághoz való jogát ítélik előbbrevalónak.¹³⁴)

Ha az előző pontban tárgyalt nehézségek nyomán a „gyűlöletbeszéd” gyűjtőkategóriából le kell választanunk a közösségeket érő azon gyalázkodásokat, amelyek egy vallásos közösség tagjainak vallási érzületét, érzékenységét sértheti, az így, szűkebben értelmezett gyűlöletbeszéd-kategóriában a gyűlöletkeltés és a gyűlöltre uszítás marad. Ha el is fogadjuk azt, hogy ez a szűkebb gyűlöletbeszéd-kategória a szólásszabadság legitim korlátja lehet – így van ez minden európai jogrendszerben –, azzal szembesülünk, hogy nem lehet pontosan meghatározni, mikor csap át a sértés/gyalázkodás gyűlöletkeltésbe/uszításba. Ameddig csak a vallásos hívők érzései felől közelítettünk a szóláskorlátozás kérdéséhez, mondhattuk, hogy az egyéni érzések sérelme nem lehet alapja másvalaki szabadsága korlátozásának. De a gyűlöletbeszéd durvább eseteiben már egyéni (alap)jogok sérelme merül fel, és nem pusztán érzelmi megrázkódtatás. A gyűlöltre uszítást már nem (vagy nem elsősorban) azért büntetjük, mert az a vélemény sérti a megtámadott közösség tagjait, hanem azért, mert veszélyezteteti jogaik gyakorlását; legyen az az élethez, testi épséghez, diszkriminációmentességhez, vagy az emberi méltósághoz való jog. E ponton már nem

¹³² „Respect to citizens, not to convictions” (uo., 120–123.).

¹³³ DWORKIN i. m., 199–202. és Ronald DWORKIN: *Taking Rights Seriously*. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1977. 266–278., 364–368.

¹³⁴ WALDRON i. m., 139–141.

csupán a vélemény tartalma számít a korlátozás megítélésakor, hanem az általa kiváltott hatás. Azaz, lehetnek olyan blaszfém vélemények, amelyek sokak – akár a többség – számára „csak” sértőek vagy bántóak, de ha e vélemények nyomán a megtámadott közösség tagjainak sérelme reális veszélyként merül fel, akkor a vélemény azonnal korlátozhatóvá válik. (A szabályok hasonlósága miatt ez az Európai Unió bármely tagállamában igaz lehet, és a gyűlöletbeszéd korlátozásának egyfajta közös európai minimumának számít.¹³⁵)

A *Charlie Hebdo* rajzai például hogyan értékelendők a gyűlöletbeszéd korlátozása szempontjából? Nem gondolhatjuk-e alappal, hogy azok a karikatúrák gyűlöletet keltettek/uszítottak egyes vallási közösségek ellen? Ha a szóláskorlátozás szükségességét a szólás által kiváltott lehetséges következményekre alapozzuk – ami gyakori megközelítés a jogrendszerekben –, akkor könnyen lehet, hogy a *Charlie Hebdo* rajzai nem csak sértőnek, nem csak gyalázkodónak, hanem már uszítónak is minősültek. No persze nem azért, mert a rajzok célpontjai közül egy vallás hívei végül visszavágtak, hanem azért, mert a többségi társadalomban is kialakulhatott a rajzok nyomán pl. az iszlám híveivel szembeni azon gyűlölet, ami így már a jogrendszerek által széles körben elfogadott módon visszahathat az azt kiváltó, megerősítő, támogató szólásra, és korlátozhatóvá teszi azt. Azok a rajzok a közvélekedés szerint „csak” gyalázták, sértegették a vallásokat, azon keresztül pedig azok híveit. De el lehet képzelni olyan helyzetet – és az etnikai kisebbségek beilleszkedésével küzdő európai országokban ez nem is különösebben nehéz – amikor a rajzok kiválthatták a többségi társadalom (egyres tagjainak) gyűlöletét. Az már az egyes jogrendszerek sajátos megítélésére tartozó kérdés, hogy e gyűlölet milyen fokú intenzitása szükséges a szóláskorlátozáshoz.

Gyakran elhangzó érv a vallások védelmével, illetve az egyházak privilegizált státusával szemben, hogy az európai társadalmakban a vallásosok számarányukat tekintve egyre szorulnak vissza, több országban máris kisebbségben vannak, a tényleges vallásgyakorlók legalábbis – akik vélhetően leginkább sérülhetnek egy blaszfém vélemény által – mindenképpen. Paradox módon ez, az egyébként feltételezhetően sok európai társadalomra igaz állítás éppen a vallásos közösségek védelmének erősítése mellett szól. Többen hangoztatják, bár nem tudunk vele egyetérteni, hogy a szólásszabadság – pontosabban a gyűlöletbeszéd – korlátozása főszabályként csak a kisebbségek, kisebbségi közösségek védelmét célozhatja.

„...tipikusan a nem demokratikus jogrendű országokban fordulnak elő olyan törvények, melyek állami, nemzeti szimbólumokat, identitást, világnézeti felfogást preferálnak a szabad szólással szemben. A szólásszabadságot sértő alkalmazásuk a »nemzeti karakterükre« érzékeny, autokratikus alkotmányos

¹³⁵ A magyar büntetőjog is így ítéli meg a közösségi elleni uszítás bűncselekményét. A 30/1992. (VI. 10.) AB határozat alapján „közösség elleni izgatás” (a korábbi Btk. 269. §-a) miatt azok a gyűlölködő kifejezések büntethetők, amelyek aktív, ellenséges magatartás, indulat felkeltésére alkalmasak. A gyűlölet felkeltésének szándéka irreleváns, és az sem kell a bűncselekmény megvalósulásához, hogy a tényállásban elkövetési magatartásként szereplő „uszítás” kifejezetten „tevékeny gyűlöletre” mozgósítson, de az elkövető tudatának át kell fognia azt, hogy magatartása eredményeképpen erőszakos cselekményeket követhetnek el. A védett jogi tárgy kettős: egyfelől a veszély ilyen fokú intenzitása sérti a köznyugalmat, másfelől az aktív magatartásra ösztönzés egyéni jogok sérelmének a veszélyével jár. A gyűlölet felkeltése önmagában nem valósítja meg a bűncselekményt, ha nem alkalmas arra, hogy eredményeképpen tevékeny jogsértés következzen be. A veszély mértékét, amely igazolja a vélemény szabadság korlátozását, nem határozza meg az Alkotmánybíróság: annyi bizonyos, hogy – veszélyeztető, immateriális bűncselekmény lévén – akkor is megvalósulhat a tényállás, ha a közlés címzettjeiben még csak a gyűlölet érzése sem alakul ki, és végképp nem szükséges a tevékeny ártó magatartás tanúsítása, vagy annak megkezdése, előkészülete. A büntethetőséghez elegendő csupán ennek objektív lehetősége, a közlés erre való alkalmassága, amely magában hordozza a közösség tagjait érő konkrét sérelem veszélyét. A testület később a 18/2004. (V. 25.) és a 95/2008. (VII. 3.) AB határozataiban úgy döntött, hogy – hasonlóan az Egyesült Államok Legfelső Bírósága által kidolgozott *clear and present danger* doktrína lényegéhez – kizárólag „az erőszakcselekmény nyilvánvaló, közvetlen veszélyével és az egyéni jogok sérelmével fenyegető cselekmények” büntetőjogi szankcionálását tekinti alkotmányosan megengedettnek.

berendezkedésű országokban jellemző. Például a strasbourgi bíróság emberi jogi perspektívából elfogadhatatlannak tartotta, hogy a török büntető kódex tiltja a »törökséget«, illetve a »török nemzetet« sértő nyilvános közléseket. A blaszfémia ellenes törvények és alkalmazásaik elemzése is arra figyelmeztet, hogy miközben emberi jogi igényekkel nem igazolhatók, gyakran a politikai vagy szociális értelemben hátrányos helyzetben lévők ellen vetik be azokat.»¹³⁶

Ez megítélésünk szerint vitatható állítás. A gyűlöletbeszéd szabályozása minden európai államban minden közösségre kiterjed,¹³⁷ azaz a többségi közösségeket is védi, még akkor is, ha ezt kifejezetten nem mondja ki a törvény (ugyanis, ha nem tartalmaz kisebbségvédő megszorítást, akkor értelemszerűen minden közösséget egyaránt véd¹³⁸). De ha elfogadjuk azt, hogy a kisebbségek szigorúbb védelmet érdemelnek a többségi közösségekhez képest, akkor a szekularizálódó európai társadalmakban az idő előrehaladtával egyre erőteljesebben merül majd fel a vallási közösségek védelmének szüksége. A minden európai államban jelentős kisebbségben lévő muszlimok védelme pedig már most is szükséges feladat (ha fenntartjuk az egyenlő emberi jogok rendszerét).

3. 5. 5. A közrend, köznyugalom védelme

Török Bernát megállapítása szerint a strasbourgi bíróság elé került esetek egyikében sem merült fel a közrend veszélye, annak ellenére sem, hogy arra a döntések indokolásai jelentőségteljesen utalnak.¹³⁹ Azaz, feltételezhetően sem a tiroli katolikusok nem rohanták volna le az Otto-Preminger intézet vetítését, és a brit keresztényekkel kapcsolatban sem valószínűsíthető, hogy ha piacra dobták volna a Szent Terézről készített filmet, akkor utcai zavargásokat robbantottak volna ki. Törökkel ebben egyetérthetünk. De ez nem jelenti azt, és ő sem állítja, hogy a blaszfémia nem lenne elvben alkalmas a közrend veszélyeztetésére.

A *Charlie Hebdo* rajzai nyomán pl. már nagyobb eséllyel állhatott volna elő közrendet veszélyeztető helyzet (ne feledjük, hogy a közrendet egy kuka felborogatása, vagy egy pofon elcsattanása is sérti, a veszélyeztetéshez pedig ennyi sem kell¹⁴⁰). A 2015. január 7-e utáni

¹³⁶ TÓTH GÁBOR Attila: *A jogok törvénye. Értekezések az alkotmányos szabadságról*. Budapest, Gondolat, 2014. 205–214. A kisebbségek gyűlöletbeszédrel szembeni védelmére fókuszáló hasonló érvelésre ld. pl. GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Az új polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozásról. *Fundamentum*, 2013/3. 27.

¹³⁷ KOLTAY i. m. (2013), 157–172.

¹³⁸ Mint pl. a magyar Büntető törvénykönyv 332. §-a, amely szerint a közösség elleni uszítást „a magyar nemzet ellen”, „valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport ellen”, vagy „a lakosság egyes csoportjai ellen – különösen fogyatékosokra, nemi identitásra, szexuális irányultságra tekintettel” lehet elkövetni, e felsorolásba pedig valamennyi többségi közösség is belefér. Ettől függetlenül, Tóth Gábor Attila felvetése ellen hozható érvek pl.: (1) ha a gyűlöletbeszéd korlátozásának egyik fő célja az emberi méltóság védelme, úgy az egyenlő emberi méltóság a többségi közösség tagját is egyenlően illeti meg, (2) a többség védelme nem „vesz el” a kisebbségvédelem erejéből, azaz nem vagy-vagy kérdéssel van dolgunk; (3) a többség a konkrét élethelyzetben könnyen válhat kisebbséggé (egy szobában, épületben, egy városrészben, stb.); miért ne kaphatna védelmet, ha gyűlöletbeszéd útján támadás éri?

¹³⁹ TÖRÖK i. m., 198.

¹⁴⁰ A „közrend” és a „köznyugalom” fogalma ugyanakkor a magyar jogrendszerben meglehetősen képlékeny, ahogy arra Hornyák Szabolcs rámutat. Ezzel együtt is megkísérli a közrend fogalmának meghatározását: „A közrend a köz (állami, társadalmi élet) egyes szereplőinek egymáshoz viszonyított, szabályokon alapuló kapcsolata. Olyan objektív helyzetet értünk rajta, amelyben biztosítva van, hogy az egyes személyek, személyösszességek, közösségek és az állami szervek jogait zavartalanul, azok rendeltetésének megfelelően gyakorolják, és kötelezéseiket így teljesítik. Ez a helyzet, állapot nemcsak azt feltételezi, hogy a jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése a jogszabályoknak megfelelően történik, hanem azt is, hogy ennek külső, objektív külvilági feltételei is megvannak.” Ld. HORNYÁK Szabolcs: *A köznyugalom elleni bűncselekmények*. Doktori értekezés, Pécs, PTE ÁJK, 2010. A szólásszabadsággal (azon belül: gyűlöletbeszédrel) kapcsolatos ügyekben a „köznyugalom” mint korlátozási szempont alkalmazása szintén bizonytalan alapokon áll, ld. KOLTAY i. m. (2013), 41–43.

feszült helyzetben könnyedén elképzelhető olyan helyzet, amikor akár a Franciaországban élő muszlimok, akár a velük szemben ellenséges közösségek veszélyeztetik a közrendet, a jövőben az ilyen feszült helyzetek újbóli bekövetkezése Európában egyáltalán nem valószínűtlen. Ehhez elég egy elszabaduló tüntetés, egy szerencsétlen pillanatban megjelenő újabb blaszfém karikatúra. Egy ilyen, az Emberi Jogok Európai Bírósága által vizsgált helyzetektől alapvetően eltérő szituációban mi lenne a válasz arra a kérdésre, hogy a közrend veszélye elegendő indok-e a szóláskorlátozásra?

Ugyanakkor, ha a kifejtett vélemény hatásából indulunk ki, a korlátozást megalapozó szempontként, és azt mondjuk, hogy az erőszakos cselekményeket potenciálisan kiváltó vélemények a közrend veszélyének, valamint azon túlmenően, az egyéni jogok veszélyének a megelőzése miatt korlátozhatók (hiszen a közrend védelme nem a kukák védelmét jelenti a felborogatástól, hanem a közrendet élvezni kívánó egyének védelmét; így, ha a közrend súlyos veszélybe kerül, az egyének jogai – méltósága, testi épsége, biztonsága – is veszélybe kerülhet), akkor végső soron oda jutunk, hogy a terroristák szabhatják meg (pontosabban: az adott vallás híveinek sajátos érzékenysége szabhatja meg) a korlátozás mércéjét. Ha a muszlimok egy része hajlamos Kalasnyikovot fogni egy karikatúra miatt, míg a keresztények azt békésen eltűrik, akkor ettől függetlenül az előbbiekhöz kell igazítani a korlátozás mércéjét, a közrend védelmében. Ez biztosan nem elfogadható így, legalábbis a szólásszabadságra vonatkozó elvek szintjén, ugyanakkor az is világos, hogy a közrend védelme sokféle szabadság-korlátozást megalapozhat.

Kérdés az is, hogy az Alkotmánybíróság gyakran idézett tétele, mely szerint „a vélemény szabadságával szemben mérlegelendő korlátozó törvénynek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely »intézmény« közvetítésével véd, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya (pl. a köznyugalom)”¹⁴¹ mennyiben tekinthető megdönthetetlen alaptételnek? Ha a magyar jogrendszer számára kötelezőnek tekintjük ezt a szentenciát, akkor a blaszfémia korlátozása aligha lehetséges csupán a közrend védelmére alapozva. (Jogászként is gyakran esünk abba a hibába – amitől Mill is óv –, hogy egyes jogi alapvetéseket mantraszerűen idézünk, úgy, hogy éreztetjük, szinte szentségtörés volna felvetni azok helyességének, alkalmazhatóságának kérdését. A jelenlegi magyar alkotmányos gyakorlatban a „közrend” mint szóláskorlátozó érték vagy szempont, az 1992-es AB-határozat ilyen „tekintélye” miatt legalábbis nincs kellő alapossággal végiggondolva.)

3. 6. A jog és a vele járó felelősség kérdése

„*Freedom of speech is not a license to be stupid*” („A szólásszabadság nem engedély arra, hogy hülye legyél.”) – ez áll azon a hűtőmágnesen, amit Washington D. C.-ben, az újságírás Newseum nevű, lenyűgöző, megrendítő hatású múzeumában vettem. Igaz lenne ez? Ha a szólásszabadság jogát biztosítjuk, meg lehet-e követelni a morálisan megfelelő használatát? Vagy a szólásszabadság mégis inkább mindenkié (a hülyéké, a gyűlölködőké, a blaszfémeké is), és gyakorlása független a moralitástól? Az etikus szólásszabadság eszméje a kölcsönös toleranciát várná el: a jogosulttól önkorlátozást, a megsértettől a sérelmén való felülemelkedést. Szép lenne, de mi van, ha nem működik a gyakorlatban?

A kilencvenes évek magyar médiaháborús időszakából ismerős, a „szabadosság vs. szabadság” régi, és abban a kontextusban eléggé unalmas szembeállítás ez. Annál érdekesebb lehet a blaszfémia összefüggésében. Szily László online publicista szerint a *Charlie Hebdo* viselkedése nem követendő norma, hanem a szabadság mértékének indikátora,

¹⁴¹ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, indokolás, V. 1. pont.

illetve, bár a vallásosok sértegetésének jogát biztosítani kell, „a csavar az, hogy ettől még nem kell mindenáron cseszegetni őket.”¹⁴² Azaz engednünk kell az ilyen vélemények közzétételét, de e jogot nem kell feltétlenül, mindenáron gyakorolnunk. Szily álláspontja ebben a tekintetben egybevág a *mainstream* amerikai gondolkodásmóddal. Abban már eltér attól, hogy míg az uralkodó amerikai jogi felfogás szerint bár megengedett, mégis hiba közzétenni az ilyen tartalmakat, azaz a karikatúrák, iszlámgyalázó filmek közzététele nem jelenti a szólásszabadság diadalát, nem annak ünnepeleendő aktusai. Ronald Dworkin például rendíthetetlen híve volt a szólásszabadságnak, és ellensége még a gyűlöletbeszédet korlátozó törvényeknek is, mégis így nyilatkozott a dán karikatúrák ügyében:

„A brit, valamint az amerikai sajtó legnagyobb része helyesen mérlegelt, amikor nem közölte le újra a dán karikatúrákat, amelyek ellen milliónyi feldühödött muszlim tiltakozott világszerte, erőszakosan módon és szörnyű pusztítást okozva. A karikatúrák újranyomása valószínűsíthetően még több ember halálához és a magántulajdon megrongálásához vezethetett volna – és vezethet is még. Ezenkívül sok brit és amerikai muszlimnak is komoly gyötrelmet okozott volna, mivel más muszlimok úgy magyaráznák a közzétételt, hogy az a vallásuk elleni megvetést hivatott kifejezni. És bár ez a felfogás a legtöbb esetben helytelen és megalapozatlan lett volna, az általa okozott fájdalom ettől függetlenül valódi lenne.”¹⁴³

Robert Kahn is hasonló álláspontra helyezkedik cikkeiben, aki a szélsőséges, lázító beszéddel szembeni amerikai jogi megközelítést történetiségében elemzi. Mint írja, különbség van a First Amendment védelmének terjedelme és egy újság felelőssége között.¹⁴⁴ Az amerikai lapok túlnyomó többsége megtagadta a dán karikatúrák közlését 2005-2006-ban – ahogyan a *Charlie Hebdo* rajzai esetében is történt 2015-ben –, és emiatt a vélt „gyávaság” miatt erőteljes kritikák is érték az amerikai, valamint a hozzájuk hasonlóan eljáró európai sajtót. A szerkesztők számára ez nem öncenzúra, hanem szerkesztői döntés volt. Az érv azt alátámasztandó olykor a lap munkatársainak biztonsága volt, de legtöbb esetben a vallási közösségek megsértésének elkerülésére hivatkoztak.¹⁴⁵ Sokak szerint gyáva és etikátlan döntés a rajzok nem-közlése (eszerint létezne morális kötelezettség a véleménynyilvánításra egy ilyen esetben), ami nem a vélemény tartalmával való egyetértést, hanem a lap munkatársai iránti szolidaritást fejezte volna ki. (De ez a vita így már nem a blaszfémia megengedettségeről szól.)

Kahn meglátása szerint a szélsőséges vélemények közlői az amerikai jogi felfogás szerint nem a szólásszabadság „hősei”, hanem elviselendő velejárói. Holmes bíró nem azért írt különvéleményt az Abrams-ügyben,¹⁴⁶ mert hősként ünnepelte a szórólapot osztogató kommunistát 1919-ben, hanem azért, mert a „szegény, szerencsétlen ismeretlen” nem jelent veszélyt a társadalomra.¹⁴⁷ Ha kissé erőltetett analógiával élünk, akkor a *Charlie Hebdo* rajzolóit legfeljebb azért érdemelhetnek fokozott tiszteletet, mert a halálos fenyegetés

¹⁴² SZILY László: Miért nem szabad tisztelni senki vallási érzékenységét? *Cink.hu*, 2015. január 9., <http://cink.hu/miert-nem-szabad-tisztelni-senki-vallasi-erzekenyseget-1678488858>. A cikk címe kissé félrevezető, azt feltehetően a szerző sem szó szerint érti, hogy „nem szabad tisztelni senki vallási érzékenységét”, mert ez ugyebár az általa általában elvetett, szólás- és gondolatszabadságra vonatkozó autoriter parancsot jelent. Ha mégis szó szerint gondolja, az viszont nem egyeztethető össze a cikkben foglaltakkal, miszerint senki nem *kötelezhető* más vallási érzéseinek tiszteletben tartására.

¹⁴³ RONALD DWORKIN: The Right to Ridicule. *New York Review of Books*, 2006. március 23.

¹⁴⁴ KAHN i. m. (2009), 163.

¹⁴⁵ Némely lap azért közölte a rajzokat, főként azok „hírértékére” hivatkozva, egy-egy esetben azonban felvállalva a *Charlie Hebdo* véleményének artikulálását. Ld. ROBERT A. KAHN: News Value, Islamophobia, or the First Amendment? Why and How the Philadelphia Inquirer Published the Danish Cartoons. *University of St. Thomas Legal Studies Research Paper*, No. 10-07 (2010), 23.

¹⁴⁶ 250 U.S. 616 (1919).

¹⁴⁷ KAHN i. m. (2010), 275.

árnyékában sem tettek le szólásszabadságuk gyakorlásáról, de ettől még maga a – számos vallási közösséget mélyen sértő – vélemény, amit kifejtettek, aligha lehet ünneplés tárgya.

A dán karikatúrákat elsőként közlő Flemming Rose szerint viszont egyenesen erkölcsi kötelesség fellépni az iszlámmal szemben, azaz a felelősség éppen ellentétes irányú, és szükségszerűvé teszi az e közösséget sértő karikatúrák közlését.¹⁴⁸ A vallási érzések sérelme az az ár, amelyet a muszlimoknak el kell fogadniuk az európai társadalmakba való befogadtatásért cserébe.¹⁴⁹ Ez a gondolat már igen messze áll a „felelős szólásszabadság” felfogásától.

Barack Obama amerikai elnök is utóbbit vallotta a YouTube videómegosztó-oldalon látható Mohamed-filmet követő terrortámadások utáni beszédében az ENSZ közgyűlésén:

„...láthattuk kibontakozni az elmúlt két hétben, ahogy egy otromba és förtelmes videó felháborodást szított a teljes muszlim világban. Na mármost, én világossá tettem, hogy az Egyesült Államok kormányának semmi köze nincs a videóhoz, és úgy hiszem, hogy annak üzenetét mindenkinek el kell utasítania, aki tiszteletben tartja közös emberi mivoltunkat. Nem csak a muszlimokat sérti e videó, hanem Amerika egészét – ahogy azt az e falak túloldalán álló város is nyilvánvalóvá teszi, egy olyan országban élünk, amely mindenféle rasszhoz és valláshoz tartozó embert befogad. Otthont adunk muszlimoknak is, akik országszerte gyakorolják hitüket. Nem csupán tiszteletben tartjuk a vallásszabadságot, törvényekkel is védjük az embereket attól, hogy bántódásuk essen kinézetük vagy hitük következtében. Értjük, hogy miért érzik sértőnek emberek ezt a videót, mivel saját polgáraink milliói is közülük valók. Tudom, hogy vannak, akik azt kérdezik, miért nem tiltunk be egyszerűen egy ilyen videót. A válasz a jogrendszerünkbe van foglalva: az Alkotmányunk megvédi a szólásszabadság gyakorlását.”¹⁵⁰

Obama tehát megvédte a szólásszabadság amerikai felfogását, de azt sem rejtette véka alá, hogy a vélemények erőteljes védelmével nem összeférhetetlen a sérelmes szólások „társadalmi értékének” hiányát felhánytorgatni.¹⁵¹ A Fehér Ház álláspontját a sajtótitkár szintén 2012-es nyilatkozata is megerősítette, külön kitérve a média felelősségére:

„Igen, tisztában vagyunk azzal, hogy egy francia magazin egy Mohamed prófétára emlékeztető figurát ábrázoló karikatúrákat közölt le, és természetesen megkérdőjelezhetőnek tartjuk a döntést, hogy ilyesmit megjelentetnek. Tudjuk, hogy az ilyen jellegű képek mélységesen sértőek lesznek sokak számára, és potenciálisan lázító hatásúak is lehetnek. Am többször beszéltünk már arról, milyen fontos fenntartani a szólás Alkotmányba foglalt szabadságát. Más szóval, nem a jogot kérdőjelezzük meg, hogy ilyesmit leközöljenek, csupán a döntés mögött húzódó mérlegelés helyességét.”¹⁵²

A *Time* magazin publicistája tartalmilag hasonlóan, de egyértelműbben fogalmazott:

„Rendben, szóval felhagyhatnánk végre azokkal az ostoba, megosztó és destruktív törekvésekkel, amelyekkel a nyugati nemzetek »többségi csoportjai« ingerlik muszlim honfitársaikat, duzzogva és haszontalanul bizonygatva, hogy »ők« nem mondhatják meg »nekünk«, hogy szabad társadalmakban mit lehet, és mit nem lehet tenni? Mert az ilyen iszlamofób heccelések nemcsak, hogy haszontalanok és gyerekesek, de nyíltan kirovokálják azon szélsőségesek erőszakos válaszát, akik ellen alkotóik állításuk szerint büszkén, a közzéjé nevében lépnek fel.”¹⁵³

¹⁴⁸ Uo., 270–279.

¹⁴⁹ KAHN i. m. (2009), 165.

¹⁵⁰ Remarks by the President to the UN General Assembly, 2012. szeptember 25.

<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/09/25/remarks-president-un-general-assembly>

¹⁵¹ Timothy ZICK: *The Cosmopolitan First Amendment. Protecting Transborder Expressive and Religious Liberties*. Cambridge, Cambridge University Press, 2014. 178–179.

¹⁵² Press Briefing by Press Secretary Jay Carney, 2012. szeptember 19.

<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/09/19/press-briefing-press-secretary-jay-carney-91912>

¹⁵³ Firebombed French Paper Is No Free Speech Martyr (Bruce Crumley). *Time*, 2011. november 2. <http://world.time.com/2011/11/02/firebombed-french-paper-a-victim-of-islamists-or-its-own-obnoxious-islamophobia/>

De vajon összefér egymással az, hogy a jogot védem, de a gyakorlatot nem, sőt elítélem a szerkesztői döntést? A joggyakorlás lehetőségének és tényleges gyakorlásának megítélése nem feltétlenül jár együtt, hanem elválasztható egymástól? Egyes nézetek szerint „*one cannot defend the right without defending the practice*” (nem védhető a jog a gyakorlat védelme nélkül).¹⁵⁴ Azaz, ha a jogrendszer biztosítja a szólásszabadságot, beleértve a blaszfémia szabadságát is, akkor senki ne csodálkozzon, ha valaki él e szabadságával. Jonathan Chait úgy véli, hogy a jogi tiltás és a társadalom szintjén jelentkező morális elítélés hasonló eredményre vezet: a vélemények közzétételének elmaradására. Azaz, a jog biztosítása mellett gyakorlásának lehetőségét is biztosítani kell, illetve ha valaki ténylegesen gyakorolja (a blaszfémiahoz való jogát), akkor nem szabad emiatt elítélnünk.¹⁵⁵

Ez a felfogás bizonyosan nem jelenti azt, hogy sértő, gyalázkodó vélemények gazdáit ne lehetne megpróbálni meggyőzni, ne lehetne velük vitatkozni, de el kell viselni az ilyen vélemények jelenlétét. Ezen elviselés, ha úgy tetszik, valamiféle alapvető tisztelet megadását jelenti, bármely vélemény kifejtőjének irányában, amellyel az illető részt vesz a nyilvánosságban, és amelynek kifejtésére joga van; elvégre nem ünnepi, diadalmas pillanat az, amikor valaki egy alapvető jogával – szólásszabadságával – él, és megfogalmaz egy véleményt, amellyel megkísérel részt venni egy közösség vitáiban, legyen mégoly ostoba és korlátolt is? Visszatérve Chait-hoz, a kérdés tehát az, hogy van-e alapvető különbség a jogi tiltás és a jogi megengedéssel (a jog biztosításával) együtt járó nyilvános kipécézés-elítélés-földbe döngölés között?

Hasonló kérdés persze a vallásosok védelmében is feltehető. Mert igaz ugyan, hogy attól, mert gúnyolódó, bántó karikatúrák jelennek meg Jézus Krisztusról vagy Mohamed prófétáról, mind a keresztények, mind a muszlimok vallásszabadsághoz fűződő joga biztosított. De biztosan így van ez? Jogot adunk, de utána – akár agresszív, erőszakos módon – támadhatjuk a joggyakorlás tárgyát? Azaz, a vallásszabadsághoz való jog negatív jellege (a vallásosok békén hagyása) nem terjed ki a véleményt formáló magánszemélyekre? A vallásgyakorlás akadályozásának csak az minősül, ha felgyújtom a templomot, vagy ha autóval belehajtok a Szent Jobb-körmenetbe (ld. BH1999. 292 sz. eseti döntés)? A jog biztosítása nem jelenti-e a jog gyakorlójával szembeni türelem, megértés, elfogadás szükséges biztosítását is? Hasonló kérdés merül itt fel, mint később, az eltérő vélemények tolerálásának kérdése kapcsán: ha létezik szólásszabadsághoz való jog, vele együtt jár-e az az eltérő vélemények tolerálásának – a szólásszabadság gyakorlóját védő, másokat terhelő – kötelezettsége is?

Ugyanakkor nem feledhetjük el, hogy a „földbe döngölés”, az agresszív támadás is egy vélemény, ráadásul fontos közéleti témában, így az előfeltevés az, hogy a szólásszabadság védelme kiterjed rá. A szólásszabadságba befér az, ha mások véleményét (vallási meggyőződését, vagy annak álcájában folytatott kulturális háborúját, vagy éppen valaki blaszfém véleményét) erőszakos, olykor bántó, sértő módon támadjuk – egy másik véleménnyel.¹⁵⁶ Viszont lehetnek olyan helyzetek, amikor a szólásszabadság nem-jogi korlátozása (a nyilvánosság előtti lejáratás, szakmai reputáció csorbítása stb.) súlyosabb egzisztenciális vagy pszichés károkat okozhat valakinek, mint mondjuk egy megrovás-intézkedés egy büntetőeljárás végén, amit hagyományosan a szólásszabadság nem kívánatos korlátozásának szoktunk tekinteni. Helyes felfogás az, amelyik nem adja meg az egyes

¹⁵⁴ Jonathan CHAIT: Charlie Hebdo and the Right to Commit Blasphemy. *Nymag.com*, 2015. január 7. <http://nymag.com/daily/intelligencer/2015/01/charlie-hebdo-and-the-right-to-commit-blasphemy.html>

¹⁵⁵ Uo.

¹⁵⁶ Erre volt példa a Charlie Hebdo-mészárlás utáni sajtópolémia is, ahol egyes, az ügyvel kapcsolatban közzétett vélemények szerzőit személyükben szintén brutális (és vélemények közzétételében megnyilvánuló) támadás érte. Ld. pl. A gyűlölet és a szólásszabadság tiszta tükre (Borbás Barna). *Válasz.hu*, 2015. január 12. <http://valasz.hu/itthon/a-gyulolet-es-a-szolasszabadsag-tiszta-tukre-108378>

véleményeknek azt a tiszteletet, hogy „induljanak” a gondolatok piacának versenyében (à la Mill és Holmes)? Más úton eljutva a következtetéshez, de számomra nem tűnik elfogadhatatlannak Chait érvelése, miszerint, ha megvédjük a jogot, akkor annak gyakorlását (gyakorlásának eredményét) is valamelyest meg kell védeni (azaz, nem lehet megengedni a jog által védett vélemények közlőinek nem-jogi eszközökkel való elnémítását). Az Obama elnök által is sürgetett, etikai alapú szólásszabadság etikai norma marad, nem kikényszeríthető. Aki nem így, etikusan gyakorolja e jogát, azzal szemben többféleképpen fel lehet lépni. Ezen fellépések némelyikét a jog tiltja, másikat pedig engedi. Egyértelműen tilos például egy nyilvános tüntetést hangoskodva ellehetetleníteni. De nem tilos a tüntetésen elhangzottakat publicisztikákban támadni. A blaszfém karikatúrákra alkalmazva: tilos lenne a rajzokat tartalmazó táblákat egy mecset falaira kifüggeszteni, pláne egy vallási gyűlést velük megzavarni, de nem feltétlenül tilos azokat újságokban közzétenni. De már az előbbi, egyértelműen tiltottnak vélt tényállásoknál is el tudunk képzelni nehezen eldönthető határeseteket (milyen hangerő kell ahhoz, hogy egy tüntetés ellehetetlenítettnek számíton? Ha a mecset mellé, a járdára tesszük a képeket, közterület-foglalási engedéllyel, az is tiltható-e? stb.), a más véleményének fent említett kipécézése-elítélése-földbe döngölése, illetve a még megengedett mértékű „bántás” vagy sértés között pedig általánosító jogi, a gyakorlatban alkalmazható határvonal aligha állítható fel. Az etikus szólásszabadság követelményeit megsértőkkel szemben biztosan nem a csendben maradás a jó válasz, de biztosan nem jó az sem, ha a társadalom erősebb egységei elnémítják őket. De jobban járunk, ha az „elnémítást” szó szerint értjük, és azon helyzetekben tiltjuk, amikor egy adott vélemény napvilágra kerülésének ellehetetlenülése reális veszéllyé válik. Obama elnök mondatai messze távol voltak ettől, amikor a YouTube-on elérhető videó készítőit bírálta, ő nem vetette fel az inkriminált vélemények kiűzését a nyilvánosság terepéről (persze más a súlya az amerikai elnök szavának, tőle a diplomatikus kritika is erős támadásnak tűnhet).

A Charlie Hebdo megítélésének ellentmondásosságát jelzi az is, hogy miközben a sajtószabadságért küzdő, neves írókat tömörítő nemzetközi PEN-klub kitüntette a lapot, a döntés ellen a szervezet számos tagja nyílt levélben tiltakozott, a díjátadó ünnepségről pedig távol maradt.¹⁵⁷ A szerkesztők 2015. júliusi bejelentése szerint pedig nem tesznek közzé többet Mohamed-karikatúrát.¹⁵⁸ Ugyan azt azzal indokolták, hogy nem akartak saját Mohamed-rajzaik „foglyaivá válni”, a média e bejelentést a „fehér zászló” kitűzésének – a terrorizmussal szembeni meghátrálásnak – értékelte.¹⁵⁹

Nehéz lenne következetes, és a szólásszabadságot tiszteletben tartó módon meghatározni, hogy hol húzódik a más vélemények, életformák, szabadság-gyakorlások iránti kötelező minimális tisztelet határa, ha ezt a kérdést jogilag kezelni akarnánk; ezért helyesebb, ha e tolerancia inkább csak erkölcsi parancs marad, mintsem hogy jogi normává váljon.

3. 7. A „csúszós lejtő” (*slippery slope*) érve

A *slippery slope* amerikai alkotmányjogi doktrínája szerint akadhatnak olyan szabadság-korlátozások, amelyeket, ha alkotmányosnak is nyilvánítunk, mert történetesen megfelelnek

¹⁵⁷ After protests, Charlie Hebdo members receive standing ovation at PEN gala. *The New York Times*, May 6, 2015. <http://www.nytimes.com/2015/05/06/nyregion/after-protests-charlie-hebdo-members-receive-standing-ovation-at-pen-gala.html>; Több író tiltakozik a Charlie Hebdo PEN-díja ellen. *Könyvesblog*, 2015. április 28. http://konyves.blog.hu/2015/04/28/tobb_iro_tiltakozik_a_charlie_hebdo_pen-dija_ellen

¹⁵⁸ Charlie Hebdo editor says the paper is done with prophet Muhammad cartoons. *The Washington Post*, July 17, 2015. <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/07/17/charlie-hebdo-editor-says-the-paper-is-done-with-prophet-muhammad-cartoons/>

¹⁵⁹ Charlie Hebdo waves the white flag. *Politico*, July 20, 2015. <http://www.politico.eu/article/charlie-hebdo-911-qaeda-mohammad/>

minden szükséges alkotmányossági követelménynek, akkor is súlyos károkat okozhatnak, mert elfogadásuk után rájuk hivatkozva újabb korlátozások bevezetése követelhető – a szabadság így csúszik egyre lejjebb a csúszós lejtőn. Illusztrációként hozza erre Frederick Schauer a *Lynch v. Donelly* ügyben¹⁶⁰ felmerült érveket: ha alkotmányosnak tekintjük, és megengedjük, hogy egy városka saját főterén karácsonyi kiállítást szervezzen, ahol a kereszténység különböző szimbólumait is felhasználják, a következő lépés, hogy közterületen vallási szertartásokat szervezzenek, majd azután azokon városi tisztségviselők is részt vegyenek, és ily módon előbb-utóbb eljutunk az egyházak állami eszközökkel történő támogatásáig. Sajátos, hogy a csúszós lejtő elve az ellenkező irányú érvelésben is felhasználható: ha megtiltjuk, hogy a városka főterén vallási jelképeket felhasználó karácsonyi kiállítás szerveződjön, mert tiszteletben kívánjuk tartani az állam világnézeti semlegességét, a következő lépés lehet, hogy minden állami intézményben megtiltjuk a vallás említését is, a Biblia oktatását megszüntetjük irodalomórán, levesszük a vallásos témájú képeket az állami tulajdonú múzeumokból, végül pedig megszüntetjük az egyházi épületeknek a rendőrség és a tűzoltóság általi védelmét.¹⁶¹

Fennáll tehát a veszély, hogy az alkotmányosan megengedhető korlátozás elfogadása esetén nem lehet majd megakadályozni a többi, immáron alkotmányellenes korlátozást. Ez az érvelés kerül elő például a fajgyűlölő kifejezések korlátozása körüli vitákban is, amelyet az amerikai jog rendkívül széles körben véd, mindezt azonban elsősorban nem azok értékére vagy hasznosságára alapozza, nem is az egyén szabad szóláshoz való jogára, hanem arra, hogy ha megengedjük az ilyen kifejezések tartalom alapján történő korlátozását, akkor előbb-utóbb olyan korlátozások is akadnak majd, amelyek valamely valóban fontos és értékes tartalomra vonatkoznak, legalábbis olyanokra, amelyek a gyalázkodóktól eltérően ténylegesen részt kívánnak venni a közélet vitáiban.

Logikai összefüggés a korlátozások között nincsen, a csúszós lejtő nem a dominóelv működését feltételezi, hanem inkább arra az empirikus tapasztalásra épül, hogy ha valamit valakinek megengedünk, akkor a későbbiekben újabb és újabb követelésekkel áll majd elő.¹⁶² Ugyanez igaz lehet a vallások védelmében elfogadott szóláskorlátozásokra is. Igaz, ami igaz, egy muszlim terrorista aligha éri be szelídebb *Charlie Hebdo*-címlapokkal. A terrorizmus logikája az, hogy ha korlátozzuk – „egy kicsit” – a szólást, szükségszerűen hamarosan újabb korlátozások követik majd, a vége pedig a szólásszabadság felszámolása, legalábbis jelentős sérelme. De ez az ellenvetés önmagában nem tűnik kezelhetetlen kockázatnak, hiszen elvben minden szabadság-korlátozásnál felvethető lenne, de ez európai megközelítés szerint nincs a versengő jogok (jelen esetben: emberi méltóság vagy vallási érzület védelme vs. szólásszabadság) között eleve adott prioritási sorrend, hanem helyette folyamatos az egyensúlyozási kényszer a vitás helyzetekben. A *slippery slope* doktrínája egyértelműen amerikai; Európában mindig a versengő jogok egyensúlya, nem pedig a szólásszabadság általánosan érvényesülő primátusa volt a kitűzött cél. (Ettől függetlenül, mint korábban már esett róla szó, a terrorizmusra adott gyors szabadság-korlátozó válasz még alkotmányjogi elfogadhatósága esetén sem tűnne bölcs lépésnek, sokkal inkább az erőszak bátorításának.)

A *slippery slope* meg is fordítható, a szólásszabadság széleskörű megengedése ellenében is lehet vele érvelni, a blaszfémia vonatkozásában is. Tekintsünk arra a tényre, hogy Európában már nem egyszer öltek embereket származásuk, hitük, vallásuk, más személyiségjegyeik miatt. Ha megengedjük a vallások gyalázását (nem csupán a bírálatát, hanem agresszív sértegetését), akkor egyszer eljutunk az Andrassy út 60.-hoz, a Mindszenty és a Grösz-perhez, meg az auschwitz-i gázkamrákhoz? Az érv – szándékoltan – cinikus, de ha elutasítjuk, akkor a másik irányú szóláskorlátozás elleni hasonló érv is erejét veszti.

¹⁶⁰ 465 U.S. 668 (1984).

¹⁶¹ Frederick SCHAUER: Slippery Slopes. *Harvard Law Review*, vol. 99. (1985), 361., 381.

¹⁶² Uo. 381–383.

De a lejtőn elvileg felfelé is lehet menni, és a szólásszabadság védelmének további fokozása (ami kívánatosnak tűnhet) is elvezethet meglepő problémákhoz. Legyen most az a kiindulópont, hogy a *Charlie Hebdo* rajzai védett vélemények. Mi lenne a helyes döntés egy olyan ügyben, ahol valaki azoknál messzebbre kíván menni, és mondjuk egy közterületen kihelyezett keresztet/menórát szándékosan megrongál, de úgy, hogy eközben hangoztatja, hogy e tétellel a vallással szembeni véleményét fejezi ki, egyúttal jelzi, hogy hajlandó megtéríteni/helyreállítani a károkat, azaz a jelképet kihelyezők nem szenvednek – vagyoni – kárt? Ez a mai magyar jogrendszer szerint tiltott cselekedet, már „cselekvés” és nem csak „szólás”. De a „rongálás” vagy a „garázdaság” szabálysértési tényállásának, illetve a közrend sérelmének megvalósulása elegendő, hogy azok alapján a szólásszabadságot korlátozzuk? Azaz, ha valamit engedünk (pl. a vallásgyalázást), hol húzzuk meg a határt, hogy mi az, amit már tiltunk? Világos, hogy a jelenlegi, a jogrendszerünkben létező (szabálysértési) tiltás mögötti érv nem a vélemény tartalmával, hanem kifejezésének módjával szembeni fellépés. De helyes-e, ha e tiltásokat nem valóban fontos érdekekre (emberi méltóság, közösségek védelme) alapozzuk, hanem a vagyonvédelem, esetleg a közrend fenntartásának szempontjaira?

A *slippery slope* alkotmányjogi gondolat kísérletként Európában is használható, de a szabályozásban alapvető kiindulópontként figyelembe venni nemigen lehetséges.

4. Következtetések

A *Charlie Hebdo*, vagy a dán karikatúrák körüli vita valójában nem „magyar vita”, abban az értelemben, hogy a magyar nyilvánosság előtt eleddig nem merültek fel az e rajzok által felvetett kérdések, legalábbis ilyen élességgel biztosan nem. Természetesen akadtak Magyarországon is blaszfém, vagy blaszfémiába hajló nyilvános vélemények, műalkotások, egyebek, de ezek egyedi, elszigetelt eseteknek tekinthetők. A vallások, bármely vallás folyamatos, szisztematikus sértegetése, a hívők érzéseinek módszeres megbántása, a széles nyilvánosság előtt ezidáig nem jellemezte a közéletet, így a szólásszabadság szükséges védelme, illetve korlátozása körüli vita sem folyhatott le. Ezért nem kellően körültekintő álláspont az, ami a franciaországi eseményekre válaszul szigorú magyar szabályozást követel, és ezért tűnik szinte groteszknek, amikor magyar karikaturisták biztosítják a nyilvánosságot arról, hogy a *Charlie Hebdo*-gyilkosságok után is ugyanolyan merészek lesznek, mint korábban.¹⁶³ A magyar és a francia helyzet közötti párhuzam felállítása történelmietlen, mert figyelmen kívül hagyja az Európában elsősorban a franciákra jellemző militáns laicizmust (amely azonban annyira azért nem erős, hogy a *Charlie Hebdo*-nak tömeges olvasótábora legyen a merénylet által jelentett brutális reklám nélkül), és Európa sokszínű, egymástól eltérő megközelítéseit. A szintén gyakran felbukkanó vélemény a korlátolt, a szabadságot nem sokra tartó, a sértésekre túlérzékenységgel reagáló magyar társadalomról szintén méltánytalan, mert figyelmen kívül hagyja a magyar történelem azon kilengéseit, amelyek az egyes társadalmi közösségeket máig hatóan törékennyé tették. Egy büszke angol vagy francia teljes magabiztossággal követelhet a vallásgyalázást is magába foglaló szólásszabadságot,¹⁶⁴ de teszi ezt annak tudatában, hogy az országában élő társadalmi (vallási) közösségek erősek, legalábbis a sértésektől függetlenül is rendelkeznek érdekérvényesítő képességgel. A mi közösségeink, azok tagjai kevésbé lehetnek magabiztosak, a huszadik század tragédiái és

¹⁶³ „Én ezeknek nem vagyok hajlandó félni” – Megszólalt egy magyar karikaturista. *Hvg.hu*, 2015. január 9. http://hvg.hu/kultura/20150109_En_ezeknek_nem_vagyok_hajlando_felni_Me

¹⁶⁴ Ahogyan azt a konzervatív, nem vallásellenes lapok véleménycikkei is teszik, ld. pl. The Attack on Charlie Hebdo is an Attack on Freedom. *Spectator*, 2015. január 10. <http://www.spectator.co.uk/the-week/leading-article/9410492/the-attack-on-charlie-hebdo-is-an-attack-on-freedom/>

negyedszázadnyi demokrácia után is. (Ezzel szemben nem elég erős érv az, hogy pl. a különböző keresztény felekezetek milyen erős pozíciókat foglalnak el az oktatásban vagy a kulturális életben, és milyen erős politikai beágyazottsággal rendelkeznek, mert ez nem kisebbiti a hívek érzékenységét; a blaszfémia esetleges korlátozása nem a katolikus püspöki kar pozícióit, hanem az egyes, nem túl nagy társadalmi befolyással rendelkező hívek érzeit védené.)

Mint láttuk, Európa jogrendszerei különféleképpen rendezik ezt a kérdést. Az európai vizsgálódásokból – ideértve a strasbourgi bíróság gyakorlatából nyerhető tapasztalatokat is – leszűrhető az a következtetés, hogy közös, egységes európai válasz a blaszfémia szólásszabadság-jogi kezelésére nincs, sem nemzetközi, sem állami szinten megfogalmazva. A vallások erőteljes védelme önmagában nem ellentétes az európai szabadság-felfogással, ugyanakkor a meglévő, ilyen irányú rendelkezések alkalmazása igen ritka, e szabályok legtöbbször – bár nem kizárólagosan – régi időkből származó zárványok a jogrendszerekben. Ez azonban nem zárja ki sem azt, hogy a jövőben a meglévő szabályokat gyakrabban alkalmazzák, sem pedig, hogy ahol nincs ilyen, ott új szabályokat vezessenek be. Összességében, egy európai állam többféle olyan választ adhat a blaszfémiára, ami mind-mind összefér az „európai értékrenddel”: (a) a tiltás önmagában nem ellentétes vele, (b) a tiltás nélküli korlátozás sem az, és (c) a vallásgyalázás teljeskörű megengedése sem az.

A blaszfémia korlátozása felőli döntés előkérdése, hogy miként tudjuk a tényállásban szükségképpen szereplő vallást definiálni, illetve hogy tudunk-e kellően erős érveket hozni annak igazolására, hogy a vallás erősebben védendő érték más meggyőződésekhez, személyiségjegyekhez képest. Ami a korlátozás egyes szempontjait illeti, abban egyértelműen állást lehet foglalni, hogy a *vallások* és az *egyházak* védelme a gyalázkodó, sértő véleményekkel szemben nem alapozhatja meg a szóláskorlátozást. Az, hogy a *hívek* védelme lehet-e szóláskorlátozás alapja, már nehezebb kérdés. Az állításunk az, hogy az európai jogi hagyományok és a szólásszabadság Európában általánosan vallott felfogása (a szólásszabadság közös minimuma) alapján ez nem elképzelhetetlen; hogy az egyes jogrendszerek saját, belső szólásszabadság-struktúráját és hagyományait, az éppen érintett állam társadalmi problémáit tekintve helyes-e ilyen korlátozással élni, az más lapra tartozik. Magyarország vonatkozásában úgy gondoljuk, hogy a jogrendszer által biztosított védelmen túl további védelmet biztosítani a blaszfémiával szemben nem indokolt.

Ha a vallási érzület védelmét nem a vallásszabadság, hanem az emberi méltóság egyik aspektusának tekintjük, erősebb érveket tudunk állítani a szóláskorlátozás mellett. A vallási meggyőződésnek ugyanis erős kapcsolódása van az emberi méltósághoz. De, ha a demokratikus nyilvánosságot és a közügyek vitáit védeni akarjuk, akkor semmiképpen sem korlátozhatjuk általában a blaszfém vélemény tartalmát, hanem legfeljebb a vélemény kifejezésének a módját tekinthetjük korlátozhatónak.

A gyűlöletbeszéd korlátozását előíró szabályok is alkalmazhatóak a vallási közösségek tagjainak védelmében. Kérdés azonban, hogy mit tekintünk gyűlöletbeszédnek, hogyan határozzuk meg a szóláskorlátozó tényállást, csak a közösségekkel szembeni uszítást, izgatás, gyűlöletkeltést tekinthetjük gyűlöletbeszédnek, vagy már az ezeknél kétségtelenül enyhébb gyalázkodást is? A közrend megóvását jellemzően kevésbé legitim érdekeknek tekintjük a szóláskorlátozás felőli döntésekben. De ha a kifejtett vélemény hatásából indulunk ki, és azt mondjuk, hogy az erőszakos cselekményeket potenciálisan kiváltó vélemények a közrend veszélyének, valamint azon túlmenően, az egyéni jogok veszélyének a megelőzése miatt korlátozhatók, akkor egy feszült társadalmi helyzetben ez a szempont is erősebb figyelmet kaphat.

Szót ejtettünk – elrugaszkodva a jogi szabályozástól – az etikai alapú szólásszabadságról is, ahol a jog tartalma és gyakorlásának felelőssége egymástól elválik, és utóbbi egy eltérő normarendszer szerint ítélendő meg. De azt is láttuk, hogy nehéz lenne következetes, és a

szólásszabadságot tiszteletben tartó módon jogi eszközökkel meghatározni, hogy hol húzódik a más vélemények, életformák, szabadság-gyakorlások iránti kötelező minimális tisztelet határa, így az erkölcs – mint a jogtól független normarendszer – bevonása a blaszfémia által előidézett problémák kezelésébe helyeslendő.

THE FREEDOM OF BLASPHEMY AND ITS POTENTIAL RESTRICTIONS

(ABSTRACT)

1. Introduction

The relationship between blasphemy and freedom of speech law is not a new issue, as the protection of religions, religious figures and religious dogmas is the most ancient barrier to freedom of speech in Western legal systems.¹⁶⁵ Since these barriers were gradually dismantled in the 20th century, however, prosecution on the grounds of blasphemy is hardly heard of in Europe today and restrictions imposed on blasphemy do not count among the “great” dilemmas related to freedom of speech may be restricted, protection of good reputation and honour, the protection of privacy, hate speech, and the need for media regulation.

Although the question has been pushed into the background, it has not disappeared entirely. British lawyers have been reminded of this question since the *Lemon* case¹⁶⁶ in 1977, and not even the 2008 Act, which made blasphemy cease to exist as a criminal offence, changed this. In Europe it reappeared in connection with the scandal triggered by *The Satanic Verses* by Salman Rushdie in 1988-1989.¹⁶⁷ In recent decades the debate over blasphemy has flared up from time to time, most recently primarily due to the unclear relationship between radical Islam and Europe, secondly due to the clash of arguments in favour of the general protection of religions and those supporting the libertarian approach taken by secular European states. This debate gained new momentum after the instances of blasphemy which have had tragic outcomes over the past decade, firstly the Danish caricatures (in 2005), then the Muhammad-video published on YouTube (in 2012), followed by the terrorist attack this year against the editorial offices of *Charlie Hebdo*.

The abstract of the present study serves three purposes: to provide an overview of the responses given by the European Court of Human Rights to the restrictions on blasphemy by states seeking an answer to the question of whether universal European standards exist on this issue (point 1); to overview, in a general way, the state regulation in countries belonging to Western legal systems, taking into account the cultural embeddedness and the complexity of various approaches (point 2), in its most extensive part, to make an in-depth analysis of the theoretical questions relating to restrictions on blasphemy (point 3), and in point 4 it tries to draw some conclusions of the debate.

The debate surrounding *Charlie Hebdo* or the Danish caricatures in actual fact is not a “Hungarian debate”, in the sense that so far the questions raised by these drawings have not been raised in Hungarian public debates, or at least not as urgently. Of course, there have been blasphemous or public opinions, artefacts and other things bordering on blasphemy in Hungary, but these can be considered as specific and isolated cases. The permanent, systematic insult of religions, of any religion or the systematic insult of the feelings of religious people before the broad public have not been typical so far and so the debate on the

---

¹⁶⁵ Leonard W. LEVY: *Blasphemy: Verbal Offense Against the Sacred, From Moses to Salman Rushdie*. New York, Alfred A. Knopf, 1993.

¹⁶⁶ R. v. *Lemon* [1979] AC 617.

¹⁶⁷ Lisa APPIGNANESI – Sara MAITLAND (eds.): *The Rushdie File*. Syracuse University Press, 1990.

necessary protection and restriction of freedom of speech could not have taken place. Hence, the position demanding stringent Hungarian regulation in response to the events in France is not a sufficiently careful one and that is why it seems nearly grotesque for Hungarian caricaturists to assure the public of the fact that they will remain as brave even after the *Charlie Hebdo* killings as they were before.¹⁶⁸ Establishing parallels between the Hungarian and the French situation is not substantiated historically, because it disregards a brand of militant secularism, which in Europe is typical primarily of the French (which, however, is not strong enough to make *Charlie Hebdo* a magazine read by the masses without a brutal advertisement, namely the massacre), and it disregards the multifaceted, diverse approaches to the restriction or permission of blasphemy existing in Europe. It is also unfair to repeat the very frequently voiced opinion on the narrow-mindedness of Hungarian society, which does not appreciate freedom very much and which is overly sensitive to offence, because it disregards those events of Hungarian history which made certain social groups or communities vulnerable up to the present time. A proud English or French person can demand freedom of speech, including even the defamation of religion, with full confidence,¹⁶⁹ but they do so secure in the knowledge that the social (religious) communities living in their countries are strong and have the ability to advocate their interests, even independently from any offence. Our communities and the members thereof have less reason to be confident, after the tragedies of the 20th century and twenty-five years of democracy. Although it may be argued that various Christian denominations have strong positions in education or in culture and they have very strong political ties this does not diminish the sensitivity of religious people; the potential restriction of blasphemy would not protect the positions of Catholic bishops but the feelings of individual followers, who have no significant social influence.

European legal systems settle this question in various different ways. After analysing the European context - including experience from the jurisprudence of the Strasbourg Court - we can draw the conclusion that there is no common uniform European response to blasphemy from the perspective of the freedom of speech law, neither at international, nor at state level. The strong protection of religions itself is not in opposition to the European concept of freedom; at the same time, the application of such provisions is very rare; these rules are in most cases, though not exclusively, fossilised provisions stemming from the past.

However, this does not exclude the possibility that, in future, existing provisions will be applied more frequently, nor does it exclude the introduction of new provisions in countries where such provisions do not exist. In summary, a European state can have several responses to blasphemy, all of which are compatible with the "European set of values": (a) prohibition itself is not in opposition with it; (b) restriction without prohibition is not incompatible with it either; and (c) the full-scale permissibility of the defamation of religions is not incompatible with it, either.

A question to be put prior to the decision on the restriction of blasphemy is how we can define religion in a statement of facts and/or if we are able to raise sufficiently strong arguments to justify religion deserving stronger protection than other convictions and personality traits. As regards certain individual aspects of restriction, we can clearly declare that the protection of

---

¹⁶⁸ „Én ezeknek nem vagyok hajlandó félgni” – Megszólalt egy magyar karikaturista (“I am not willing to be afraid for these” - A Hungarian caricaturist’s opinion.) *Hvg.hu*, 9 January 2015 http://hvg.hu/kultura/20150109_En_ezeknek_nem_vagyok_hajlando_felni_Me

¹⁶⁹ As it is done by conservative, not anti-religious magazines’ editorials, see e.g., The Attack on Charlie Hebdo is an Attack on Freedom. *Spectator*, 10 January 2015 <http://www.spectator.co.uk/the-week/leading-article/9410492/the-attack-on-charlie-hebdo-is-an-attack-on-freedom/>

religions and *churches* against defamatory, offensive opinions cannot serve as grounds for restricting freedom of speech. Whether the protection of *religious people*, the *adherents* of religions, can provide grounds for the restriction of freedom of speech is already a more difficult question. I would argue that, on the basis of European legal traditions and the general concept of freedom of speech in Europe (a common minimum standard of freedom of speech), it is not unthinkable; it is a different question whether, from the perspective of the specific internal structure and traditions of freedom of speech in individual legal systems and the social problems of the state concerned, it is appropriate to introduce such a restriction. In the context of Hungary, it can be argued that it is not justified to provide further protection for blasphemy beyond the protection granted by the legal system.

If we take the protection of religious feelings not as an aspect of freedom of religion but as an aspect of human dignity, we can enlist stronger, more powerful arguments in favour of restricting freedom of speech, because religious conviction is strongly linked to human dignity. However, if we wish to protect democratic publicity and public debate on public affairs, then in no event can we restrict in general the content of a blasphemous opinion; what we can do is to impose potential restrictions on the way the opinion is expressed, at most.

Rules governing the restriction of hate speech are also applicable in order to protect members of religious communities. The question is what we consider to be hate speech: how do we define the statement of facts in relation to restriction; do we consider only incitement against communities or incitement to hatred as hate speech, or can we consider defamation, which is undoubtedly less serious than the above, as hate speech? In decisions on the restriction of freedom of speech, we typically find maintaining public policy to be a less legitimate interest. Nevertheless, if we start out from the impact of the opinion expressed and say that opinions potentially triggering violent acts can be restricted in order to prevent the danger of harming public policy and, in addition, to prevent the danger of violating individual rights then, in a tense social situation, this consideration might be given more attention.

KÜLFÖLDI PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE (2008. ŐSZ-)

1. The Development of Freedom of the Media in a Newborn Democracy: The Hungarian Perspective. *Journal of Media Law*, 2010/1. 25-41.
2. L'autorégulation de la presse au Royaume-Uni: la Press Complaints Commission. In Pascal MBONGO (szerk.): *Philosophie juridique du journalisme. La liberté d'expression journalistique en Europe et en Amérique du Nord*. Paris, Mare & Martin, 2011. 149-165.
3. Europe and the Sign of the Crucifix: On the Fundamental Questions of the *Lautsi and Others v. Italy* case. In Jeroen TEMPERMAN (szerk.): *The Lautsi Papers: Multidisciplinary Reflections on Religious Symbols in the Public School Classroom*. Leiden – Boston, Martinus Nijhoff, 2012. 355-382.
4. The Freedom of Speech of Religious Communities and their Protection from Freedom of Speech in the Hungarian Legal System. *Religion & Human Rights*, vol. 8., issue 1. (2013) 23-42.
5. The Protection of Human Dignity in Hungarian Media Regulation. *German Law Journal*, vol. 14. (2013) no. 7. 823-843.
6. The Democracy of the Internet? *Cyberspace Law eJournal*, vol. 19. no. 55. (2014)
7. Religious Neutrality and the Government's Freedom of Speech in the Jurisprudence of the U.S. Supreme Court. *Religion & Human Rights*, vol. 10., issue 1. (2015) 1-23.
8. The Possibilities of the Restraint of Media Content Prior to Publication. In *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*. The Hague, Eleven Publishing, 2015.
9. The Concept of Media Freedom Today: New Media, New Editors and the Traditional Approach of the Law. *Journal of Media Law*, vol. 7. no. 1. (2015) 36-64.
10. The Clear and Present Danger Doctrine in Hungarian Hate Speech Laws and the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. In Russell L. Weaver, Steven I. Friedland (eds.): *Free Speech, Defamation, and Criminal Law. The Global Papers Series, Volume II*. Carolina Academic Publishers, 2016. [forthcoming January 2016]

HAZAI PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE (2008. ŐSZ-)

Monográfia, önálló kötet

2. *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban.* Budapest, Századvég, 2009. 816.
3. *Freedom of Speech – The Unreachable Mirage.* Budapest, CompLex, 2013. 295.

Szerkesztett könyvek

4. *Sapientii iniuria non potest fieri. Ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére.* Budapest, Gondolat, 2009. 317. [szerkesztőként, társszerkesztők: HORVÁTH Attila és MÁTHÉ Gábor]
5. PÉTERI Zoltán: *Jogösszehasonlítás – történeti, rendszertani és módszertani problémák. Válogatott tanulmányok és köszöntések a szerző nyolcvanadik születésnapjára.* Budapest, PPKE JÁK, 2010. 288. [szerkesztőként, társszerkesztő: FEKETE Balázs]
6. *A médiaszabályozás kommentárja.* Budapest, CompLex, 2011. 418. [szerkesztőként, társszerkesztő: LAPSÁNSZKY András]
7. *Magyar és európai médiajog.* Budapest, CompLex, 2012. 929. [szerkesztőként, társszerkesztő: NYAKAS Levente]
8. *Hungarian Media Law.* Budapest, CompLex, 2012. 509.
9. *A médiaszabályozás két éve (2011-2012).* Budapest, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsának Médiatudományi Intézete, 2013. 278.
10. *Butterfly upon a Wheel? Selected Papers on Free Speech and on Free Press.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 2013. 396.
11. *A gyűlöletbeszéd korlátozása Magyarországon. Alkotmányos és jogalkalmazói megközelítések, európai kitekintéssel.* Budapest, Wolters Kluwer – CompLex, 2013. 630.
12. ZLINSZKY János: *A XII táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig. Válogatott tanulmányok.* Budapest, Szent István Társulat, 2013. 778.
13. *Összehasonlító médiajogi tanulmányok. A „közös európai minimum” azonosítása felé.* Budapest, NMHH Médiatudományi Intézete, 2014. 184. [szerkesztőként, társszerkesztő: NYAKAS Levente]
14. *Médiajogi kommentárok.* Budapest, Wolters Kluwer, 2014. [nyomtatott és elektronikus kiadás] 641. [szerkesztőként, társszerkesztő: LAPSÁNSZKY András]
15. *Media Freedom and Regulation in the New Media World.* Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 596.

16. *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején.* Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 647. [szerkesztőként, társszerkesztő: TÖRÖK Bernát]
17. *(L)ex catedra et praxis. Ünnepi tanulmányok Lábady Tamás 70. születésnapja tiszteletére.* Budapest, Pázmány Press, 2014. 634. [szerkesztőként, társszerkesztők: CSEHI Zoltán – LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett]
18. *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban. Az új Polgári Törvénykönyvre és az új Büntető Törvénykönyvre tekintettel.* Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 467. [szerkesztőként, társszerkesztők: CSEHI Zoltán – NAVRATYIL Zoltán]
19. Frederick SCHAUER: *A demokrácia és a szólásszabadság határai. Válogatott tanulmányok.* Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 650.
20. *Magyar és európai médiajog.* Budapest, Wolters Kluwer, 2015. (2., átdolgozott és bővített kiadás) 955. [szerkesztőként, társszerkesztő: NYAKAS Levente]

Könyvfejezetek

21. Az Alkotmány 61. §-a. A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága, a közérdekű adatok nyilvánossága. In JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja.* Budapest, Századvég, 2009. 2219-2303.
22. A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága. In SCHANDA Balázs – BALOGH Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog III. – Alapjogok.* Budapest, Szent István Társulat, 2011. 171-205.
23. KOLTAY András – LAPSÁNSZKY András (szerk.): *A médiaszabályozás kommentárja.* Budapest, CompLex, 2011.
  - Smtv. 1. § kommentárja, 15-26. [társszerző: NYAKAS Levente, MAYER Annamária és POGÁCSÁS Anett]
  - Smtv. 4-18. § kommentárja, 30-50. [a 6-9. §-ok vonatkozásában társszerző: MAYER Annamária]
  - Mttv. 3-8. § kommentárja, 64.
  - Mttv. 12. § kommentárja, 78-80.
  - Mttv. 14. § kommentárja, 81.
  - Mttv. 82-83. § kommentárja, 206-207.
24. KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog.* Budapest, CompLex, 2012.
  - Bevezetés (31-35., Bevezetés: a média és a médiajog),
  - 2. fejezet (85-115., A médiaszabályozás elmélete),
  - 6.4. alfejezet (174-186., Joghatósági kérdések az Európai Unióban [társszerző: MAYER Annamária és POGÁCSÁS Anett]),
  - 10. fejezet (225-259., A gyűlöletbeszéd és a közösségek védelme),
  - 11.1 alfejezet (261-267., A közérkölcse védelme),
  - 12. fejezet (291-322., Hírnév- és becsületvédelem),
  - 13.1-3. alfejezet (323-337., A magánszféra, a személyes adatok, a képmás és a hangfelvétel védelme),

- 13.5. alfejezet (346-348., A közszereplők és a magánszemélyek joga a magánélet zavartalanához),
14. fejezet (351-365., Az emberi jogok, az emberi méltóság és az alkotmányos rend védelme a médiaszabályozásban),
16. fejezet (397-418., Az újságírók jogállása [társszerző: MAYER Annamária]),
19. fejezet (487-508., A médiatartalom-szolgáltatások meghatározása és differenciálása a szabályozásban [társszerző: MAYER Annamária és POGÁCSÁS Anett]),
22. fejezet (533-558., A médiaszolgáltatások speciális tartalmi szabályozása [társszerző: NAGY Dóra]),
25. fejezet (613-628., A közszolgálati média elmélete),
- 34.2. alfejezet (859-864., Felelősség és szankciók a médiajogban – Polgári jog).
25. András KOLTAY (ed.): *Hungarian Media Law*. Budapest, CompLex, 2012. 509.
 Chapter 3 (33-66., Understanding Media Services and Press Products in the New Hungarian Media Regulation [co-authors: Annamária MAYER, Anett POGÁCSÁS]),
 Chapter 4 (67-74., Jurisdictional Questions [co-authors: Annamária MAYER, Anett POGÁCSÁS]),
 Chapter 5 (77-87., The Protection of Reputation and Honour),
 Chapter 6 (88-103., Hate Speech and the Protection of Communities),
 Chapter 7 (104-109., The Protection of Privacy, Images, and Voice Recordings),
 Chapter 8 (110-128., The Protection of Human Dignity in Hungarian Media Regulation),
 Chapter 9 (129-142., The Protection of Public Morals and Minors [co-author: Tamás SZIKORA]),
 Chapter 11 (167-185., Special Regulations Pertaining to the Content of Media Services [co-author: Dóra NAGY]),
 Chapter 12 (189-200., The Legal Status of Journalists [co-author: Annamária MAYER]).
26. Az emberi méltóság védelme. In KOLTAY András (szerk.): *A médiaszabályozás két éve (2011-2012)*. Budapest, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsának Médiatudományi Intézete, 2013. [társszerző: SZIKORA Tamás] 11-38.
27. A gyűlöletbeszéd korlátozása a magyar jogrendszerben. In KOLTAY András (szerk.): *A gyűlöletbeszéd korlátozása Magyarországon. Alkotmányos és jogalkalmazói megközelítések, európai kitekintéssel*. Budapest, Wolters Kluwer – CompLex, 2013. 17-172.
28. A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága. In SCHANDA Balázs – BALOGH Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog III. – Alapjogok*. Budapest, PPKE JÁK, 2014. 177-216.
29. KOLTAY András – LAPSÁNSZKY András (szerk.): *Médiajogi kommentárok*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. [nyomtatott és elektronikus kiadás (CompLex Jogtár)]
 Smtv. 4-17. § kommentárja, 38-98.
 Mttv. 3-5. § kommentárja, 124-128.
 Mttv. 12-15. § kommentárja, 151-159.
30. *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. (2., átdolgozott és bővített kiadás) 950. [szerkesztőként, társszerkesztő: NYAKAS Levente]
 Bevezetés (33-37., Bevezetés: a média és a médiajog),
 2. fejezet (89-117., A médiaszabályozás elméleti alapvetései),
 6.4. alfejezet (181-192., Joghatósági kérdések az Európai Unióban [társszerző: MAYER Annamária és POGÁCSÁS Anett]),
 10. fejezet (231-277., A gyűlöletbeszéd korlátozása és a közösségek védelme a gyűlölettel szemben),

- 11.1 alfejezet (279-286., A közerkölcs védelme),
 12. fejezet (309-347., A jó hírnév és a becsület védelme, különös tekintettel a közéleti szereplőkre és a közügyek vitáira),
 13.1-3. alfejezet (349-367., A magánélet, a személyes adatok, a képmás és a hangfelvétel védelme) [társszerző: SZEGHALMI Veronika],
 13.5. alfejezet (376-377., A közszereplők és a magánszemélyek joga a magánélet zavartalanságához),
 14. fejezet (381-396., Az emberi jogok és az alkotmányos rend védelme a médiaszabályozásban),
 16. fejezet (431-454., Az újságírói tevékenységre vonatkozó speciális szabályozás [társszerző: MAYER Annamária]),
 19. fejezet (529-551., A médiatartalom-szolgáltatások meghatározása és differenciálása a szabályozásban [társszerző: MAYER Annamária és POGÁCSÁS Anett]),
 22. fejezet (579-608., A médiaszolgáltatások tartalmára vonatkozó speciális szabályozás [társszerző: NAGY Dóra]),
 25. fejezet (673-687., A közszolgálati média szabályozásának elméleti előkérdései),
 34.2. alfejezet (917-924., Felelősség és szankciók a médiajogban – Polgári jog).

Idegen nyelvű, Magyarországon megjelent tanulmányok

31. The Right of Reply in a European Comparative Perspective. *Acta Juridica Hungarica*, 2013. No. 1. 73–89.
32. The Meaning of Freedom of the Press. A Philosophical Approach. *Pázmány Law Review*, vol. 1. (2013) 137-156.
33. Elements of Protecting the Reputation of Public Figures in European Legal Systems. *ELTE Law Journal*, 2013/1. 53-72.
34. The regulation of the defamation of public figures in Europe, with special emphasis on the Hungarian legal system. In András KOLTAY (ed.): *Media Freedom and Regulation in the New Media World*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 309-382.

Magyar nyelvű tanulmányok (folyóiratokban, tanulmány- és konferenciakötetekben)

35. A szabadság méltósága. *Századvég*, 2008/3. 145-153.
36. A műsorterjesztés és a digitális átállás szabályairól szóló 2007. évi LXXIV. törvény 26. § (1) bekezdésének értelmezéséről. *www.jogiforum.hu*, 2008. november
37. Sajtó-helyreigazítás és válaszjog: a sajtószabadság korlátja vagy kiteljesítése? *Iustum Aequum Salutare*, 2008/4. 143-180.
38. Az önkényuralmi jelképek korlátozhatóságának kérdése – a Vajnai kontra Magyarország ügy apropóján. *Magyar Jog*, 2008. december. 803-807.
39. Reklámjog és szólásszabadság. Magyar, amerikai és európai megközelítés. *Médiakutató*, 2009. tavasz. 33-45.

40. Vallásgyalázás (blaszfémia) és szólásszabadság – elméleti kérdések és lehetséges jogi válaszok. *Valóság*, 2009/5. 16-29.
41. A szólás- és sajtószabadság kezdetei Magyarországon. In HORVÁTH Attila – KOLTAY András – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sapientia iniuria non potest fieri. Ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére*. Budapest, Gondolat, 2009. 167-200.
42. A „clear and present danger” elv fordultatos története az Egyesült Államokban és Magyarországon. *Magyar Jog*, 2009. július. 415-423.
43. Húsz év gyűlölet. A szólásszabadság és a demokrácia zsákutcái Magyarországon. *Hitel*, 2009. augusztus. 59-78.
44. Hol a médiajog szelleme? Rendhagyó recenzió a European Media Law című kötetről. *Iustum Aequum Salutare*, 2009/3. 5-17.
45. Közszolgálati médiának márpedig lennie kell! A Public Broadcasting and European Law című kötetéről. *Iustum Aequum Salutare*, 2009/4. 311-323.
46. A Vajnai-ügy. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a vörös csillag viselésének büntetethezőségéről. *Jogesetek Magyarázata*, 2010/1. 77-82.
47. A szélsőséges vélemények és a demokrácia kapcsolatáról. Gondolatok az Extreme Speech and Democracy című kötet olvastán. *Iustum Aequum Salutare*, 2010/1. 218-233.
48. A szólásszabadság húsz éve Magyarországon. *Magyar Jog*, 2010/4. 224-233.
49. Pillantás az európai médiajog húsz évére. *Infokommunikáció és Jog*, 2010. április 53-58.
50. A nyomtatott sajtó önszabályozása az Egyesült Királyságban: a Press Complaints Commission. *Infokommunikáció és Jog*, 2010. augusztus. 129-134.
51. Az Alkotmány új 61. §-a. A vélemény- és a sajtószabadság új ruhában. *Közjogi Szemle*, 2010/3. 1-9.
52. A Fővárosi Ítéltábla határozata Babus Endre újságíró rágalmozási ügyében. *Jogesetek Magyarázata*, 2010/3. 33-38.
53. A médiaalkotmányról. *Közjogi Szemle*, 2010. december. 19-26.
54. A Karsai v. Hungary ügy. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/2. 67-70.
55. Az új magyar médiaszabályozás alkotmányossági kérdései. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/2. [társszerző: LAPSÁNSZKY András] 31-141.
56. A média tartalmi szabályozásának alkotmányossága az új magyar médiaszabályozásban. *Médiakutató*, 2011/3. 59-74.

57. A gyűlöletbeszéd korlátozásának elméleti szempontjai. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/3. 111-124.
58. A semleges Európa és a kereszténység. A Lautsi and others v. Italy ügy tanulságai. *Kommentár*, 2011/5. 96-112.
59. A médiaszolgáltatás és a sajtótermék fogalma az új magyar médiaszabályozásban. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/4. 55-85. [társszerző: NYAKAS Levente – MAYER Annamária – POGÁCSÁS Anett]
60. A Lautsi-ügy a feszületről az állami iskola osztálytermében. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4. [társszerző: SCHANDA Balázs] 77-85.
61. Európa és a feszület jele. A Lautsi and others v. Italy ügy alapvető kérdéseiről. In TATTAY Levente – POGÁCSÁS Anett – MOLNÁR Sarolta (szerk.): *Pro Vita et Scientia. Ünnepi kötet Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat, 2012. 127-153.
62. Az Alkotmánybíróság határozata a médiaszabályozás egyes kérdéseiről. *Jogesetek Magyarázata*, 2012/1. [párhuzamos cikk POLYÁK Gáborral] 11-48.
63. Az új magyar médiaszabályozás elméleti alapjai. In HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Média jog 2011. Tanulmányok a média jog köréből*. Budapest, HVG–Orac, 2012. 33-44.
64. Az emberi jogok, az emberi méltóság és az alkotmányos rend védelme a magyar médiaszabályozásban. *In Medias Res*, 2012/1. 37-66.
65. A válaszadási (sajtó-helyreigazítási) jog, európai összehasonlításban. *Jogtudományi Közlöny*, 2013/7-8. 343-354.
66. A médiahatóság döntései és azok bírósági felülvizsgálata a gyűlöletbeszéd tárgyában (2001-2013). *Médiakutató*, 2013. ősz. 59-73.
67. A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének elemei az Európai Unió államaiban. *Magyar Jog*, 2013/10. 577-587.
68. Kötéltánc a szabadság és egyenlőség között. Owen Fiss könyvéről Magyarországon, elkésve, de nem megkésve. In Owen M. FISS: *Megosztott liberalizmus. A szólásszabadság és az államhatalom sokféle arca*. Budapest, CompLex, 2013. 221-233.
69. Az állam vallási semlegessége és szólásszabadsága az Egyesült Államokban. *Kommentár*, 2013/5. 49-67.
70. Utószó a magyar kiadáshoz. In David CROTEAU – William HOYNES: *A média mint üzlet. Nagyvállalati média és közérdek*. Budapest, Wolters Kluwer – CompLex, 2013. 323-327.

71. A nagy magyar gyűlöletbeszéd-vita: a „gyűlöletre uszítás” alkotmányos mércéjének azonosítása felé. *Állam- és Jogtudomány*, 2013/1-2. 91-123.
72. A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelme Európában. Áttekintő vázlat. In POGÁCSÁS Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat, 2014. 309-351.
73. A gyermekek jogi védelme az új médiakörnyezetben. In GABOS Erika (szerk.): *A média hatása a gyermekekre és fiatalokra VII*. Budapest, Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat Magyar Egyesület, 2014. 95-98.
74. A médiatartalmak közzététel előtti korlátozásának lehetőségei: engedélyezés, regisztráció, cenzúra, végzések. *Iustum Aequum Salutare*, 2014/1. 71-95.
75. Ungváry Krisztián pere Magyarországon és Strasbourgban. *In Medias Res*, 2014/1. 129-145.
76. A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének kérdései Európában, különös tekintettel a magyar jogrendszerre. In KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 13-95.
77. Állami semlegesség és állami szólásszabadság. Az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának gyakorlata a vallási jelképek közterületen való használatával kapcsolatban, európai kitekintéssel. In CSEHI Zoltán – KOLTAY András – LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett (szerk.): *(L)ex catedra et praxis. Ünnepi tanulmányok Lábady Tamás 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 443-489.
78. A sajtó-helyreigazítási jog. In CSEHI Zoltán – KOLTAY András – NAVRATYIL Zoltán (szerk.): *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban. Az új Polgári Törvénykönyvre és az új Büntető Törvénykönyvre tekintettel*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 289-356.
79. Utószó Bollinger két könyvéhez. In Lee C. BOLLINGER: *A toleráns társadalom – Korlátlan, erőteljes és szélesre nyitott*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 393-396.
80. Átalakuló sajtószabadság – az állam jövőbeni feladatai a demokratikus nyilvánosság erősítése érdekében. *Új Magyar Közigazgatás*, 2014. december, 7. évf., 4. szám. 32-40.
81. Az internet mint médium, a sajtószabadság és a demokratikus nyilvánosság – megfontolások az internetes nyilvánosság jövőbeni szabályozása elé. *Információs Társadalom*, XIV. évf., 2014/4. 13-29.
82. Az Alkotmánybíróság határozata az internetes kommentek polgári jogi megítéléséről. *Jogesetek Magyarázata*, VI. évf., 2015/1. 9-21.

Recenziók, könyvismertetések

83. A néma Alkotmány. [ismertetés TÓTH Gábor Attila: *Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról* c. könyvéről] *Közjogi Szemle*, 2009/4. 60-62.
84. A média és a médiajog. [ismertetés a *Media Law and Practice* (Oxford University Press, 2009. eds.: GOLDBERG – SUTTER – WALDEN) c. kötetéről] *Iustum Aequum Salutare*, 2010/2. 193-200.
85. Owen M. FISS: Megosztott liberalizmus. A szólásszabadság és az államhatalom sokféle arca. *In Medias Res*, 2013/1. 171-181.
86. Az internet demokráciája? Ismertetés Russell L. Weaver könyvéről: *From Gutenberg to the Internet. Free Speech, Advancing Technology, and the Implications for Democracy* (Durham, North Carolina, Carolina Academic Publishers, 2013). *Iustum Aequum Salutare*, 2013/3. 201-206.
87. Polyák Gábor: Médiaszabályozás, médiapolitika. *Állam- és Jogtudomány*, 2015/2. 97-103.

FÜGGETLEN IDÉZETTSÉGI MUTATÓ (A 2008 ÓSZE UTÁN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK TEKINTETÉBEN)

[2008]

Sajtó-helyreigazítás és válaszjog: a sajtószabadság korlátja vagy kiteljesítése? *Iustum Aequum Salutare*, 2008/4.

- SMUK Péter: *Magyar közjog és politika 1989–2011*. Budapest, Osiris, 2011. 454.
- PAÁL Vince: A magyar média a polgári kormány időszakában 1998-2002. In PAÁL Vince (szerk.): *A magyarországi médiaháború története. Média és politika 1989-2010*. Budapest, CompLex, 2013. 194. (141. jegyzet), 196. (144-147. jegyzetek)
- GYERGYÁK Ferenc: Sajtó-helyreigazítás a bírósági gyakorlatban. *Infokommunikáció és Jog*, 2014/2. 85-92. 92. (14. jegyzet)
- KISBÁN Tamás: A sajtó-helyreigazítás „újrakodifikálásának” kritikája. *In Medias Res*, 2014/2. 374-383., 377. (16. jegyzet)
- BODROGI Bea – KÁRPÁTI József (szerk.): *Személyiségi jogok és sajtószabadság. Kézikönyv jogalkalmazók számára*. Magánkiadás, 2014. <http://konyv.civilmedia.net/letoltes/>, 48. (174. jegyzet)

Az önkényuralmi jelképek korlátozhatóságának kérdése – a Vajnai kontra Magyarország ügy apropóján. *Magyar Jog*, 2008. december

- BÁRÁNDY Gergely: A közösségek emberi méltóságának büntetőjogi védelme Magyarországon. *Doktori disszertáció*, PTE ÁJK, 2009. 202. (498. jegyzet), 221. (528. jegyzet), 225. (539. jegyzet)
- BÁRÁNDY Gergely: *A gyűlöletbeszéd Magyarországon*. Budapest, Scolar, 2009. 205. (500. jegyzet), 222. (530. jegyzet), 226. (541. jegyzet)
- HORNYÁK Szabolcs: A köznyugalom elleni bűncselekmények. *Doktori disszertáció*, PTE ÁJK, 2010. 130. (279-280. jegyzetek), 142. (298. jegyzet), 144. (301. jegyzet)
- TÓTH J. Zoltán: Az önkényuralmi jelképek használata mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátja? *Jogelméleti Szemle*, 2013/2. 11. (36. jegyzet)
- KARSAI Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, CompLex, 2013. 1000.

[2009]

Reklámjog és szólásszabadság. Magyar, amerikai és európai megközelítés. *Médiakutató*, 2009. tavasz.

- GELLÉN Klára: *A kereskedelmi kommunikáció szabályozása a médiajogban*. Budapest, HVG-Orac, 2012. 23. (59. jegyzet), 43. (109. jegyzet)
- GELLÉN Klára: Kereskedelmi kommunikáció a médiaszabályozás és a fogyasztóvédelem kereszttetszetében. In HAJDÚ József (szerk.): *90 éves a szegedi jogászképzés*. Szeged, 2013. 23-33., 24. (3. jegyzet)

A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban. Budapest, Századvég, 2009.

- HANÁK András: Szent szólásszabadság. *Fundamentum*, 2009/4. 66-68. (7., 20., 23., 58., 65. és 67. jegyzetek)
- TÓTH Gábor Attila: A szólástilalom közvetlen veszélye. *Jogtudományi Közlöny*, 2010. február. 83. (4. jegyzet)
- TÓTH Gábor Attila: A szólástilalom közvetlen veszélye. In KOCSIS Miklós – ZELLER Judit (szerk.): *A köztársasági alkotmány 20 éve*. Pécs, PAMA könyvek, 2009. 104. (4. jegyzet)

- TÓTH Gábor Attila: A gyűlöletbeszéd liberális felfogása. *Élet és Irodalom*, 2010. március 19. 3.
- BAJOMI-LÁZÁR Péter: *Média és politika*. Budapest, Antenna Könyvek, 2010. 14.
- CSERVÁK Csaba: A véleménynyilvánítás szabadságjoga a média (szem)üvegén keresztül. *Jogelméleti Szemle*, 2010/1. (3., 4., 6., 8., 9., 15., 18., 23., 34., 35., 39., 48., 53., 55., 56., 59., 61., 64., 72., 73., 98., 111., 113., 139. jegyzetek)
- KOCSIS Miklós – ZELLER Judit: A kommentár kommentárja 2. *Fundamentum*, 2010/2. 129. (3. jegyzet)
- POLYÁK Gábor: A média szabályozása az Egyesült Királyságban. *AKTI Füzetek* 55. 2010. augusztus (1. és 3. jegyzet)
- TÖRÖK Bernát: A vallási meggyőződés tisztelete a magyar médiaszabályozásban. In *A személyiség burkai. Írások, tanulmányok a 60 éves Majtényi László tiszteletére*. Budapest, Eötvös Károly Intézet, 2010. 114. (11. jegyzet), 125. (35. jegyzet)
- HORNYÁK Szabolcs: A köznyugalom elleni bűncselekmények. *Doktori disszertáció*, PTE ÁJK, 2010. 108. (241. jegyzet), 110. (247. jegyzet), 112. (254. jegyzet), 122. (269-270. jegyzet), 146. (306. jegyzet)
- SMUK Péter: *Magyar közjog és politika 1989–2011*. Budapest, Osiris, 2011. 334. (129. jegyzet), 453.
- KEVEVÁRI István: Steven G. Gey: The case against the postmodern censorship theory (könyvismertetés). *Iustum Aequum Salutare*, 2011/2. 195-198. (1., 3. jegyzet)
- BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: A tárhelyszolgáltatók felelőssége a jogsértő tartalmakért – különös tekintettel a francia bíróságok gyakorlatára. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/3. 125-142., 126. (3. jegyzet)
- PÁZMÁNDI Kinga: A kereskedelmi kommunikáció és a médiapiac. In *Medias Res*, 2012/1. 78. (21. jegyzet)
- GÉCZI Kinga: Az Axel Springer – Ringier fúzió a Médiatanács előtt. In *Medias Res*, 2012/1. 122. (2. jegyzet)
- BECÁNICs Adrienn: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete az újságírói véleménynyilvánítás szabadságáról az Uj Péter-ügyben. *Jogesetek Magyarázata (Hallgatói különszám, 2011)*. 6. (4. jegyzet)
- GELLÉN Klára: *A kereskedelmi kommunikáció szabályozása a médiajogban*. Budapest, HVG-Orac, 2012. 15. (31. jegyzet.), 16. (35. jegyzet.), 45. (115. jegyzet), 46. (117. jegyzet)
- SARKADY Ildikó – GRAD-GYENGE Anikó: *A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai*. Budapest, NMHH, 2012. 17. (22. és 23. jegyzet)
- KITTA Gergely: A magyar média történetének fordulatos évei 2002-2010. In PAÁL Vince (szerk.): *A magyarországi médiaháború története. Média és politika 1989-2010*. Budapest, CompLex, 2013. 281. (170. jegyzet)
- RÉVÉSZ T. Mihály: A duális médiarendszer létrejötte Magyarországon. In PAÁL Vince (szerk.): *A magyarországi médiaháború története. Média és politika 1989-2010*. Budapest, CompLex, 2013. 346. (29. jegyzet), 349. (47. jegyzet)
- TÖRÖK Bernát: A gyűlöletbeszéd tilalmának médiajogi mércéi. *Jogtudományi Közöny*, 2013/2. 68. (34. jegyzet)
- RÉVÉSZ T. Mihály: A magyar sajtószabályozás kezdetei és hőskora. In MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ T. Mihály – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Jogtörténeti parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE, Eötvös Kiadó, 2013. 302. (7. jegyzet), 304. (25. jegyzet)
- SMUK Péter: Ostrom vagy felújítás alatt? A véleményszabadság új határai. *Közjogi Szemle*, 2013/2. 33. (6., 8., 12., 20. és 21. jegyzetek)
- BORONKAY Miklós: A képmáshoz és a hangfelvételhez fűződő jog. In *Medias Res*, 2013/1. 120. (59. jegyzet)
- TÓTH J. Zoltán: Az önkényuralmi jelképek használata mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátja? *Jogelméleti Szemle*, 2013/2. 1. (2. jegyzet), 4. (12. jegyzet)

- NAVRATYIL Zoltán: Szemelvények a névjog köréből a sajtószabadság tükrében. *In Medias Res*, 2013/2. 313-331. 316. (19., 22. jegyzet), 325. (64-65. jegyzet)
- CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. In KOCSIS Miklós – TILK Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013. 40-91. 81. (3. jegyzet), 82. (31. jegyzet)
- SZILÁGYI Emese: Szólásszabadság, pluralizmus, fizetett politikai hirdetések. Az Animal Defenders International Egyesült Királyság elleni ügye. *Fundamentum*, 2013/3. 78-86. 86. (15. jegyzet)
- NÁDORI Péter: Delfi AS v. Észtország: strasbourgi döntés a névtelen kommentekért viselt szolgáltatói felelősségről. *Infokommunikáció és Jog*, 56. szám, 2013. december. 131-140. 140. (7. jegyzet)
- GELLÉN Klára: Kereskedelmi kommunikáció a médiaszabályozás és a fogyasztóvédelem keresztszertében. In HAJDÚ József (szerk.): *90 éves a szegedi jogászképzés*. Szeged, 2013. 23-33., 26. (8. jegyzet)
- CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadsága - Az előadó-művészet alapjogi megközelítésben. *Studia Iuvenum Iurisperitorum. A Pécsi Állam- és Jogtudományi Kar Hallgatóinak Tanulmányai*, 7. szám (2014). 175-196. 176. (4. jegyzet), 181. (20. jegyzet)
- LANDI Balázs: *Felelősségben gondolkodva*. Doktori disszertáció, Budapest, ELTE ÁJK, 2014. 142. (550. jegyzet)
- LANDI Balázs: A személyiségsértés szankciórendszerének sajátosságai a polgári jog rendszerében – történeti visszatekintéssel. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/2. 93-104., 94. (7. jegyzet), 95. (15. jegyzet)
- LANDI Balázs: A személyiségsértés szankciórendszerének sajátosságai a polgári jog rendszerében – történeti visszatekintéssel. In VÉKÁS Lajos – VÖRÖS Imre (szerk.): *Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 67. (7. jegyzet), 69. (15. jegyzet)
- CSUDAI Tünde: Az írott sajtó magyarországi szabályozása: állami kontroll vagy terjeszkedő médiatulajdon? In KÁLMÁN János (szerk.): *Quot capita, tot sententiae – A Batthyány Lajos Szakkollégium tanulmánykötete II*. Győr, Batthyány Lajos Szakkollégium, 2013. 10-23. 13. (6. jegyzet)
- SOMODY Bernadette – SZABÓ Máté Dániel – VISSY Beatrix: *Az alapjogi bíráskodás kézikönyve*. Budapest, HVG-Orac, 2013. 169. (185. jegyzet).
- A Debreceni Ítéltábla Pf.20017/2013/5. számú határozata személyhez fűződő jog megsértése tárgyában (2013. március 25.)
- HORVÁTH Attila: Az emberi jogok története. In HORVÁTH Attila (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, Nemzeti Közszerződési Egyetem, 2014. 288.
- MENYHÁRD Attila: A magánélethez való jog elméleti alapjai. *In Medias Res*, 2014/2. 384-406., 398. (36. jegyzet)
- ZAKARIÁS Kinga: Az emberi méltóság védelme az Auschwitz-hazugsággal szemben a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Acta Humana*, 2014/1. 97-115. 98. (8. jegyzet)
- BALOGH Éva: Az Alkotmánybíróság határozata a közéleti szereplők bírálhatóságáról. A véleménynyilvánítás szabadsága, a demokratikus vita és az emberi méltóság. *Jogesetek Magyarázata*, 2014/3. 3-11., 4. (2. jegyzet)
- Max STEUER: Country Specifics of a Universal Right? Freedom of political speech in the Slovak Republic. *Politikon*, vol. 25. (December 2014). 56-79., 65.
- POLYÁK Gábor: *Médiaszabályozás, médiapolitika*. Budapest–Pécs, Gondolat–PTE, 2015. 336., 71.
- NAVRATYIL Zoltán: Internet és szólásszabadság: a felejtés joga és a feledésbe merüléshez való jog. *Iustum Aequum Salutare*, 2015/2. 83-113. 84. (8. jegyzet)
- NAVRATYIL Zoltán: A gépek nem beszélnek. A keresőmotor-szolgáltatók találati listája mint szólás az Egyesült Államok jogfelfogása tükrében. *In Medias Res*, 2015/1. 128-140., 140. (50. és 52. jegyzet)

- TÖRÖK Bernát: A szólásszabadság és az általa nyújtott védelem. *Magyar Jog*, LXII. évf., 2015/7-8. 385-393., 387. (8. jegyzet)
- SMUK Péter: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata az Országgyűlés fegyelmi intézkedéseiről. *Jogesetek Magyarázata*, VI. évf., 2015/1. 63-68., 67. (9. jegyzet)
- BALOGH Éva: Egy lépést hátra – A magyar Alkotmánybíróság döntése az internetes hozzászólásokért való felelősségről. *Pro Futuro*, V. évf., 2015/1. 142-150., 142. (2. jegyzet)

Húsz év gyűlölet. A szólásszabadság és a demokrácia zsákutcai Magyarországon. *Hitel*, 2009. augusztus

- HANÁK András: Szent szólásszabadság. *Fundamentum*, 2009/4. 67-68. (53., 58. és 67. jegyzetek)
- SMUK Péter: *Magyar közjog és politika 1989–2011*. Budapest, Osiris, 2011. 334. (129. jegyzet), 454.

A „clear and present danger” elv fordultatos története az Egyesült Államokban és Magyarországon. *Magyar Jog*, 2009. július

- BÁRÁNDY Gergely: A közösségek emberi méltóságának büntetőjogi védelme Magyarországon. *Doktori disszertáció*, PTE ÁJK, 2009. 169. (397. jegyzet), 171. (409. jegyzet), 174. (425. jegyzet)
- BÁRÁNDY Gergely: *A gyűlöletbeszéd Magyarországon*. Budapest, Scolar, 2009. 173. (399. jegyzet), 175. (411. jegyzet)
- TÖRÖK Bernát: A gyűlöletbeszéd tilalmának médiajogi mércéi. *Jogtudományi Közlöny*, 2013/2. 65. (22. jegyzet)
- BÁRD Petra: Strasbourg kontra Magyarország. In *Kriminológiai Közlemények 71*. Budapest, 2012. 188.

Az Alkotmány 61. §-a. A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága, a közérdekű adatok nyilvánossága. In JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Budapest, Századvég, 2009.

- HERBERT KÜPPER: A Legfelsőbb Bíróság határozata a Magyar Gárda feloszlása ügyében. *Jogesetek Magyarázata*, 2010/2. 20. (5. jegyzet), 21. (13. jegyzet)
- DRINÓCZI Tímea: Hol a tervezés, a koordináció és a szakmaiság? Alkotmánymódosítások – 2010. április-július. *Közjogi Szemle*, 2010/3. 66-72., 70. (15. jegyzet)
- DRINÓCZI Tímea: *Minőségi jogalkotás és adminisztratív terhek csökkentése Európában*. Budapest, HVG-Orac, 2010. 443. 313. (228. jegyzet)
- UDVARY Sándor: Citizens United – Nem európainak való vidék. A társaságok független részvétele a politikai kampányokban. In *Medias Res*, 2012/2. 211. (1. lj.), 214. (19. lj.)
- CSINK Lóránt – MAYER Annamária: *Variációk szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóság a médiajogban*. Budapest, NMHH Médiatechnikai Intézete, 2012. 103. (315. jegyzet)
- SZOMORA Zsolt: Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés. In JUHÁSZ Zsuzsanna – NAGY Ferenc – FANTOLY Zsanett (szerk.): *Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szeged, 2012. 459-469. 463. (19. jegyzet), 464. (23. jegyzet), 467. (40. jegyzet)
- SZOMORA Zsolt: Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés. In TRÓCSÁNYI László (szerk.): *Dikaiosz logosz. Tanulmányok Kovács István emlékére*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2012. 441-450., 446. (18., 22. jegyzet), 449. (38. jegyzet)
- HADI Nikolett: A fogyatékossgal élő személyek alapjogai. *Közjogi Szemle*, 2012/4. 44-52. (35. jegyzet)
- TÉREY Vilmos: Információszabadság. Elemzés az Alkotmánybíróság legújabb határozataira figyelemmel. *Alkotmánybírósági Szemle*, 2013/2. 109-117. 110. (9. jegyzet), 111. (13. jegyzet)
- SZOMORA Zsolt: Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája becsületsértési és rágalmazási ügyekben hozott büntetőítéletekben. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/10. 469-476. 471. (10. jegyzet), 472. (26. jegyzet)

- SZOMORA Zsolt: Az Alkotmánybíróság büntetőítéletet megsemmisítő döntése a közszereplők büntetőjogi becsületvédelméről. Régi-új mércék a büntetőbírói gyakorlat számára. *Jogesetek Magyarázata*, 2014/3. 13-22., 19. (10. jegyzet)
- NAVRATYIL Zoltán: *Gondolatok névjogról, szólásszabadságról*. Budapest, MTA BTK, 2015. 119. 18. (41. jegyzet), 19. (45. jegyzet), 30. (89., 90. jegyzet), 47. (160. jegyzet), 50. (177. jegyzet), 60. (217. jegyzet), 106. (373., 375. jegyzet)

[2010]

Vajnai-ügy. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a vörös csillag viselésének büntethetőségéről. *Jogesetek Magyarázata*, 2010/1.

- KÖRTVÉLYESI Zsolt: A Legfelsőbb Bíróság ítélete a vörös csillag használatával kapcsolatos rendőri fellépésről és a strasbourgi mérce alkalmazásáról. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4. 27. (4. jegyzet)
- GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Az emberi jogok alkalmazásának lehetőségei a rendes bíróságokon különös tekintettel a magánjogi jogvitákra. *Doktori disszertáció*, SZIE ÁJK, 2010. 248. (755. jegyzet)
- GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: *Alkotmányos polgári jog? Az alapvető jogok alkalmazása a magánjogi jogvitákban*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2011. 179. (712. jegyzet)
- SZOMORA Zsolt: Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés. In JUHÁSZ Zsuzsanna – NAGY Ferenc – FANTOLY Zsanett (szerk.): *Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szeged, 2012. 459-469. 466. (32. jegyzet)
- SZOMORA Zsolt: Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés. In TRÓCSÁNYI László (szerk.): *Dikaiosz logosz. Tanulmányok Kovács István emlékére*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2012. 441-450., 448. (31. jegyzet)
- PÜNKÖSTY András: Az Európai Unió jog etikai vonatkozásai és az Egyház társadalmi tanításának kontextusa. *Doktori disszertáció*, PPKE JÁK, 2013. 162. (561. jegyzet)
- TÓTH J. Zoltán: Az önkényuralmi jelképek használata mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátja? *Jogelméleti Szemle*, 2013/2. 11. (36. jegyzet)
- BÁRD Petra: Strasbourg kontra Magyarország. In *Kriminológiai Közlemények 71*. Budapest, 2012. 145., 170.
- PÜNKÖSTY András: *Az Európai Unió jog etikai vonatkozásai*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 172. (559. jegyzet)

The Development of Freedom of the Media in a Newborn Democracy: The Hungarian Perspective. *Journal of Media Law*, 2010/1.

- Eric BARENDT: Freedom of expression. In Michel ROSENFELD – András SAJÓ (eds.): *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford University Press, 2012. 899. (55. jegyzet)
- Kyu Ho YOUM: "Actual Malice" in U. S. Defamation Law: The Minority of One Doctrine in the World? *Journal of International Media & Entertainment Law*, Vol. 4. No. 1. (2011). 10. (47. jegyzet), 12. (56. jegyzet), 13. (62. jegyzet)

A Fővárosi Ítéltábla határozata Babus Endre újságíró rágalmozási ügyében. *Jogesetek Magyarázata*, 2010/3.

- HRABOVSKY Zoltán: A közszereplőkkel és közhatalmat gyakorlókkal kapcsolatos véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi kérdéseire adott válaszok a Fővárosi Ítéltábla gyakorlatából. In *Tanulmányok a bírói joggyakorlatból*. Budapest, HVG-Orac, 2013. 95-105.
- Nóra CHRONOWSKI – Erzsébet CSATLÓS: Judicial Dialogue or National Monologue? The International Law and Hungarian Courts. *ELTE Law Journal*, 2013. 7-28., 18. (59. jegyzet) 27. (110. jegyzet)

- SZOMORA Zsolt: Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája becsületsértési és rágalalmazási ügyekben hozott büntetőítéletekben. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/10. 469-476. 474. (39. jegyzet)
- SZOMORA Zsolt: Az Alkotmánybíróság büntetőítéletet megsemmisítő döntése a közszereplők büntetőjogi becsületvédelméről. Régi-új mércék a büntetőbírói gyakorlat számára. *Jogesetek Magyarázata*, 2014/3. 13-22., 15. (4. jegyzet)

A nyomtatott sajtó önszabályozása az Egyesült Királyságban: a Press Complaints Commission. *Infokommunikáció és Jog*, 2010. augusztus

- CSINK Lóránt – MAYER Annamária: *Variációk szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóság a médiajogban*. Budapest, NMHH Médiatechnikai Intézet, 2012. 60. (162. jegyzet), 63. (182. jegyzet)
- SZEGHALMI Veronika: A Leveson-jelentés hatása a brit sajtószabályozásra. *Iustum Aequum Salutare*, 2013/4. 267-280. (68. jegyzet)

Az Alkotmány új 61. §-a. A vélemény- és a sajtószabadság új ruhában. *Közjogi Szemle*, 2010/3.

- SMUK Péter: *Magyar közjog és politika 1989–2011*. Budapest, Osiris, 2011. 377. (39. jegyzet), 454.
- SZABÓ Dávid: Alkotmánymódosítások és alkotmányozás Magyarországon. *Studia Iuvenum Iurispratorum. A Pécsi Állam- és Jogtudományi Kar Hallgatóinak Tanulmányai*, 2012. 174. (31. jegyzet), 174. (33-36. jegyzetek), 175. (38. és 41. jegyzetek), 176. (45-48. és 50. jegyzetek), 177. (53. jegyzet).

A médiaalkotmányról. *Közjogi Szemle*, 2010. december.

- MAJTÉNYI László – POLYÁK Gábor: A szabadság hazai hagyományának megtagadása – új médiatörvények Magyarországon. *Közjogi Szemle*, 2011. március. 13. (37. jegyzet)
- KÓCZIÁN Sándor: A magyar médiaszabályozás és az információforrások védelme. *Médiakutató*, 2013/1. 67-80.

[2011]

A Karsai v. Hungary ügy. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/2.

- KOVÁCS Kriszta: Az Uj Péter-ügy – egy védett vélemény a tokaji borról. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4. 64. (15. jegyzet)
- SZOMORA Zsolt: Az Alkotmánybíróság büntetőítéletet megsemmisítő döntése a közszereplők büntetőjogi becsületvédelméről. Régi-új mércék a büntetőbírói gyakorlat számára. *Jogesetek Magyarázata*, 2014/3. 13-22., 15. (4. jegyzet), 20. (19. jegyzet)

Az új magyar médiaszabályozás alkotmányossági kérdései. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/2.

- KITTA Gergely: Az új médiaszabályozás. *Nemzeti Érdek*, 2011. tavasz [hivatkozás a cikk kéziratára]
- POLYÁK Gábor: Az Alkotmánybíróság határozata a médiaszabályozás egyes kérdéseiről. *Jogesetek Magyarázata*, 2012/1. 42-44. (52-54. jegyzetek)
- GÁLIK Mihály: Médiapolitika Magyarországon a rendszerváltozás után. *Infokommunikáció és Jog*, 2012/3. 117. (37., 38. és 46. jegyzetek)
- POLYÁK Gábor: Előrelépés és hátraarc a médiapiac szabályozásában. In HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Média jog 2011. Tanulmányok a média jog köréből*. Budapest, HVG-Orac, 2012. 68-69. (11-12. jegyzetek)
- CSEHI Zoltán: A jog és jogtudomány mai állásáról. *Iustum Aequum Salutare*, 2012/2. 28. (63. jegyzet)
- CSINK Lóránt – MAYER Annamária: *Variációk szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóság a médiajogban*. Budapest, NMHH Médiatechnikai Intézet, 2012. 105. (324. jegyzet)

- KÓCZIÁN Sándor: A magyar médiaszabályozás és az információforrások védelme. *Médiakutató*, 2013/1. 67-80.
- GOSZTONYI Gergely: Alternatív (?) média – a közösségi média jogi szabályozásának vetületei. *Doktori disszertáció*. ELTE ÁJK, 2013. 167. (363. jegyzet)
- BAKOS Eszter: A kiskorúak védelme a médiában megjelenő káros tartalmakkal szemben az Európai Unió és hazánk szabályozása tükrében. *Doktori disszertáció*. SZE ÁJK, 2013. 33. (77. jegyzet)
- POGÁCSÁS Anett: „Az internet szabadnak született” – az állam szerepe az új platform szabályozásában. In CSEHI Zoltán – RAFFAI Katalin (szerk.): *Állam és magánjog. Törekvések és eredmények az Európai Unió joga, a nemzetközi magánjog, polgári jog és polgári eljárásjog keresztmetszetében*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 209-218. 211. (10. jegyzet)
- SZILÁGYI Emese: Sarkalatos átalakulások – Rendezvénysorozat a kétharmados/sarkalatos törvényeket érintő változásokról az MTA TK Jogtudományi Intézetének szervezésében. *Közjogi Szemle*, 2014/4. 61-64., 64. (19. jegyzet)

A média tartalmi szabályozásának alkotmányossága az új magyar médiaszabályozásban. *Médiakutató*, 2011/3.

- SZIGETI Tamás: Sajtó. Szabadság? A médiahatározat alapjairól az írott sajtó szabályozásának tükrében. *Fundamentum*, 2012/1. 84. (17. és 22. jegyzetek)
- KÓCZIÁN Sándor: A magyar médiaszabályozás és az információforrások védelme. *Médiakutató*, 2013/1. 67-80.

A gyűlöletbeszéd korlátozásának elméleti szempontjai. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/3.

- GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Az új polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozásról. *Fundamentum*, 2013/4. 21-37. 34. (3. jegyzet)
- DINÓK Henriett Éva: *A gyűlölet-bűncselekmények, különös tekintettel a Büntető törvénykönyv speciális tényállására, a „közösség tagja elleni erőszakra”*. Doktori disszertáció, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2015. 225., 67. (207. jegyzet)

A médiaszolgáltatás és a sajtótermék fogalma az új magyar médiaszabályozásban. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/4. 55-85. [társszerző: NYAKAS Levente – MAYER Annamária – POGÁCSÁS Anett]

- GELLÉN Klára: A kereskedelmi közleményekkel szemben támasztott műsorszerkezeti követelmények. *In Medias Res*, 2012/1. 107. (11. jegyzet)
- GELLÉN Klára: *A kereskedelmi kommunikáció szabályozása a médiajogban*. Budapest, HVG-Orac, 2012. 54. (130. jegyzet)
- NÁDORI Péter: Kommentek a magyar interneten: a polgári jogi gyakorlat. *In Medias Res*, 2012/2. 322. (12. jegyzet)
- KÓCZIÁN Sándor: A magyar médiaszabályozás és az információforrások védelme. *Médiakutató*, 2013/1. 67-80.
- BAKOS Eszter: A kiskorúak védelme a médiában megjelenő káros tartalmakkal szemben az Európai Unió és hazánk szabályozása tükrében. *Doktori disszertáció*. SZE ÁJK, 2013. 48. (125. jegyzet), 52. (138. jegyzet), 56. (147. jegyzet), 57. (151-152., 154. jegyzet), 58. (160-161. jegyzet), 59. (164. jegyzet), 60. (165. jegyzet), 61. (171. jegyzet), 64. (177-179. jegyzet), 81. (236. jegyzet) BAKOS Eszter: A kiskorúak lineáris audiovizuális médiaszolgáltatásokkal szembeni védelme hazánkban és az Egyesült Királyságban. In *Állam és jog - kodifikációs kihívások napjainkban*. Szeged, 2013. 29.
- BODROGI Bea – KÁRPÁTI József (szerk.): *Személyiségi jogok és sajtószabadság. Kézikönyv jogalkalmazók számára*. Magánkiadás, 2014. <http://konyv.civilmedia.net/letoltes/>, 22. (110. jegyzet), 25. (115. jegyzet)

A Lautsi-ügy a fészületről az állami iskola osztálytermében. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4. [társszerző: SCHANDA Balázs]

- CSEHI Zoltán: A jog és jogtudomány mai állásáról. *Iustum Aequum Salutare*, 2012/2. 27. (61. jegyzet)

- PÜNKÖSTY András: Renan McCrea: Religion and the Public Order of the European Union (könyvismertetés). *Iustum Aequum Salutare*, 2012/2. 267-273. (9. jegyzet)
- PÜNKÖSTY András: Az Európai Unió jog etikai vonatkozásai és az Egyház társadalmi tanításának kontextusa. *Doktori disszertáció*, PPKÉ JÁK, 2013. 115. (376. jegyzet)
- CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: *Egy alkotmány margójára*. Budapest, Gondolat, 2012. 114. (284. jegyzet), 115. (286. jegyzet), 116. (287. jegyzet), 117. (292. jegyzet)
- PÜNKÖSTY András: *Az Európai Unió jog etikai vonatkozásai*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 122. (375. jegyzet)

A semleges Európa és a kereszténység. A Lautsi and others v. Italy ügy tanulságai. *Kommentár*, 2011/5.

- MOLNÁR Tamás: Két kevésbé ismert nemzetközi jogforrás helye a belső jogban: a nemzetközi bíróságok döntései, valamint az egyoldalú állami aktusok esete a magyar jogrendszerrel. *Közjogi Szemle*, 2012/3. 1-7. (33. jegyzet)

„Mttv. 7. §” In KOLTAY András – LAPSÁNSZKY András: *A médiaszabályozás kommentárja*. Budapest, CompLex, 2011. [társszerző: MAYER Annamária]

- CSINK Lóránt – MAYER Annamária: *Variációk szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóság a médiajogban*. Budapest, NMHH Médiatechnikai Intézet, 2012. 44. (125. jegyzet)

KOLTAY András – LAPSÁNSZKY András: *A médiaszabályozás kommentárja*. Budapest, CompLex, 2011.

- BAKOS Eszter: A kiskorúak védelme a médiában megjelenő káros tartalmakkal szemben az Európai Unió és hazánk szabályozása tükrében. *Doktori disszertáció*. SZE ÁJK, 2013. 162. (411. jegyzet), 207. (459. jegyzet), 217. (489. jegyzet)
- Judit BAYER – Gábor POLYÁK – Ágnes URBÁN: *Media Law in Hungary*. Alphen aan den Rijn, Wolters Kluwer, 2012. 123. (319. jegyzet), 165. (581. jegyzet), 196. (765. jegyzet)
- GELLÉN Klára: Gondolatok a burkolt kereskedelmi közlemény tilalmáról. In BALOGH Elemér – HOMOKI-NAGY Mária: *Ünnepi kötet Dt. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Juridica et Politica, Tomus LXXV*. Szeged, 2013. 253-261., 256. (6. jegyzet)
- CSUDAI Tünde: Az írott sajtó magyarországi szabályozása: állami kontroll vagy terjeszkedő médiatulajdon? In KÁLMÁN János (szerk.): *Quot capita, tot sententiae – A Batthyány Lajos Szakkollégium tanulmánykötete II*. Győr, Batthyány Lajos Szakkollégium, 2013. 10-23. 14. (9. jegyzet)

[2012]

KOLTAY András (szerk.): *Hungarian Media Law*. Budapest, CompLex, 2012.

- DINÓK Henriett Éva: Koltay András (szerk.): A gyűlöletbeszéd korlátozása Magyarországon. *In Medias Res*, 2014/1. 199-201., 199. (1. jegyzet)
- Gábor POLYÁK: Kritische Punkte der ungarischen Medienregulierung. *Archiv für Presserecht* 1/2015. 118-124. (2. jegyzet)

Europe and the Sign of the Crucifix: On the Fundamental Questions of the *Lautsi and Others v. Italy* case. In Jeroen TEMPERMAN (szerk.): *The Lautsi Papers: Multidisciplinary Reflections on Religious Symbols in the Public School Classroom*. Leiden – Boston, Martinus Nijhoff, 2012.

- Ronna Greff SCHNEIDER: The Crucifix in the Classroom, Religious Symbols, and Public Classroom Walls: An International Perspective on Religion in the Public Sphere. *Human Rights Quarterly*, vol. 36., no. 3., August 2014. 668-682., 681.

Európa és a feszület jele. A Lautsi and others v. Italy ügy alapvető kérdéseiről. In TATTAY Levente – POGÁCSÁS Anett – MOLNÁR Sarolta (szerk.): *Pro Vita et Scientia. Ünnepi kötet Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat, 2012.

- CSEHI Zoltán: A jog és jogtudomány mai állásáról. *Iustum Aequum Salutare*, 2012/2. 27. (61. jegyzet)
- LÁNCOS Petra Lea: J. H. H. Weiler: Keresztény Európa (recenzió). *Iustum Aequum Salutare*, 2012/2. 276. (4. és 9. jegyzet), 277. (11. jegyzet)
- PÜNKÖSTY András: Renan McCrea: Religion and the Public Order of the European Union (könyvismertetés). *Iustum Aequum Salutare*, 2012/2. 267-273. (9. jegyzet)
- PÜNKÖSTY András: Az Európai Unió jog etikai vonatkozásai és az Egyház társadalmi tanításának kontextusa. *Doktori disszertáció*, PPKE JÁK, 2013. 15. (21. jegyzet), 162. (559. jegyzet)
- PÜNKÖSTY András: *Az Európai Unió jog etikai vonatkozásai*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 20. (21. jegyzet)

Az Alkotmánybíróság határozata a médiaszabályozás egyes kérdéseiről. *Jogesetek Magyarázata*, 2012/1. [párhuzamos cikk POLYÁK Gáborral]

- GÁLIK Mihály: Médiapolitika Magyarországon a rendszerváltás után. *Infokommunikáció és Jog*, 2012/3. 118. (58. jegyzet)
- TÖRÖK Bernát: A Legfelsőbb Bíróság ítélete az emberi méltóság sérelmét megállapító médiahatósági határozatról. Az emberi méltóság hatósági védelmének kérdőjelei a médiajogban. *Jogesetek Magyarázata*, 2012/3. 65. (21. jegyzet)
- POLYÁK Gábor: Párhuzamos valóságok. Az Alkotmánybíróság nyilvánosság- és médiaképe társadalomtudományi eredmények tükrében. *Fundamentum*, 2012/4. 26. (21. jegyzet)
- NÉMETH Ádám: A változásban lévő médiapiac szabályozási nehézségei. *PhD Tanulmányok*, 11. kötet, Pécs, 2012. 433-457., 433.
- KÓCZIÁN Sándor: A magyar médiaszabályozás és az információforrások védelme. *Médiakutató*, 2013/1. 67-80.
- GOSZTONYI Gergely: Alternatív (?) média – a közösségi média jogi szabályozásának vetületei. *Doktori disszertáció*. ELTE ÁJK, 2013. 167. (363. jegyzet)
- BAKOS Eszter: A kiskorúak védelme a médiában megjelenő káros tartalmakkal szemben az Európai Unió és hazánk szabályozása tükrében. *Doktori disszertáció*. SZE ÁJK, 2013. 160. (407. jegyzet)
- POLYÁK Gábor: A Kuruc.Info-paradoxon. *Fundamentum*, 2013/4. 65-70. 70. (12. jegyzet)
- Gábor POLYÁK: Context, Rules and Praxis of the New Hungarian Media Laws. In Armin von BOGDANDY – Pál SONNEVEND (eds.): *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area. Theory, Law and Politics in Hungary and Romania*. Oxford-Portland, Oregon, Hart Publishing, 2015. 125-150., 129. (18. jegyzet)
- POLYÁK Gábor – NAGY Krisztina: A médiatörvények kontextusa, rendelkezései és gyakorlata. *Jura*, 2014/2. 127-149., 147. (17. jegyzet)
- POLYÁK Gábor: *Médiaszabályozás, médiapolitika*. Budapest–Pécs, Gondolat–PTE, 2015. 336. p. 132., 221.
- DOJCSÁK Dalma: A Fővárosi Törvényszék Katonai Tanácsának végzése egy újságíró tanúvallomásra kötelezéséről. *Jogesetek Magyarázata*, VI. évf., 2015/1. 35-38., 36. (4. jegyzet)

Az emberi jogok, az emberi méltóság és az alkotmányos rend védelme a magyar médiaszabályozásban. *In Medias Res*, 2012/1.

- TÖRÖK Bernát: A Legfelsőbb Bíróság ítélete az emberi méltóság sérelmét megállapító médiahatósági határozatról. Az emberi méltóság hatósági védelmének kérdőjelei a médiajogban. *Jogesetek Magyarázata*, 2012/3. 64. (17. jegyzet)
- HAJAS Barnabás: Az ombudsman médiajogi gyakorlatáról. *In Medias Res*, 2012/2. 318. (46. jegyzet)

- BAKOS Eszter: A kiskorúak védelme a médiában megjelenő káros tartalmakkal szemben az Európai Unió és hazánk szabályozása tükrében. *Doktori disszertáció*. SZE ÁJK, 2013. 14. (12-13. jegyzet), 15. (16. jegyzet)
- POLYÁK Gábor: *Médiaszabályozás, médiapolitika*. Budapest–Pécs, Gondolat–PTE, 2015. 336. p. 168.
- BALOGH Lídia: „Színvakság” vagy „őszinteség”? *A faji és etnikai hovatartozás mint szenzitív adat a hírmédiában*. Doktori disszertáció, ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskola, 2015. 174., 6. (18. jegyzet)

KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai média jog*. Budapest, CompLex, 2012.

- DINÓK Henriett Éva: Koltay András (szerk.): A gyűlöletbeszéd korlátozása Magyarországon. *In Medias Res*, 2014/1. 199-201., 199. (1. jegyzet)
- POLYÁK Gábor: *Médiaszabályozás, médiapolitika*. Budapest–Pécs, Gondolat–PTE, 2015. 336. p. 330.

A mediaszabályozás elmélete. In KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai média jog*. Budapest, CompLex, 2012.

- FAZEKAS János: Médiaigazgatás. In LAPSÁNSZKY András (szerk.): *Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből. III. kötet. Humán közszolgáltatások igazgatása*. Budapest, CompLex, 2013. 302-303. (2., 3., 4., 25., 26. jegyzetek)

Bevezetés. In KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai média jog*. Budapest, CompLex, 2012.

- Laura HEGEDŰS: A New Opportunity in Alternative Advertising – Product Placement in Hungarian Media Law. In János KÁLMÁN (ed.): *Legal Studies on the Contemporary Hungarian Legal System. Presented by the Batthyány Lajos College*. Győr, Universitas-Győr – Széchenyi István Egyetem, 2014. 111-127., 111. (1. jegyzet)

Az audiovizuális média szabályozása az Európai Unióban, joghatósági kérdések az európai médiapiacra [társszerző: NYAKAS Levente, MAYER Annamária és POGÁCSÁS Anett]. In KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai média jog*. Budapest, CompLex, 2012.

- BAKOS Eszter: A kiskorúak védelme a médiában megjelenő káros tartalmakkal szemben az Európai Unió és hazánk szabályozása tükrében. *Doktori disszertáció*. SZE ÁJK, 2013. 169. (425. jegyzet)

A közérkező és a kiskorúak védelme [társszerző: SZIKORA Tamás]. In KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai média jog*. Budapest, CompLex, 2012.

- BAKOS Eszter: A kiskorúak védelme a médiában megjelenő káros tartalmakkal szemben az Európai Unió és hazánk szabályozása tükrében. *Doktori disszertáció*. SZE ÁJK, 2013. 11. (5. jegyzet), 16. (21. jegyzet)

A magánszféra, a személyes adatok, a képmás és a hangfelvétel védelme [társszerző: BAKA Péter]. In KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai média jog*. Budapest, CompLex, 2012.

- BORONKAY Miklós: A képmáshoz és a hangfelvételhez fűződő jog. *In Medias Res*, 2013/1. 131. (112. jegyzet)

A mediaszolgáltatások speciális tartalmi szabályozása [társszerző: NAGY Dóra]. In KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai média jog*. Budapest, CompLex, 2012.

- LÁNCOS Petra Lea: Nyelvpolitika és nyelvi sokszínűség az Európai Unióban. *Doktori disszertáció*, PPKE JÁK, 2012. 185. (835. jegyzet), 186. (840. jegyzet)

- BAKOS Eszter: A kiskorúak védelme a médiában megjelenő káros tartalmakkal szemben az Európai Unió és hazánk szabályozása tükrében. *Doktori disszertáció*. SZE ÁJK, 2013. 157. (400. jegyzet), 158. (403-405. jegyzet)

A médiatartalom-szolgáltatások meghatározása és differenciálása a szabályozásban [társszerző: MAYER Annamária és POGÁCSÁS Anett]. In KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, CompLex, 2012.

- NÁDORI Péter: Kommentek a magyar interneten: a polgári jogi gyakorlat. *In Medias Res*, 2012/2. 324. (15. jegyzet)
- POGÁCSÁS Anett: „Az internet szabadnak született” – az állam szerepe az új platform szabályozásában. In CSEHI Zoltán – RAFFAI Katalin (szerk.): *Állam és magánjog. Törekvések és eredmények az Európai Unió joga, a nemzetközi magánjog, polgári jog és polgári eljárásjog keresztmetszetében*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 209-218. 214. (14. jegyzet)

[2013]

Freedom of Speech – The Unreachable Mirage. Budapest, CompLex, 2013.

- TÓTH J. Zoltán: Az önkényuralmi jelképek használata mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátja? *Jogelméleti Szemle*, 2013/2. 11. (36. jegyzet)
- Robert A. KAHN: Flemming Rose’s Rejection of the American Free Speech Canon and the Poverty of Comparative Constitutional Theory. *Brooklyn Journal of International Law*, vol. 39., no. 2. (2014). 657-694. 688. (210. jegyzet), 690. (221. jegyzet)
- Katrin NYMAN-METCALF: A digitalizáció túl: médiaszabadság az új valóságban. *In Medias Res*, 2014/2. 254-272., 266. (44. jegyzet)
- John CAMPBELL: A rágalmazás jogának folyamatos változásai. *In Medias Res*, 2014/1. 1-40., 33. (184. jegyzet)
- Alastair MULLIS – Andrew SCOTT: Tilting at Windmills: the Defamation Act 2013. *The Modern Law Review*, vol. 77., no. 1. (2014) 87-109., 108. (91. jegyzet)
- Joanna KULESZA: #Jesuischarlie. A véleménynyilvánítás szabadsága a globális média korában. *In Medias Res*, 2015/1. 62-79., 64. (9. jegyzet), 65. (12. jegyzet)
- Jasper DOOMEN – Mirjam van SCHAIK: Blasfemie in de huidige context. *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, vol. 44. no. 1. (2015) 47-61., 55. (49. jegyzet)
- Agata FIJALKOWSKI: The criminalisation of symbols of the past: expression, law and memory. *International Journal of Law in Context*, vol. 10., issue 3, September 2014. 295-314., 296., 309.

A médiaszabályozás két éve (2011-2012). Budapest, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsának Médiatudományi Intézete, 2013.

- SÁRKÖZY Tamás: *Kétharmados túlzáskormányzás*. Budapest, Park, 2014. 235. (18. jegyzet)
- GELLÉN Klára: Gondolatok a burkolt kereskedelmi közlemény tilalmáról. In BALOGH elemér – HOMOKI-NAGY Mária: *Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Juridica et Politica, Tomus LXXV*. Szeged, 2013. 253-261., 257. (9. jegyzet)

A válaszadási (sajtó-helyreigazítási) jog, európai összehasonlításban. *Jogtudományi Közlöny*, 2013/7-8.

- KISBÁN Tamás: A sajtó-helyreigazítás „újrakodifikálásának” kritikája. *In Medias Res*, 2014/2. 374-383., 378. (20. jegyzet), 379. (24. jegyzet)

A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének elemei az Európai Unió államaiban. *Magyar Jog*, 2013/10.

- SZOMORA Zsolt: Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája becsületsértési és rágalmazási ügyekben hozott büntetőítéletekben. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/10. 469-476. 471. (10., 18. jegyzet), 472. (25. jegyzet), 473. (28. jegyzet)

- TÓTH J. Zoltán: A rágalmazás és becsületsértés szabályozása Európában. *In Medias Res*, 2015/1. 173-202., 178. (45. jegyzet)

A nagy magyar gyűlöletbeszéd-vita: a „gyűlöltre uszítás” alkotmányos mércéjének azonosítása felé. *Állam- és Jogtudomány*, 2013/1-2.

- GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Az új polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozásról. *Fundamentum*, 2013/4. 21-37. 34. (13. jegyzet)
- SZILÁGYI Emese: Owen M. Fiss: Megosztott liberalizmus. A szólásszabadság és az államhatalom sokféle arca. (Recenzió). *Állam- és Jogtudomány*, LV. évf., 2014/2. 97-104. 98. (4. jegyzet)
- DINÓK Henriett Éva: *A gyűlölet-bűncselekmények, különös tekintettel a Büntető törvénykönyv speciális tényállására, a „közösség tagja elleni erőszakra”*. Doktori disszertáció, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2015. 225., 49. (144. jegyzet)

A gyűlöletbeszéd korlátozása Magyarországon. Alkotmányos és jogalkalmazói megközelítések, európai kitekintéssel. Budapest, Wolters Kluwer, 2013.

- POLYÁK Gábor: *Médiaszabályozás, médiapolitika.* Budapest–Pécs, Gondolat–PTE, 2015. 336., 169.
- DINÓK Henriett Éva: *A gyűlölet-bűncselekmények, különös tekintettel a Büntető törvénykönyv speciális tényállására, a „közösség tagja elleni erőszakra”*. Doktori disszertáció, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2015. 225., 16. (31. jegyzet)
- IVÁNYI Márton: Az online közösségi hálózatok és a véleménynyilvánítás pozitív és negatív szabadsága. *Iskolakultúra*, 25. évf., 2015/3. 72-88., 79.

A gyűlöletbeszéd korlátozása a magyar jogrendszerben. In KOLTAY András (szerk.): *A gyűlöletbeszéd korlátozása Magyarországon. Alkotmányos és jogalkalmazói megközelítések, európai kitekintéssel.* Budapest, Wolters Kluwer, 2013.

- GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – PAP András László: Gondolatok a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának jogi és jogpolitikai környezetéről. *Állam- és Jogtudomány*, 2014/2. 3-26., 4. (2. jegyzet), 8. (14. jegyzet), 18. (40. jegyzet)
- TÓTH Gábor Attila: Szólásszabadság és befogadó társadalom. *Pro Futuro*, 2014/1.
- TÓTH Gábor Attila: Szólásszabadság és befogadó társadalom. In uő.: *A jogok törvénye. Értekezések az alkotmányos szabadságról.* Budapest, Gondolat, 2014. 183-217., 212. (468. jegyzet)
- PAP András László: Személyiségkép és alkotmányos identitás a Nemzeti Együttműködés Rendszerében (1. rész). *Közjogi Szemle*, 2014/4. 1-11. 11. (34. jegyzet)
- DINÓK Henriett Éva: A gyűlölet-bűncselekmények szabályozásának általános kérdései – a kiemelt büntetőjogi figyelem mellett és ellen szóló érvek. *Állam- és Jogtudomány*, LV. évf., 2014/4. 26-50. 34. (27. jegyzet)
- DINÓK Henriett Éva: *A gyűlölet-bűncselekmények, különös tekintettel a Büntető törvénykönyv speciális tényállására, a „közösség tagja elleni erőszakra”*. Doktori disszertáció, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2015. 225., 49. (143. jegyzet), 67. (206. jegyzet), 140. (455. jegyzet)

[2014]

Összehasonlító médiajogi tanulmányok. A „közös európai minimum” azonosítása felé. Budapest, NMHH Médiatudományi Intézete, 2014.

- POLYÁK Gábor: *Médiaszabályozás, médiapolitika.* Budapest–Pécs, Gondolat–PTE, 2015. 336., 325.

Ungváry Krisztián perei Magyarországon és Strasbourgban. *In Medias Res*, 2014/1.

- KISS László: Egy történelmi spekuláció genezise. *In Medias Res*, 2014/2. 357-368. 357. (1. jegyzet)

A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelme Európában. Áttekintő vázlat. In POGÁCSÁS Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat, 2014.

- NAVRATYIL Zoltán: *Gondolatok névjogról, szólásszabadságról*. Budapest, MTA BTK, 2015. 119., 34. (113. jegyzet)
- TÓTH J. Zoltán: A rágalmozás és becsületsértés szabályozása Európában. *In Medias Res*, 2015/1. 173-202., 175. (15., 16. jegyzet), 192. (134. jegyzet), 193. (147. jegyzet), 194. (149. jegyzet)

[2015]

Az Alkotmánybíróság határozata az internetes kommentek polgári jogi megítéléséről. *Jogesetek Magyarázata*, 2015/1.

- NÁDORI Péter: Megoldás a komment-dilemmára? *In Medias Res*, 2014/2. 305-356., 305. (3. jegyzet)